

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Консультативна місія Європейського Союзу

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО, ЕКОНОМІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Тези доповідей
VIII Міжнародної науково-практичної
конференції

(м. Харків, 6 грудня 2019 р.)

Харків
ХНУВС
2019

УДК [340.12:330.101:342.734](477)
С91

*Друкується за рішенням оргкомітету
відповідно до доручення Харківського національного університету
внутрішніх справ від 21.10.2019 № 144*

Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 груд. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Консульат. місія Європейського Союзу. – Харків : ХНУВС, 2019. – 256 с.

У збірнику вміщено тези доповідей учасників конференції за такими напрямками: державний суверенітет України, безпека та правопорядок; правові та організаційні проблеми протидії злочинам правоохоронними органами; економічна безпека держави та суб'єктів господарювання; гуманітарні аспекти соціального розвитку держави.

УДК [340.12:330.101:342.734](477)

Матеріали викладено в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори. Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Харківського національного університету внутрішніх справ (<http://www.univd.edu.ua>) у розділі «Видавнича діяльність. Матеріали науково-практичних конференцій, семінарів тощо», а також у репозитарії ХНУВС (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/>).

ЗМІСТ

ШВЕЦЬ Д. В.

Правові та психологічні чинники формування
особистості поліцейського в Україні 11

СОКУРЕНКО В. В.

Умови гарантування прав і свобод людини в разі зняття
інформації з транспортних телекомунікаційних мереж
підрозділами Національної поліції України 13

БАНДУРКА О. М.

Протидія криміналізму 19

СЕКЦІЯ 1

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ. БЕЗПЕКА ТА ПРАВОПОРЯДОК

БОРТНИК С. М.

Правове регулювання психофізіологічного обстеження
кандидатів на службу в Національну поліцію України 27

БУЛАТІН Д. О.

Форми здійснення превентивної діяльності
Національною поліцією України 30

ВЛАСЕНКО І. В.

Основні особливості «скандинавської моделі»
забезпечення публічної безпеки 33

ГАНЬБА О. Б.

Періоди еволюції правових відносин у сфері прикордонної
безпеки в умовах українського державотворення 35

ГАРБУЗЮК К. Г.

До проблеми співвідношення термінів «адміністративно-
правова охорона» й «адміністративно-правовий захист» 38

ГЕТМАНЧУК В. М.

Національна поліція в системі суб'єктів
забезпечення безпеки дорожнього руху 40

ЛОГВИНЕНКО Є. С.

Погляди М. С. Грушевського на місце та роль армії
в національному державотворенні 43

МАХОРТОВ П. П.

Механізми державного управління системою
цивільного захисту 45

МЕЙКО О. В.

До проблеми оперативності механізму реалізації
функцій органу охорони державного кордону
в межах організаційно-штатної структури 47

МЕЛЬНИК К. Ю.

Міністерство внутрішніх справ України як система 50

НОСАЧ А. В.

Проблеми формування національної
стратегії захисту державного суверенітету
і територіальної цілісності України 54

ПАНОВА О. О.

Щодо класифікації принципів адміністративно-
правового забезпечення публічної безпеки в Україні 56

ШЕВЧЕНКО Т. В.

Проблеми захисту правоохоронців України від застосування
проти них пляшок із запалювальною сумішшю 58

СЕКЦІЯ 2

**ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ
ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ**

АГАЄВ Р. Г.

До питання щодо порядку взаємодії Національної поліції
України з державними та недержавними суб'єктами
у сфері наркотизму 60

БОЙКО О. П.

Деякі проблемні аспекти затримання уповноваженою
службовою особою особи, яка вчинила кримінальний
проступок 63

БУБЛИК Н. С.

Щодо необхідності впровадження терміна «особа,
стосовно якої здійснюється обвинувальна діяльність»
у кримінальне процесуальне законодавство України 66

ВАЛЄЄВ Р. Г.

Підготовка поліцейських до ідентифікації вербальних
і невербальних ознак обману під час комунікації 67

ГОРБАЧОВ О. В.

Досвід деяких зарубіжних країн щодо оперативно-
розшукового забезпечення безпеки осіб,
які виконують спеціальне завдання з розкриття
злочинної діяльності організованої групи 70

ГРАБАЗІЙ І. А.

Окремі аспекти виявлення оперативними підрозділами
кримінальної поліції осіб, які готують учинення злочинів,
пов'язаних з обігом порнографічних предметів 74

ДАВИДЕНКО В. В.

Координація оперативно-розшукової діяльності
в підрозділах кримінальної поліції 78

ДАВИДЮК В. М.

Щодо класифікації допоміжних сил оперативно-
розшукової діяльності у процесі протидії злочинності
підрозділами Національної поліції України 81

ДАЛЬ А. Л.

Напрями вдосконалення законодавчого регулювання
негласної слідчої (розшукової) дії: контроль
за вчиненням злочину 83

ДАРАГАН В. В.

Щодо проблем передачі функцій підрозділів захисту
економіки іншим підрозділам
Національної поліції України 87

ДЕРЕВЯГІН О. О.

Окремі напрями вдосконалення превенції оперативними
підрозділами кримінальної поліції злочинів
проти власності 90

ДЬОРОВ С. Л.

Оперативний пошук при протидії злочинам,
які вчиняються представниками організованих груп
і злочинних організацій, сформованих на етнічній основі 93

ЄФІМОВ В. В.

Щодо організації проведення допиту підозрюваного
за злочинами в агропромисловому комплексі України 96

ЗАВОРИНА О. П., ЧЕРНИКОВ А. М.

Щодо виконання оперативними підрозділами
Національної поліції письмових доручень слідчого
під час досудового розслідування100

КЛИМЕНКО А. Л.

Контракт як форма договору в сучасних умовах102

КОВАЛЕНКО К. В.

Підстави дисциплінарної відповідальності поліцейських105

КРАВЦОВ В. І.

Правові підстави взаємодії прокуратури
із суб'єктами публічної адміністрації108

ЛИТВИНОВ В. В.

Особливості закриття кримінального провадження,
що було розпочате стосовно неповнолітнього110

ЛИТВИНОВ О. М., ГЛАДКОВА Є. О.

Про «кузню кадрів» і реформу системи покарань113

МІТРУХОВ П. М.

Сучасний стан незаконного обігу зброї,
бойових припасів або вибухових речовин в Україні116

ПЕНЬКОВ С. В., ВОЛОШИНА М. О.

Нормативна специфіка інформаційно-аналітичної діяльності
підрозділів кримінальної поліції в межах оперативного
пошуку первинної оперативно-розшукової інформації119

ПЕРЕПЕЛИЦЯ М. М.

Особливості набуття правового статусу особи,
зниклої безвісти124

РОСЬ А. В., СУХОРУКОВ Г. Г.

Окремі проблеми правової регламентації виявлення
та вилучення наркотичних засобів127

САЛТОВЕЦЬ С. А.

Окремі напрями взаємодії оперативних підрозділів
Національної поліції під час протидії захопленню
заручників..... 130

СИРОМЯТНІКОВА М. С.

Взаємодія поліції з громадськістю 133

ТЕЛІЙЧУК В. Г.

Щодо питання взаємодії оперативних підрозділів
кримінальної поліції (карного розшуку) та слідчих
під час виявлення корисливо-насильницьких злочинів 134

ФЕДЧЕНКО В. М.

Початок досудового розслідування
та можливості його оскарження: окремі питання..... 137

ХАНЬКЕВИЧ А. М.

Оволодіння основами кримінального аналізу
як засіб підвищення компетентності оперативних
працівників кримінальної поліції 140

ШИНКАРЕНКО І. І., ФІЛОНЧУК Г. А.

Сучасні детермінанти злочинів, пов'язаних
з торгівлею людьми в Україні 144

СЕКЦІЯ 3

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ
ТА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

БЕЛЯЄВА Л. А.

Контроль основних засобів у бюджетних установах..... 146

БОРЦЕВИЧ П. С.

Вплив судової практики на формування джерел
корпоративного права..... 149

БРИГАДИР І. В.

Землі сільськогосподарського призначення державної
власності як ресурс земельної реформи 151

ВІНІЧУК М. В., НАКОНЕЧНА Н. В.

Проблеми детінізації економіки України 154

БОРОНКА О. З., КУХАРСЬКА Л. В., ВОЛЬНИХ А. І.

Кадровий потенціал підприємства:
вплив інвестицій і безпека157

ГЕТМАНЕЦЬ О. П.

Бюджетні правопорушення як загроза фінансовій
безпеці держави й умови їх подолання160

ГОНЧАРУК В. В.

Матеріальна відповідальність поліцейських163

ДЯДІН А. С.

Синергетична концепція в розвитку підприємства165

ЖИВКО З. Б.

Соціальна відповідальність як інструмент
убезпечення підприємства168

КИРИЧЕНКО Н. М.

Створення центрів прибутку як метод підвищення
ефективності бізнесу171

КОЗАЧЕНКО Г. В.

Використання міжнародних рейтингів
в оцінюванні економічної безпеки держави174

ЛАРИНА Т. Ф., ФУРСА В. А.

Зміцнення фінансово-економічної безпеки
підприємства: проблеми та їх вирішення177

МАКОВОЗ О. С.

Концептуальні засади інформаційної безпеки регіону179

МОЩИЦЬКА Т. О., ДАНИЛЮК І. В.

Напрями вдосконалення обліку
дебіторської заборгованості182

ПОМАЗА-ПОНОМАРЕНКО А. Л., ГУСАРОВ К. О.

Транскордонна співпраця як засіб зниження рівня міграції
та підвищення соціально-економічної безпеки держави185

ПАВЛЕНКО Н. В.

Боротьба з екстрактивними інститутами
як індикатор повноцінності реформ187

ПЕНЯК Ю. С.

Контролінг як засіб управління витратами190

ПЕТРИНА В. Н.

Економічна конкуренція як чинник економічної
безпеки України..... 194

САЗОНОВ В. В.

Нормативно-правове забезпечення
економічної безпеки України 197

ТКАЧЕНКО С. О.

Глобалізація в системі менеджменту підприємства 201

ШАНДЕР О. Е., ШАНДЕР Ю. В.

Основні правові аспекти розвитку
залізничної галузі України 203

ЯСІНОВСЬКА І. Ф., ІЩЕНКО В. А.

Ділова активність підприємства та шляхи її підвищення 206

СЕКЦІЯ 4

ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

БОБРО Н. В.

Громадська думка в контексті діяльності Національної
поліції України: результати соціологічного дослідження.... 210

ГІРЕНКО С. П.

До питання систематизації компонентів конфліктологічної
культури працівників поліції у фаховій освіті..... 214

ГОЛОПІЧ І. М.

Грамотичні труднощі перекладу юридичних текстів 219

ЄЛЬНІКОВА Н. І.

Фразеологія у професійному мовленні правоохоронців 222

МАСЛОВА Н. Г.

Про роль і зміст ідеологічної складової національної
стратегії протидії кримінальному радикалізму в Україні 225

МОШЕНСЬКИЙ О. С.

Сучасний стан науки в Україні..... 229

МУЗИЧУК Е. О.

Громадянське суспільство у правовій і демократичній
державі (на прикладі Стародавнього Риму) 232

ОВЕРЧУК О. Б.

Культура мовлення як складова професійної культури
поліцейського234

ПЕРЦЕВА В. А., БОРОВЕЦЬ В. А.

Особливості веб-комунікативного мовного акту238

ПОДОРОЖНИЙ Є. Ю.

Зарубіжний досвід навчання і професійної підготовки
майбутнього працівника поліції (на прикладі США)240

ПРОХОРЧЕНКО Г. О.

Деякі питання організації діяльності робітничо-селянської
залізничної міліції України у 20-х роках ХХ сторіччя243

РАДІО М. В.

Сторінки політичних партій у Facebook у ході виборчої
кампанії до Верховної Ради України 2019 р.246

ЧОРНИЙ І. В.

Художні особливості повісті Лади Лузіної
«Принцеса Мрія»249

ШАЇЧУК І. І.

Прадвеснік беларускай акадэмічнай навукі:
гісторыя вывучэння251

ШЕВЧУК І. І.

Провісник білоруської акадэмічнай науки:
історыя вивчэння (переклад з білоруської І. В. Чорного)254

УДК 159.9

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

кандидат педагогічних наук, доцент,

ректор Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В УКРАЇНІ

Національна поліція України являє собою новий державний правоохоронний орган. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. метою її діяльності є реалізація державної політики у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства; захист об'єктів права власності; протидія злочинності; охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки. Національна поліція України побудована за зразком поліції передових західноєвропейських країн. Працівники української поліції виконують службові завдання в тісній взаємодії з населенням, діють на основі неухильного дотримання законності, прав людини та громадянина. Службова діяльність поліцейських традиційно належать до складних видів професійної діяльності, вона супроводжується значними психофізіологічними та фізичними навантаженнями на працівників, багатьма чинниками ризику для їх життя і здоров'я, характеризується стресогенністю, необхідністю протидіяти кримінальному оточенню, застосовувати заходи фізичного впливу, зброю, спеціальні засоби тощо.

Сучасні тенденції формування і розвитку особистості поліцейського в умовах фахової підготовки та професійної діяльності відзначаються певними особливостями: постійними змінами й ускладненням змісту відомчої освіти, підвищенням рівня освітніх стандартів; актуалізацією питань національно-патріотичного виховання; вирішенням складних професійно-педагогічних проблем, які вимагають інтеграції знань, практичних умінь і навичок із суміжних наук – права, психології, економіки, педагогіки, соціології тощо; широким упровадженням інформаційних технологій у навчально-виховний процес; врахуванням фізично-прикладної підготовки як необхідної компоненти такої освіти тощо. Тому організація навчального-виховного процесу в закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання має бути такою, щоб випускники могли не лише адаптуватись у швидко змінному професійно-орієнтованому середовищі, й були здатними до перетворення цього середовища, володіли не лише загальними та спеціальними знаннями, й уміли застосовувати їх у професійній діяльності, розвивалися

як соціально орієнтовані особистості, професіонали вищого ґатунку, були правоохоронцями не лише за освітою, а й за покликом серця. Сьогодні можна спостерігати певне відставання можливостей правоохоронної системи від іноді завищених соціальних запитів щодо її функціонування [1].

Професійна підготовка особи, яку держава уповноважує застосовувати до громадян, які допустили протиправний вчинок, силу (заходи фізичного впливу, спеціальні засоби, вогнепальну зброю), має свою специфіку. Особливо це стосується юридичної складової професійної підготовки поліцейських, оскільки їх діяльність суворо регламентована правовими нормами. Через виконання широкого кола повноважень до поліцейських висувуються підвищені вимоги: не лише знати й уміти застосовувати норми права, й мати спеціальну правову освіту, бути висококваліфікованим працівником із високим рівнем правосвідомості та правової культури.

Юридична освіченість поліцейського формує професійну дисципліну, відповідальність, почуття обов'язку. Вона допомагає в розвитку активної життєвої позиції особового складу поліції. Кожному працівникові поліції потрібно прищеплювати готовність і вміння сприймати нову соціальну інформацію, переробляти, перевіряти, узагальнювати, робити критичні висновки, здатність приймати рішення та домагатися їх виконання тощо. Крім того, юридична освіченість сприяє формуванню морально-психологічної готовності поліцейського до виконання службових обов'язків, які регулюються, захищаються, стимулюються нормами права. Постійний аналіз норм права, спрямований на виявлення їх соціальної цінності, морального змісту, та зіставлення з ними різних життєвих ситуацій виховують в особового складу Національної поліції уміння конкретно мислити, глибоко оцінювати соціальну дійсність.

Змістом юридичної складової професійної підготовки поліцейських є набуття професійних правових цінностей, формування поважливого ставлення до правоохоронної діяльності, усвідомлення себе як правоохоронця, оцінка власних професійних здібностей крізь призму таких правових імперативів, як принципи справедливості, рівності, свободи, гуманізму, добросовісності, законності та формування ставлення до себе як до професіонала [2].

Правові настановлення поліцейських мають такі особливості: виражений усвідомлений характер, оскільки їх основу становлять правові знання, навички й уміння, емоційно позитивні оціночні елементи; регулюють специфічну (правоохоронну) діяльність поліції щодо застосування норм права; формуються у процесі правової освіти й під впливом правоохоронної діяльності та професійних потреб щодо їх удосконалення. Правові орієнтації поліцейських

визначають пріоритети правоохоронної діяльності та впливають не лише на застосування норм права, а й на розвиток законодавства. Наприклад, пріоритетним напрямом сучасної правової політики стає всебічний правовий захист прав та інтересів людини, що зрештою і зумовлює формування відповідних ціннісних орієнтацій у процесі професійної підготовки поліцейських. Кінцевий успіх реформ правоохоронної галузі значною мірою визначають психологічні чинники: здатність працівників долати власну інерцію та вчитися працювати в нових умовах; ефективність спроб створити «нового поліцейського» із заданими моральними характеристиками, не втративши при цьому рівень професійної досконалості, тощо.

Можна виокремити такі напрямки юридико-психологічного забезпечення підготовки та професійної діяльності працівників поліції: оптимізація правової та психологічної складових процесу формування професійної ідентичності в нових працівників; мобілізація психічних і психологічних ресурсів усіх працівників щодо виконання професійної діяльності в умовах трансформаційного суспільства; вдосконалення системи інформаційного забезпечення реформування; психолого-правова оцінка, корекція, супровід та організаційний консалтинг поточної професійної діяльності поліцейських.

Список бібліографічних посилань

1. Клименко І. В. Психологічні засади професійної підготовки поліцейських : монографія. Харків : Фоліо, 2018. 424 с.
2. Швець Д. В. Психологічні та правові засади формування особистості поліцейського в Україні : монографія. Харків : Майдан, 2018. 365 с.

Одержано 27.11.2019

УДК 343.211.3:343.123.1

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
начальник Головного управління
Національної поліції в Харківській області*

УМОВИ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В РАЗІ ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ТРАНСПОРТНИХ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Стрімке вдосконалення технічних характеристик різних засобів зв'язку як невід'ємний фактор розвитку інформаційного суспільства зумовлює не лише динамічну появу нових технічних можливостей

для спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, перехоплення й копіювання інформації, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонними каналами зв'язку, а й потребує дослідження теоретико-правового потенціалу, спрямованого на встановлення умов гарантування прав і свобод людини у разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами Національної поліції України (НПУ).

Зазначеній проблематиці присвячено дослідження українських і зарубіжних криміналістів, процесуалістів і вчених у сфері оперативно-розшукової та процесуальної діяльності, серед яких Б. І. Бараненко, Б. Т. Безлепкін, А. В. Белоусов, В. В. Гевко, В. А. Глазков, В. А. Дашко, Є. О. Дідоренко, Є. А. Доля, І. М. Доронін, А. М. Єфремов, В. І. Жажицький, С. Ю. Ільченко, С. А. Кириченко, Ю. П. Кобець, О. Г. Ковальов, І. П. Козьяков, В. А. Колеснік, В. І. Лазарева, А. О. Ляш, В. Т. Маляренко, М. А. Погорецький, Б. Г. Розовський, В. Б. Рушайло, В. А. Селюков, І. В. Сервецький, В. М. Тертишник, О. Г. Цветков, М. Є. Шумило та інші. Однак аналіз відповідної літератури свідчить, що стан наукової розробки теоретичних і прикладних засад, зокрема стосовно змісту умов гарантування прав і свобод людини в разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ, потребує більш глибокого вивчення.

Стосовно зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ вважаємо, що головним завданням як законодавця, так і правозастосовника є розробка, впровадження в практику та бездоганне дотримання правових норм, що забезпечують, з одного боку, виконання функцій держави щодо забезпечення національної та громадської безпеки, захисту прав фізичних та юридичних осіб від протиправних посягань, а з іншого – виключають необґрунтоване порушення або обмеження конституційних прав і свобод людини.

Наведемо слушну думку В. О. Глушкова, який зазначив, що з метою недопущення безпідставного втручання у сферу особистого життя людини, обмеження інших визначених Конституцією України та міжнародними нормативними актами прав людини у КПК України передбачено досконалий механізм, що забезпечує дотримання законності провадження НС(Р)Д [1, с. 74; 2]. Частиною такого механізму є визначені кримінальним процесуальним законом підстави здійснення НС(Р)Д [1, с. 67].

Стосовно зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ КПК України передбачає, що прокурор

або слідчий за погодженням із прокурором зобов'язані звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування. У разі, постановлення слідчим суддею ухвали про відмову у втручання у приватне спілкування нове клопотання може бути подане прокурором або слідчим лише з новими відомостями. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами Національної поліції України, згідно з ч. 2 ст. 246 КПК України, може проводитися виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [3].

Законодавець передбачив як одну з умов гарантування прав і свобод людини в разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ правомірність використання інформації, здобутої внаслідок проведення такого контролю. Із цього приводу зазначимо, що, якщо в результаті проведення НС(Р)Д буде виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у цьому кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка виноситься за клопотанням прокурора (ст. 257 КПК України). У такому разі слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами КПК України й відмовляє у його задоволенні, якщо прокурор, крім іншого, не доведе законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення.

Серед зазначених умов гарантування прав і свобод людини в разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ слід указати на законодавчу заборону втручатися у приватне спілкування захисника та священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим або виправданим (ч. 5 ст. 258 КПК України). Невід'ємною умовою гарантування прав і свобод людини в разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є законодавча вимога непоширення відомостей щодо приватного життя осіб. Із цього приводу зазначимо, що забороняється доступ сторонніх осіб до відомостей про іншу особу. Інформація про громадян і їх персональні дані належить до конфіденційної інформації, яка не підлягає розголошенню [4, ст. 11]. Тому з метою забезпечення дотримання прав і свобод людини у кримінальному провадженні під час зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами Національної поліції КПК України встановлено певні гарантії, а саме:

– забороняється виготовлення копій протоколів про зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і додатків до них;

– забороняється використання матеріалів про зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж для цілей, не пов'язаних з кримінальним провадженням, або ознайомлення з ними учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб;

– особам, які мали доступ до матеріалів кримінального провадження або ж брали участь у проведенні контролю за телефонними розмовами, забороняється розголошувати відомості, які були отримані;

– якщо в результаті зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж були отримані відомості, які не містять інформації про вчинення заборонених дій, то такі відомості підлягають обов'язковому знищенню. Так, ч. 12 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає, що одержані внаслідок ОРД відомості, що стосуються особистого життя, честі й гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберіганню не підлягають і повинні бути знищені;

– особи, які мають право на ознайомлення з протоколами контролю за телефонними розмовами, попереджаються про кримінальну відповідальність за розголошення інформації про приватне (особисте чи сімейне) життя інших осіб (ст. 254 КПК України).

Наступною умовою гарантування прав і свобод людини в разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є законодавча вимога щодо збереження інформації, отриманої внаслідок втручання у приватне спілкування. Зазначимо, що відповідно до ст. 259 КПК України, якщо прокурор має намір використати під час судового розгляду як доказ інформацію, отриману внаслідок втручання у приватне спілкування, або певний її фрагмент, він зобов'язаний забезпечити збереження всієї інформації або доручити слідчому забезпечити таке збереження. Більше того, якщо проаналізувати кримінальне процесуальне законодавство, технічні засоби або ж первинні носії інформації (фонограми) повинні зберігатися до закінчення строку касаційного оскарження судових рішень, оскільки вони можуть стати предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому законодавством. Завдяки аналізу саме глави 21 КПК України стає зрозумілим, що законодавець жодним чином не передбачив строки, протягом яких повинні зберігатися матеріали про

зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ. Тож, залишається актуальним питання, яким чином протягом невизначеного терміну зберігати отримані відомості.

Вважаємо за необхідне запропонувати визначити термін зберігання носіїв інформації, отриманої під час зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ. Зважаючи на специфічність записаної інформації, а також на те, що вона може стосуватися не лише осіб, щодо яких знімалась інформація з транспортних телекомунікаційних мереж, вважаємо доцільним установити як термін знищення цих матеріалів момент після набрання вироком у провадженні законної сили.

Наступною умовою гарантування прав і свобод людини щодо зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ є обов'язок прокурора у встановлені законом строки повідомити підозрюваного та його захисника про факт і результати його проведення (ст. 253 КПК України). У такому разі в осіб, конституційні права яких були тимчасово обмежені, підозрюваного та захисника з'являється право на оскарження неправомірності зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ. Відповідне повідомлення про факт і результати втручання у приватне спілкування здійснюється протягом дванадцяти місяців із дня його припинення, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

Переконані, що така умова гарантування прав і свобод людини щодо зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж не відповідає засаді змагальності, адже в особи, щодо якої підрозділами НПУ проводився контроль за її телефонними розмовами, обмежуються право на захист і право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності. Враховуючи характерні ознаки контролю за телефонними розмовами, зокрема конспіративність, в осіб, права яких були обмежені, відсутні реальні можливості доводити незаконність обмеження таких прав.

Слід зауважити, що чинним законодавством не врегульовано процедуру оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора стосовно зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ та й узагалі НС(Р)Д, адже скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора можуть бути подані до слідчого судді суду першої інстанції. Вважаємо, що положення ч. 1 ст. 303 КПК України з цього приводу також є недосконалими. Тому пропонуємо доповнити ст. 247 КПК України частиною 4 такого змісту: «Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора подаються особою до слідчого судді апеляційного суду,

найбільш територіально наближеного до апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування».

Враховуючи характер та особливості зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ, дозвіл на його проведення, відповідно до чинного оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства, надається суддею апеляційного суду. Якщо ж треба зняти інформацію з транспортних телекомунікаційних мереж щодо суддів, працівників суду та правоохоронних органів чи у приміщеннях судових і правоохоронних органів, зазначене клопотання може розглядатися слідчим суддею за межами територіальної юрисдикції органу досудового розслідування, який здійснює розслідування.

Важливою умовою гарантування прав і свобод людини в разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є відомчий контроль. Кримінальним процесуальним та оперативно-розшуковим законодавством передбачено персональну відповідальність за дотримання законності безпосередньо під час організації та зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ, яка покладається на керівників цих підрозділів. Саме відомчий контроль у разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ охоплює етапи підготовки, безпосереднього проведення та подальшої роботи з результатами здійсненого контролю над телефонними розмовами. У разі проведення зазначеного контролю за зняттям інформації з телекомунікаційних мереж керівники відповідних підрозділів НПУ вживають комплекс заходів, що забезпечує їх законність та обґрунтованість. Водночас відомчий контроль може передувати судовому контролю та прокурорському нагляду, здійснюватися під час і після закінчення контролю за телефонними розмовами.

Висновок. Варто зазначити, що до умов гарантування прав і свобод людини в разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ слід віднести законодавчо визначені підстави та порядок такого зняття інформації, використання отриманої інформації, непоширення відомостей щодо приватного життя окремих осіб, що були отримані під час проведення контролю, а також систему гарантій законності, що забезпечує захист від безпідставного зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ, а саме дієвий прокурорський нагляд, судовий контроль і відомчий контроль, високий професіоналізм підрозділів НПУ, низький рівень корупції суб'єктів,

наділений правом проведення контролю за телефонними розмовами, та громадський контроль за їх діяльністю.

Список бібліографічних посилань

1. Глушков В. О., Білічак О. А. Гарантії дотримання конституційних прав особи у провадженні негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні проблеми держави та права*. 2013. Вип. 67. С. 65–75.

2. Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на обмеження окремих конституційних прав громадян під час здійснення оперативно-розшукової діяльності на стадіях дізнання і досудового слідства : постанова Пленуму Верховного Суду України від 28.03.2008 № 2 : ред. від 04.06.2010 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-08> (дата звернення: 27.10.2019).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : ред. від 18.10.2019 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 27.10.2019).

4. Про інформацію : закон України від 02.10.1992 № 2657-XII : ред. від 16.07.2019 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2657-12> (дата звернення: 27.10.2019).

Одержано 29.10.2019

УДК 343.9(477)

Олександр Маркович БАНДУРКА

*доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
президент Кримінологічної асоціації України*

ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛІЗМУ

Реалізована в Україні непряма стратегія протидії злочинності не призвела й не призводить зараз до підвищення або ж до відповідного забезпечення належного рівня безпеки населення. Це пов'язано з тим, що у широких верств населення погіршуються житлові умови й харчування; молодь не отримує необхідної освіти та професійної підготовки, більше того, відродилася соціальна проблема безпритульних дітей; спостерігаються безробіття й погіршення пенсійного забезпечення; у сферу дозвілля почав інтенсивно вторгатися кримінальний бізнес, що експлуатує людські

вади; істотно знизився рівень соціальної реабілітації осіб, звільнених з пенітенціарних установ; у занепаді перебуває робота щодо залучення громадськості до боротьби зі злочинністю. Усе це явно не сприяє якісному контролю над такою патологією, як злочинність, і здійсненню ефективної боротьби з нею. Тому потрібна активізація загальнодержавних заходів із протидії злочинності, адже її масштаби й темпи поширення призвели до того, що проблема набула державного характеру, оскільки стала загрозою засадам суспільства та нації. Економічні заходи покликані допомагати в процесі протидії злочинності. Суть у тому, що вони повинні спрямовуватися державою на розвиток економіки. Це в підсумку має створювати передумови для належного розвитку всіх сфер суспільного життя, що заважають ставанню людей на кримінальний шлях, пов'язаний із бізнесом, а також заважати розвитку в суспільстві такої соціальної патології, як злочин.

Вважається, що підвищення рівня життя населення, забезпечення його зайнятості, належні побутові умови й можливість нормально харчуватися можуть певним чином перешкоджати злочинності. У радянський період цей бік життя суспільства мав збитковий характер, тому реформи мали підтримку населення країни. Однак кардинальні перетворення в економіці змінили ситуацію лише для незначної частини населення країни, й одночасно виникла суперечність, обумовлена майновою нерівністю.

Не можна не сказати і про те, що не було досягнуто важливих успіхів в економіці, оскільки не відбулося оновлення основних засобів виробництва. Більше того, багато підприємств припинили своє існування, а аграрний сектор перебуває у стані глибокої кризи. Інтенсивно експлуатуються лише природні ресурси країни. Тому цілком закономірно, що економічні заходи, покликані опосередковано протидіяти злочинності, не дають відповідного результату.

Слід згадати, що побічний кримінальний результат почали давати економічні заходи з розвитку підприємств, які виробляють алкогольну продукцію. Відмова від державної монополії в цій сфері породила незаконне підприємництво, що випускає на ринок неякісний, а часом навіть небезпечний для життя алкоголь. Парадокс полягає в тому, що боротьба з алкоголізмом і пияцтвом у 80-ті роки минулого століття спричинила зростання самогонваріння, а зняття обмежень на споживання спиртного й інтенсивне його виробництво в недержавному секторі призвели до ще масовішої алкоголізації населення. За рівнем споживання алкоголю Україна регулярно потрапляє до першої трійки країн, де він є найвищим. Так, за офіційними даними Всесвітньої організації охорони здоров'я,

кількість споживання алкогольних напоїв на рік в Україні збільшилась із 3 літрів (спирту на одну людину) до 8–9 літрів, починаючи з 2006 року [1]. При цьому за результатами 2017 року Україна посіла друге місце в рейтингу найбільш питущих країн Європи [2]. Це сприяє поширенню злочинності, адже зараз знято моральні заборони, і людина, зіткнувшись із різними негативними проблемами, стала більш вільною у виборі способів їх вирішення. Тим більше, що їй зараз більшою мірою стали доступні як алкоголь, так і зброя.

Слід підкреслити, що в Україні стрімко розвивається кримінальне підприємництво. Ця діяльність має суто національний характер, оскільки весь виробничий ланцюжок може здійснюватися на єдиному, не розділеному кордонами просторі. Однак це не виключає міжнародну кооперацію в цій сфері, яка передбачає контрабандну доставку заборонених товарів в Україну та їх поширення. У результаті за роки економічних перетворень не було створено перешкод для незаконного бізнесу. Більш того, впровадження ринкових відносин сприяло його становленню та розвитку.

Проведений нами контент-аналіз дає можливість навести перелік економічних заходів, які могли б опосередковано протидіяти такому системному явищу, як злочинний бізнес:

- посилення соціальної орієнтації економіки, стимулювання ділової активності людей та їх зацікавленості в результатах праці, розвиток виробництва на основі сучасних технологій, продумана структурна й інвестиційна стратегія, зміцнення національної валюти та всієї фінансової системи, зменшення сили дії таких явищ, як бідність і безробіття;

- підтримання пропорцій у формі таких співвідношень, як доходи найбагатших і найбідніших, за яких виключаються антогонізація соціальної структури за рахунок значного збільшення частки населення, що живе за межею бідності, та його люмпенізація;

- нейтралізація криміногенних наслідків функціонування економічної сфери на макрорівні (оздоровлення економіки країни в цілому, економічний захист найменш забезпечених верств населення за допомогою введення науково обґрунтованого рівня прожиткового мінімуму) та мікрорівні (пільги й допомога конкретним особам, які перебувають у критичній ситуації);

- підвищення рівня життя найбіднішого населення, скорочення розриву між найбільш і найменш забезпеченими верствами;

- розвиток виробництва на основі сучасних технологій, справедливий перерозподіл власності, зниження інфляції, вдосконалення розподільчих відносин;

- стабілізація економіки, зменшення ступеня диференціації населення за рівнем доходів, забезпечення прожиткового мінімуму для незабезпечених верств населення;
- забезпечення пріоритету легальної економічної діяльності;
- економічне стимулювання добровільної відмови від злочинної економічної діяльності;
- компенсація збитків жертвам злочинів.

Оцінюючи цей перелік загальнодержавних заходів, слід зазначити, що правоохоронні органи, безперечно, можуть виявляти фактори, які допомагають розвитку кримінального бізнесу, однак лише вибірково, обмежено та час від часу. Що ж стосується окреслених заходів, то їх особливість полягає в тому, що вони виходять за межі кримінологічної діяльності. Будучи складовою частиною суспільної практики взагалі, вони лише за наслідками взаємодіють із системою контролю за злочинністю. На нашу думку, вирішення завдання профілактичного впливу на динаміку, структуру та причини злочинності в цілому вимагає комплексного підходу. Тому цілком закономірним кроком на рубежі тисячоліть будуть заходи, спрямовані на створення Координаційного комітету з боротьби зі злочинністю як спеціального координуючого центру в цій сфері, який матиме повноваження вирішувати у сфері протидії злочинності всі ієрархічно пов'язані між собою проблеми, тобто реалізовувати заходи і соціальної, і власне кримінологічної профілактики [3].

Вважаємо за доцільне висловити особливу точку зору на концепцію загальнодержавних заходів протидії злочинності. Її специфіка полягає в тому, що існують дві взаємопов'язані між собою проблеми: з одного боку – злочинність, а з іншого – протидія їй. Безумовно, вони утворюють системне явище, вплив на яке має бути відповідним. Тому загальнодержавні заходи можуть результативно впливати на зниження криміногенних ризиків заходів, здійснюваних органами кримінальної юстиції. У цьому плані доречно нагадати прописну істину, що в кожному конкретному випадку необхідно визначати межі можливого та допустимого використання того чи іншого засобу запобігання, а також переваги застосування того чи іншого засобу в цей час і в цьому місці [4].

Ідеологічні заходи покликані допомагати на протидії злочинності. Коли йдеться про ідеологію, то маються на увазі різні ідеї та погляди політичного, правового, філософського, морального, релігійного й естетичного характеру. Зазвичай вони виражають інтереси соціальних груп або класів, зокрема політичних партій, які представляють ці класи [5, с. 485]. До заходів, що можуть чинити

відповідний вплив на протидію злочинності як соціально-правове явище, відносять і заходи ідеологічного характеру. У сучасних умовах вони можуть формувати у членів суспільства морально-етичну свідомість на базі загальнолюдських цінностей, обмежувати негативний вплив на поведінку людей стандартів масової культури за допомогою її диференційованого споживання, виправляти моральні деформації в осіб з відхиленнями поведінки за допомогою індивідуально-виховної роботи.

Однак не все так просто. Принциповий момент полягає в тому, що в суспільстві можуть панувати або певна ідеологія, що позитивно впливає на його розвиток, або ідеологічний плюралізм, однак суперечності між ідеологіями різних класів і соціальних груп не тягнуть за собою антагоністичних суперечок. Для сучасного українського суспільства транзитного типу є характерною якраз ситуація ідеологічної багатоманітності. Через це спостерігається їх протиборство між собою. Різні ідеології проявляють прагнення конкурувати, а часом і пригнічувати одна одну. Безперечно, в сучасних умовах в Україні ідеологія лібералізму в її соціально-детерміністському варіанті прагне домінувати над лівим політичним спектром суспільства. Однак обидві ідеології негативно ставляться до злочинності, обстоюючи ідеї боротьби з нею. Разом із тим форми цієї боротьби у представників зазначених ідеологій відрізняються певною специфікою. Якщо представники лівих ідей висловлюють непримиренне ставлення до криміналізму як такого, то представники ліберального напрямку допускають диференційований підхід до протидії злочинності. Тут мається на увазі моделі декриміналізації деяких видів злочинів. З урахуванням цього у структурі державної влади завжди існує дилема вибору й визначення спрямованості державної політики у сфері протидії злочинності. У зв'язку з цим ідеологічні заходи виконують неоднозначну роль у протидії злочинності, оскільки дуже важко прогнозувати, наприклад, наслідки, які можуть настати внаслідок ліберального підходу до цієї проблеми.

Домінування на державному рівні тієї чи іншої ідеології, наприклад, такої, що передбачає лібералізацію ставлення до злочинця певного типу, опосередковано впливає на всі інші заходи загальносоціального та спеціального характерів, які здійснюються державою щодо протидії такій соціальній патології, як злочинність. Зокрема, рішення легально продавати наркотичні засоби в аптеках створює передумови для більш результативного контролю за ринком збуту наркотиків, дає можливість виявляти, враховувати й надавати медичну допомогу споживачам зазначених речовин. Перш

за все це може допомогти підвищити ефективність боротьби з наркоманією. Однак тут можуть виникати і проблеми іншого характеру, оскільки можна прогнозувати значне збільшення кількості осіб, які, почавши з уживання легких наркотиків, можуть перейти до важких. У свою чергу, це може призвести до стимулювання наркобізнесу. На наше глибоке переконання, користь від заборони легально вживати наркотичні засоби не піддається жодному сумніву, оскільки загравання з таким явищем, як наркоманія, може завдати шкоди добробуту та безпеці людей.

Важливим є поєднання кримінально-правового впливу на наркозлочинність із заходами, спрямованими на антинаркотичну пропаганду та профілактику наркоманії. Виховні заходи допомагають не допустити або подолати негативні стереотипи поведінки, а також сформувати в людини лінію поведінки на основі таких позитивних етичних категорій, як совість, порядність, почуття обов'язку, адже ці моральні якості детермінують правослухняність і повагу до закону. Важливе значення для протидії злочинності мають підтримка розвитку освіти та культури в суспільстві, збереження й розвиток духовно-моральної спадщини, оскільки існує чітка залежність між освітнім і культурним рівнем людей, їх вихованістю та ризиком учинення злочинів. Деякі кримінологи часом говорять не про виховні, а про психологічні заходи протидії злочинності [6]. Однак їх зміст останніх розкривають з посиланням на термін «виховання», яке має забезпечити в суспільстві формування уявлень і почуттів, що можуть відіграти антикриміногенну роль. Так, науковці вказують на необхідність виховання в людини солідарності з кримінально-правовими заборонами, профілактичної активності та довіри до правоохоронних органів. Важливе значення, на їхню думку, може мати інформування про способи зниження кримінальної активності та про негативні наслідки порушення кримінально-правових заборон.

Ми переконані, що в сучасних умовах виникла потреба розробити нові підходи до проблеми протидії злочинності, коли до вирішальних засобів кримінологічного впливу повинні належати правосвідомість і некаральний вплив. Так, правова свідомість є тим видом психічного відображення навколишньої дійсності, який передбачає певне, а саме правове, оформлення суспільних відносин цієї дійсності. Ця проблема – предмет самостійного дослідження. Ми лише вважаємо за необхідне зазначити, що людина як соціальна істота повинна відчувати на собі відповідний виховний вплив. При цьому належне моральне виховання неминуче пов'язується з антикримінальним вихованням.

Важливим аспектом цих заходів є виховання підростаючого покоління, коли у школі, навчальних закладах, а згодом і у цілому в суспільстві громадянам прищеплюються навички поведінки, покликані забезпечувати реалізацію правослужняної лінії дій, а також інші позитивні прояви в різних сферах життя. Ці питання слід розглядати в єдиному контексті з формуванням орієнтації на здоровий спосіб життя. Тому в межах шкільного навчання повинні реалізовуватися спеціальні програми навчальних дисциплін профілактичного спрямування. Інший виховний вплив на школярів має здійснюватися в межах позакласної роботи. Важливе значення має також наукове забезпечення цього напрямку, що створює передумови для ефективної організації заходів профілактики.

Не можна не визнати, що в сучасних умовах культивується антивиховання, коли криміналізму надається статус особливої субкультури. Через це відповідні моделі та стереотипи поведінки стають обов'язковим атрибутом зустрічей, вечірок, дискотек і концертів модних музичних груп. Небезпечним є також те, що до процесу антивиховання почали підключатися засоби масової інформації, де з'являються матеріали, що в прямій або непрякій формі пропагують кримінальні форми поведінки. Наприклад, публікації та виступи на користь повної або часткової легалізації наркотиків [7]. Непрямий вплив на населення проявляється в тому, що на регіональному рівні у свідомість людей повсюдно впроваджується гасло про право на самовираження, захист власної позиції в будь-який спосіб.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що в Україні умови транзитного періоду чинили певний вплив на процес організації та здійснення відповідного кола заходів, що утворюють систему протидії злочинності, де дестабілізація економіки та проблема адаптації ринкових відносин послабили дію загальнодержавних превентивних заходів, а також потурали розвитку кримінального підприємництва й занепаду правової свідомості людей. Ідеологічне різноманіття зумовило пропагування ліберального підходу до протиправної поведінки, що не має однозначної оцінки стосовно протидії. Виховні заходи антикримінальної спрямованості зіткнулися з антивихованням у цій сфері, особливо в молодіжному мікросередовищі. Це вимагає оптимізації загальнодержавних заходів соціальної профілактики, адже в цьому випадку більш ефективно здійснюватимуться і заходи, що безпосередньо впливають на злочинність.

Список бібліографічних посилань

1. Ежегодное потребление алкоголя, литры чистого спирта на человека, население возрастом 15+ лет // Европейский портал

информации здравоохранения : офиц. вебпортал / Европейское региональное бюро Всемирной организации здравоохранения. URL: https://gateway.euro.who.int/ru/indicators/hfa_426-3050-pure-alcohol-consumption-litres-per-capita-age-15plus/ (дата звернення: 15.11.2019).

2. Україна вийшла на друге місце в рейтингу найбільш п'ющих країн // Business UA. 23.03.2018. URL: <http://businessua.com/suspilstvo/43068ukraina-viishla-na-druge-misce-v-reitingu-naibilsh-pyusizh-krain.html#> (дата звернення: 15.11.2019).

3. Блажівський Є. Координаційна діяльність органів прокуратури України у сфері протидії злочинності та корупції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 2. С. 5–9.

4. Гладкова Є. О. Забезпечення прав і свобод особи при здійсненні запобіжного впливу // Харківський національний університет внутрішніх справ в системі підготовки кадрів України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 26 верес. 2014 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2014. С. 166–169.

5. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Кондор, 2018. 588 с.

6. Веприцкий Р. С. Общий анализ методов и способов противодействия организованной преступности. *Leges et Viae*. 2015. № 6 (282). С. 23–26.

7. Лебідь Н. Марихуана з салом: чи легалізують в Україні легкі наркотики? // 24 канал : сайт. 15.11.2016. URL: https://24tv.ua/marihuana_z_salom_chi_legalizuyut_v_ukrayini_legki_narkotiki_n748992 (дата звернення: 29.11.2019).

Одержано 29.11.2019

СЕКЦІЯ 1

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ.

БЕЗПЕКА ТА ПРАВОПОРЯДОК

УДК 349.2

Сергій Миколайович БОРТНИК,

доктор юридичних наук,

перший проректор Харківського національного

університету внутрішніх справ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ КАНДИДАТІВ НА СЛУЖБУ В НАЦІОНАЛЬНУ ПОЛІЦІЮ УКРАЇНИ

Задля здійснення відбору на службу в Національну поліцію України проводяться різні перевірки кандидатів на таку службу. Правові основи проведення відповідних перевірок закріплено в ст. 50 Закону України «Про Національну поліцію». Як впливає з аналізу вищезгаданої правової норми, громадяни України, які виявили бажання вступити на службу в поліції, з метою визначення стану їхнього здоров'я зобов'язані пройти медичні обстеження, а також перевірку рівня фізичної підготовки, психофізіологічне обстеження й обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності в порядку, визначеному Міністерством внутрішніх справ України [1].

Порядок психофізіологічного обстеження кандидатів на службу в поліції, а також Порядок обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності кандидатів на службу в поліції затверджено наказом МВС України від 17 грудня 2015 року № 1583. Так, визначення придатності до служби за індивідуальними психофізіологічними особливостями проводиться щодо: осіб, які вступають на службу на посади поліцейських підрозділів спеціальної поліції та підрозділів поліції особливого призначення; осіб, які вступають на службу на посади поліцейських підрозділів кримінальної поліції (у тому числі підрозділів оперативної служби), органів досудового розслідування, поліції охорони (крім осіб, які несуть службу на відкритому повітрі); осіб, які вступають на службу на посади поліцейських – водіїв службового

автотранспорту; осіб, які вступають на службу на посади поліцейських підрозділів патрульної поліції та підрозділів поліції охорони, які несуть службу на відкритому повітрі. Професійний психофізіологічний відбір (психофізіологічне обстеження) кандидатів на службу в Національну поліцію України здійснюється лікарями-психофізіологами (лікарями з функціональної діагностики) закладів охорони здоров'я МВС України [2, п. 3, 4 розд. І].

Первинний профілактичний наркологічний огляд кандидатів на службу в поліцію проводиться в закладах охорони здоров'я МВС України. При цьому в разі, якщо результати огляду дають підставу підозрювати в кандидата на службу в поліції наявність психічних і поведінкових розладів, обумовлених уживанням психоактивних речовин, лікар-психіатр закладу охорони здоров'я МВС України проводить додаткове обстеження з використанням тест-систем для експрес-діагностики стану алкогольного (наркотичного) сп'яніння. У разі отримання позитивного результату обстеження з використанням згаданих тест-систем для експрес-діагностики або виявлення в кандидата на службу в поліції ознак наркологічного захворювання він направляється на додаткове обстеження до психіатричного закладу Міністерства охорони здоров'я України. Результати обстежень з використанням тест-систем для експрес-діагностики стану алкогольного (наркотичного) сп'яніння та результати додаткового обстеження в психіатричному закладі Міністерства охорони здоров'я України враховуються лікарем-психіатром при прийнятті рішення щодо придатності кандидата до служби в поліції [2]. Слід зауважити, що норми зазначеного нормативно-правового акта за способом свого викладення переважно мають бланкетний характер, тобто містять посилання на інші нормативно-правові акти, як-то:

– Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 року, який визначає правові й організаційні засади забезпечення громадян психіатричною допомогою, виходячи із пріоритету прав і свобод людини та громадянина, встановлює обов'язки органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування з організації надання психіатричної допомоги та правового й соціального захисту та навчання осіб, які страждають на психічні розлади, регламентує права й обов'язки фахівців та інших працівників, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги, здійсненні соціального захисту та навчанні осіб, які страждають на психічні розлади [3];

– Постанову Кабінету Міністрів України «Про обов'язковий профілактичний наркологічний огляд і порядок його проведення»

від 6 листопада 1997 року № 1238, якою затверджено Перелік професій та видів діяльності, для яких є обов'язковим первинний і періодичний профілактичний наркологічний огляд, Порядок проведення обов'язкового профілактичного наркологічного огляду громадян, а також зразок сертифіката про проходження профілактичного наркологічного огляду [3];

– наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про вдосконалення системи профілактичних протиалкогольних та протинаркотичних заходів та обов'язкових профілактичних наркологічних оглядів» від 28 листопада 1997 року № 339, яким затверджено Інструкцію про профілактичний наркологічний огляд та його обов'язкові обсяги, Положення про комісію з контролю за якістю проведення медичних оглядів водіїв транспортних засобів та експертиз стану сп'яніння, Положення про сертифікат про проходження профілактичного наркологічного огляду, Порядок медичної підготовки водіїв та кандидатів у водії транспортних засобів, а також форми медичної документації з цього питання [4].

Таким чином, правове регулювання психофізіологічного обстеження й обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності кандидатів на службу в Національну поліцію України здебільшого врегульовано нормами адміністративного права, які знайшли своє закріплення у великій кількості адміністративних актів. Зважаючи на специфіку здійснення такого обстеження, суб'єктами владних повноважень, уповноваженими видавати адміністративні акти з цього питання, є Кабінет Міністрів України, Міністерство внутрішніх справ України та Міністерство охорони здоров'я України.

Разом із тим, завершуючи наукове дослідження, слід відзначити, що здійснення професійного відбору, одним з етапів якого є психофізіологічне обстеження кандидатів на службу, є початковим етапом проходження особою служби в Національній поліції України. Саме на цьому етапі правовий статус особи із загальнотрудового починає трансформуватися в спеціальний, той, що зазнає впливу норм адміністративного права. Тобто нормами трудового права буде визначатися право особи на працю й окремі аспекти його реалізації. У свою чергу, на рівні спеціальних законів будуть закріплюватися обмеження щодо статусу особи, яка претендує на таку службу.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 63. Ст. 2075.
2. Про психіатричну допомогу : закон України від 22.02.2000 № 1489-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна

Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14> (дата звернення: 10.11.2019).

3. Про обов'язковий профілактичний наркологічний огляд і порядок його проведення : постанова Кабінету Міністрів України від 06.11.1997 № 1238 : ред. від 05.05.2016 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1238-97-п> (дата звернення: 10.11.2019).

4. Про вдосконалення системи профілактичних протиалкогольних та протинаркотичних заходів та обов'язкових профілактичних наркологічних оглядів : наказ М-ва охорони здоров'я України від 28.11.1997 № 1238 ред. від 31.08.2018 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-97> (дата звернення: 10.11.2019).

Одержано 12.11.2019

УДК 351.74/76

Дмитро Олексійович БУЛАТІН,

здобувач кафедри правоохоронної діяльності

та поліціїсти факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ФОРМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ

Правові основи здійснення превентивної діяльності Національною поліцією України повинні регламентувати її основні форми. Будь-яка діяльність, зокрема й здійснення превентивної діяльності Національною поліцією України, будується на певних методах і формах її здійснення.

Традиційно, превентивна діяльність Національною поліцією України здійснюється у співвідношенні заходів переконання із заходами примусу стосовно осіб, які порушують норми права і правила поведінки, встановлені суспільством. Залежно від методу, застосовують різні форми здійснення такої превентивної діяльності, під якими розуміють науково обґрунтовану систему найбільш доцільних і правомірних заходів профілактики правопорушень.

Основними формами реалізації методу переконання є індивідуальні або колективні бесіди, обговорення поведінки особи, встановлення над ним індивідуального або колективного шефства, спільна участь вихователя і особи, що перевиховується, у суспільно корисній діяльності, тощо. Основною організаційно-тактичною формою виховного впливу на особу є бесіда.

Форми здійснення превентивної діяльності Національною поліцією України закріплюються адміністративно-правовими нормами. Вони є зовнішнім вираженням системи методів та засобів такої діяльності, порядку їх застосування в процесі попередження правопорушень Національною поліцією України, виявлення причин та умов, що сприяють їх вчиненню, та здійснення заходів щодо їх усунення. Досліджуючи профілактичну діяльність Національної поліції України В. І. Фелик визначив, що загальна профілактика правопорушень Національної поліції може виражатися в таких формах: 1) нормативно-правове забезпечення профілактичної діяльності; 2) міжнародне співробітництво у сфері профілактики правопорушень; 3) взаємодія з міжнародними організаціями у сфері профілактики правопорушень та боротьби зі злочинністю тощо. Профілактична діяльність спеціальної спрямованості Національної поліції можлива в таких формах: 1) припинення або недопущення вчинення правопорушення, попередження настання негативних наслідків від його вчинення; 2) інформаційно-роз'яснювальна робота серед населення; 3) взаємодія з іншими правоохоронними органами, громадськими формуваннями з охорони правопорядку, населенням, підприємствами, установами та організаціями з питань попередження правопорушень на відповідній території тощо. Індивідуальна профілактика правопорушень Національної поліції може виражатися в таких формах: 1) профілактичний облік щодо осіб, схильних до вчинення правопорушень; 2) профілактичний обхід адміністративної дільниці; 3) адміністративний нагляд тощо [1, с. 19–20].

Форми індивідуальної превентивної діяльності здійснюваної Національною поліцією України – це сукупність зовнішньо виражених дій, які провадяться з метою виявлення та усунення причин і умов, які сприяють вчиненню особами правопорушень, здійснення корекції їх поведінки. Виділяють загальні та спеціальні форми здійснення превентивної діяльності Національною поліцією України. Загальні форми індивідуально-профілактичної роботи охоплюють: профілактичні бесіди; усне попередження про неприпустимість протиправних дій; роз'яснювальна робота про наслідки протиправної поведінки, превентивна перевірка; превентивні бесіди з родичами та особами, які можуть на позитивно вплинути на поведінку особи; дій із виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень та заходи з їх усунення (в межах компетенції); правове виховання громадян; виявлення осіб, які втягують особу у протиправну діяльність; допомога громадянам (консультування, із працевлаштування тощо); правове виховання,

організаційна допомога громадським об'єднанням; взаємодія із засобами масової інформації та ін. До спеціальних форм здійснення превентивної діяльності Національною поліцією України відносять профілактичні обліки осіб, притягнення особи до відповідальності, встановлення адміністративного нагляду.

Бесіда як форма здійснення превентивної діяльності Національною поліцією України може проводитися в індивідуальному порядку при постановці особи на облік або за наявності фактів антигромадської поведінки. Превентивні бесіди можуть проводитися, як правило, у неофіційній обстановці за місцем проживання, навчання або роботи особи.

Окремо доречно відмітити здійснення превентивної діяльності у формі взаємодії Національної поліції України з іншими суб'єктами. Так взаємодія здійснюється у формі: обміну інформацією (про правопорушення, що готуються, осіб які втягують у протиправну діяльність, коло знайомств особи тощо); участі у спільних нарадах з представниками інших державних органів та громадськості; спільного планування превентивних заходів (обходів, лекцій, ігор); спільного виконання окремих заходів; надання допомоги шляхом виділення співробітників або технічних засобів, створення необхідних умов роботи; створення спеціальних спільних груп для вирішення конкретних превентивних завдань.

Результат здійснення превентивної діяльності Національною поліцією України при тих самих її формах суттєво змінюється залежно від трьох основних детермінантів протиправної поведінки – особи, мікросередовища і конкретної ситуації. Сьогодення вимагає від Національної поліції України використання якісно нових форм здійснення превентивної діяльності, заснованих на поєднанні більш ефективних методів та принципів організації і управління силами та засобами поліції. В основу трансформації форм здійснення превентивної діяльності Національною поліцією України повинно бути покладено безумовний пріоритет прав і свобод людини.

Список бібліографічних посилань

1. Фелик В. І. Адміністративно-правове забезпечення профілактичної діяльності Національної поліції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 42 с.

2. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 10.11.2019).

Одержано 13.11.2019

УДК 351.741

Ігор Володимирович ВЛАСЕНКО,

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри тактичної

та спеціальної фізичної підготовки факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ «СКАНДИНАВСЬКОЇ МОДЕЛІ» ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Наказ МВС України № 706 від 23 серпня 2018 року «Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів» закріпив впровадження новітніх Європейських технологій забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів в Україні. Реформування правоохоронної системи, яке розпочалося у 2015 році стосується досить традиційного напрямку охорони публічного порядку, принципи та способи якої не змінні з Радянських часів.

Після кривавих масових заворушень у м. Копенгаген (Данія) у 1993 році та у місті Гетеборг (Швеція) у 2001 році правоохоронні органи та вчені європейських країн розпочали роботу по зміні відношення до ліквідації масових заворушень.

Основним відмінністю «Скандинавської моделі» є забезпечення прав та свобод громадян та забезпечення особистої безпеки поліцейських. 14–16 червня 2001 року у шведському місті Гетеборг постраждало 56 поліцейських, а 20 травня 1993 року датському місті Копенгаген – 26 поліцейських. В обох випадках виникли масові заворушення, підпали, маніфестанти жбурляли каміння, скоювали напад на поліцейських. В результаті поліція вимушена була застосувати вогнепальну зброю.

Основна мета введення «Скандинавської моделі»:

- забезпечення конституційних прав та свобод громадян;
- мінімізація фізичного контакту поліцейських та учасників масових заходів;
- запобігання травмування людей та пошкодження майна.

Скандинавська модель забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів має певні особливості. Основні складові елементи «Скандинавської системи»:

- використання «Золотого», «Срібного» та «Бронзового» керівництва;

- залучення «Поліції діалогу»;
- вплив на натовп та заохочення самостійного виходу громадян з агресивної зони;
- залучення спеціальної техніки для стримування натовпу;
- застосування тактики витіснення за рахунок спеціальної техніки;
- поліцейські знаходяться та пересуваються позаду спеціальної техніки;
- кожна група поліцейських має у своєму складі оператора, який фіксує дії поліцейських та правопорушників;
- на першому етапі залучаються поліцейські без протиударної екіпіровки, щити відсутні;
- постійний нагляд за агресією натовпу (на відстані);
- у крайньому випадку поліцейські екіпіруються протиударними комплектами, які знаходяться в спеціальній техніці;
- фізичний вплив тільки проти громадян, які скоюють правопорушення та злочин.

Важливою особливістю є використання спеціальної техніки для управління людськими потоками при великій кількості громадян шляхом розділення на різні групи та подальше їх супроводження з метою уникнення можливих правопорушень. Необхідно розглянути технічні вимоги до спеціальної техніки, її можливості та тактику дій у різних ситуаціях.

Фізичний вплив на натовп здійснюватимуться тільки в установленому законодавством порядку та після використання всіх можливих методів забезпечення правопорядку та припинення правопорушень.

Для впровадження скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів в Україні необхідно провести наукові дослідження з проведенням польових експериментів з метою адаптування та корегування європейського досвіду в залежності від української нормативної бази, тактики дій, спеціальних та транспортних засобів, особливостей поведінки натовпу. В подальшому нами буде розроблятися тактика дій підрозділів Національної поліції у відповідності до скандинавської моделі.

Одержано 15.11.2019

УДК 340.15:351.746.1

Олег Борисович ГАНЬБА,

*кандидат юридичних наук, докторант Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*

ПЕРІОДИ ЕВОЛЮЦІЇ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Дослідження процесу зародження, формування та розвитку правових відносин у сфері прикордонної безпеки України є повчальним і актуальним, адже дає можливість на основі надбань минулого правильно з'ясувати їх зміст, структуру, специфічні риси у досліджуваній нами сфері в умовах сьогодення, а також об'єктивно визначити перспективи їх розвитку в майбутньому.

На нашу думку, в процесі еволюції правовідносин у сфері прикордонної безпеки на теренах України, варто виокремити такі періоди:

1) додержавний період, для якого характерно існування примітивних архаїчних відносин, що регулювалися нормами архаїчного (звичаєвого) права та виникали і реалізовувалися з приводу захисту території – конкретного життєвого простору проживання первісної соціальної спільноти, який був для них основним місцем проживання та джерелом існування. Такий захист носив доленосний характер для племені як верховного власника території, тому на його забезпечення використовувалися всі наявні людські та матеріальні ресурси первісної спільноти;

2) другий державний період становлення та розвитку відносин сфери прикордонної безпеки стосується діяльності прикордонної сторожі перших ранньофеодальних державних утворень східно-слов'янських племен [1, с. 11].

Варто наголосити, що першим східнослов'янським державним утворенням було важко протистояти навалам рухливих, добре озброєних кочівників, для яких військова справа була звичним способом життя, тому оборону і захист власної території вони забезпечували в основному завдяки будівництву укріплених городів, один з яких був головним як центр політичного та економічного життя [2, с. 7]. Проте система укріплених городів хоча і забезпечувала відстоювання державної незалежності та збереження матеріальних і людських ресурсів, однак мало сприяла розвитку прикордонних відносин, пов'язаних з удосконаленням форм і методів діяльності прикордонної сторожі тощо.

Прикордонна діяльність значно покращилася в період посилення державності Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, завдяки чому склалися сприятливі умови для розвитку її правової регламентації та удосконалення правовідносин у прикордонній сфері. Однак феодална роздробленість, навала Золотої Орди призвели до руйнації централізованої структури охорони та захисту кордонів Київської Русі та сповільнення розвитку прикордонної діяльності.

Подальше відновлення прикордонної функції української держави та активізація розвитку прикордонних відносин припадає на XIV–XVIII ст., для якого характерна втрата Україною державної незалежності, у результаті чого українські землі були розділені між Литвою, Польщею, Молдавським князівством і Угорщиною, які характеризувалися різним рівнем розвитку та типом державного ладу. Це призвело до того, що держави-колонізатори змушені були займатися захистом українських територій і формувати структури прикордонної варти, що певною мірою сприяло подальшому розвитку прикордонних відносин в українському порубіжжі [3, с. 85];

3) третій період еволюції правовідносин у сфері прикордонної безпеки стосується буржуазної державності, для якого характерно кардинальне реформування прикордонної служби, починаючи з 1893 року у зв'язку зі створенням Окремого корпусу прикордонної сторожі зі своїм статутом військового гатунку та цілою низкою нормативно-правових документів, які містили прогресивні правові норми для деталізованого регулювання різноманітних правовідносин у сфері прикордонної безпеки на системній науково обґрунтованій основі. Зазначена нормативно-правова база успішно функціонувала до 1917 року, сприяючи розвитку форм і методів прикордонної діяльності, а відповідно і вдосконаленню прикордонних правових відносин [4, с. 15];

4) четвертий період еволюції правовідносин у сфері прикордонної безпеки України припадає на радянський етап державного розвитку, якому передувала невдала спроба українських національних сил відновити та закріпити незалежну українську державу у 1917–1921 роках у межах її етнічних кордонів і створення власних прикордонних структур національного зразка. Реалізовувалися ці спроби і у часи Центральної Ради і Гетьманату й Директорії, проте жодна з них не була доведена до логічного завершення через об'єктивні і суб'єктивні причини [5, с. 232]. Це значно загальмувало розвиток правової основи діяльності прикордонних органів і підрозділів.

Подальша їх еволюція пов'язана з відновленням влади більшовиків і входженням України до складу СРСР. Започаткована в радянській Росії система охорони державного кордону автоматично була поширена і на Україну та інші союзні республіки, створеного 30 грудня 1922 року СРСР. Паралельно з чисельними, не завжди виправданими та продуманими реформами, ініційованими під ідеологічним тиском більшовицької партії у сфері прикордонної діяльності радянської держави, все таки накопичувався певний практичний досвід такої діяльності;

5) п'ятий період еволюції досліджуваної нами сфери стосується незалежної України, особливостями якого є те, що вони починають розвиватися на основі правових норм національного законодавства.

Варто наголосити, що викладені періоди еволюції правовідносин у сфері прикордонної безпеки протікали не рівномірно, не лінійно, а з характерними підйомами та спадами, застоями та руйнаціями тощо. Відповідно, з удосконаленням державності, зміцненням її економічної та політичної основи поліпшувався розвиток нормативно-правової бази її прикордонної діяльності: розширювався суб'єктний склад правовідносин, прикордонна сторожа поступово стала здійснюватися на постійній професійній основі, що сприяло накопиченню практичного досвіду з ефективної реалізації змісту правовідносин сфери прикордонної безпеки тощо. Натомість, послаблення або втрата державності викликала зворотні процеси у досліджуваній сфері.

Список бібліографічних посилань

1. Дністрянський М. С. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій. Львів : Світ, 1992. 141 с.
2. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / упоряд. Б. З. Якимович. 4-те вид., змін. і допов. Львів : Світ, 1992. 712 с.
3. Кабачинський М. І. Історія кордонів України : навч. посіб. Хмельницький : Вид-во Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2008. 344 с.
4. Державна прикордонна служба України: історія та сучасність / за заг. ред. М. М. Литвина ; редкол.: М. М. Литвин та ін. Київ : Прінт-Експрес, 2004. 240 с.
5. Кабачинський М. І. Історія охорони кордонів України : монографія. Хмельницький : Вид-во Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2005. 355 с.

Одержано 15.11.2019

УДК 342.9

Костянтин Геннадійович ГАРБУЗЮК,

кандидат юридичних наук, декан факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНІВ «АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ОХОРОНА» Й «АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ»

Національне законодавство та наукові джерела іноді використовують для позначення одного і того ж явища різні терміни. До таких термінів відносяться терміни «охорона» та «захист». Як зазначає О. Л. Коцовська в законодавстві відсутнє тлумачення цих понять, тим більше, інколи видається, що законодавець використовує ці терміни в одних випадках як синоніми, в інших – як різні за змістом. Тлумачні словники української мови також не дають чіткого визначення згаданих вище понять і, переважно, не розмежовують їх за змістом та не дають нам відповіді на питання про конкретний зміст та співвідношення понять «охорона» та «захист» [1, с. 270–271].

У юридичній літературі можна зустріти наступні протилежні підходи щодо співвідношення термінів «охорона» та «захист». Так, М. В. Вітрук вважає, що «захист» і «охорона» становлять єдине ціле, яке називається «охороною (захистом) прав і обов'язків», а терміни «охорона» і «захист» вживаються як синоніми [2, с. 203–204]. М. І. Матузов обстоює позицію, що захист є однією з форм охорони. Вчений зазначає: «охорона і захист суб'єктивного права або охоронюваного законом інтересу – не одне і те ж: охороняються вони постійно, а захищаються тільки тоді, коли порушуються» [3, с. 131].

Стан наукової розробки понять «охорони» і «захисту» є дзеркальним і для адміністративно-правової науки. Не вступаючи у глибоку полеміку щодо цих понять розглянемо основні точки зору на феномен адміністративно-правової охорони та адміністративно-правового захисту з фокусуванням уваги на пошуку спільного та відмінного.

Так, М. В. Шиленко при дослідженні одного з видів адміністративно-правової охорони ототожнює її із захистом [4, с. 1193]. Аналіз дозволяє виділити у його дефініції об'єкт охорони (захисту) – суб'єкт малого підприємництва, а в якості суб'єкта охорони (захисту) – публічну адміністрацію.

О. М. Єшук на відміну від М. В. Шиленка вважає, що адміністративно-правова охорона є широким поняттям, вона включає в себе дефініцію адміністративно-правового захисту [5, с. 53]. Аналогічної

позиції дотримується і Л. О. Кожура. Остання під категорією «адміністративно-правовий захист», як частини феномену «адміністративно-правової охорони» розуміє «організаційно-правову діяльність органів публічної адміністрації, яка здійснюється на основі адміністративно-правових норм, підкріплена системою правових гарантій; сутністю якої є забезпечення та захист за допомогою правових засобів прав осіб від протиправних діянь з притягненням правопорушників до юридичної відповідальності» [6, с. 121]. Авторка робить висновок, що об'єктом адміністративно-правового захисту виступають порушені законні права, свободи та інтереси осіб, а у якості суб'єктів співзвучно М. В. Шиленку називає органи публічної адміністрації.

Розмежовуючою є позиція В. В. Галунька, який вивчаючи питання адміністративно-правової охорони та захисту права власності, дійшов висновку, що адміністративно-правова охорона суб'єктів права власності – це позитивний статичний стан норм права, направлений на попередження правопорушень у сфері власності, забезпечення збереження майна та відновлення і усунення перешкод у його здійсненні. Адміністративно-правовий захист – це динамічні (активні) дії, спрямовані на відновлення порушеного права власності та усунення перешкод при його здійсненні засобами адміністративного права [7, с. 193–197].

І. М. Риженко подібно В. В. Галуньку розрізняє поняття адміністративно-правового захисту та адміністративно-правової охорони прав підприємців. Вона з даного приводу зазначає, що захист поширюється не тільки на випадки, коли права особи уже порушені, а охорона починає діяти з моменту прийняття того чи іншого нормативно-правового акта, в якому встановлюються гарантії прав підприємця [8, с. 188].

Порівняння наведених дефініцій дає змогу виявити їх схожість та відмінність. Схожі усі дефініції через однакову їх елементну будову, де присутній об'єкт та суб'єкт. Різниця полягає в тому, що вчені, які розмежовують поняття адміністративно-правового захисту та адміністративно-правової охорони, роблять більш акцент на об'єкті, у якості якого зазначають права, правовий стан або ж суб'єктивне право.

На нашу думку, доцільно відрізнити адміністративно-правову охорону від адміністративно-правового захисту, функціональне призначення яких різне. Аргументом сказаного може бути відома думка в теорії права, яку висловлювала О. Ф. Скаун, за якою охороняти та захищати може один і той же суб'єкт, наприклад, суд, або ж, навпаки, тільки захищати, наприклад, адвокат. Натомість об'єкт без охорони не захищається [9, с. 235–237]. І дійсно це

апріорі в теорії права. І навіть, якщо хтось наведене контраргумент з площини «де-факто», як-то реальна відсутність охорони, то «де-юре» – лишиться «охорона» за умови її нормативно-правового закріплення. Якщо ж не буде цієї умови, то розглядати питання у правовій площині не має ніякого сенсу.

Список бібліографічних посилань

1. Коцовська О. Л. Зміст та сутнісні ознаки адміністративно-правової охорони прав споживачів. *Держава і право*. 2011. Вип. 54. С. 270–277.
2. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. М. : Наука, 1979. 229 с.
3. Матузов Н. И. Правовая система и личность. Саратов : Саратов. гос. ун-т, 1987. 293 с.
4. Шиленко М. В. Поняття адміністративно-правової охорони малого підприємництва. *Форум права*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_1_196.pdf (дата звернення: 10.11.2019).
5. Єщук О. М. Адміністративно-правова охорона і адміністративно-правовий захист: ціле і частка. *Закон і життя*. 2013. Жовт. С. 49–53.
6. Кожура Л. О. Адміністративно-правовий захист та охорона: поняття та співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 35, ч. 1, т. 2. С. 119–122.
7. Галуцько В. В. Адміністративно-правова охорона та захист права власності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. Вип. 38. С. 192–198. URL: <http://old.visnyk.univd.edu.ua/?controller=service&action=download&download=29052> (дата звернення: 10.11.2019).
8. Риженко І. М. До питання розмежування понять адміністративно-правового захисту та адміністративно-правової охорони прав підприємців. *Право і Безпека*. 2009. № 1. С. 184–189.
9. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 2-ге вид. Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

Одержано 12.11.2019

УДК 351.74/.76

Вадим Миколайович ГЕТМАНЧУК,

ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Дослідження нормативно-правового регулювання діяльності Національної поліції у сфері безпеки дорожнього руху є пріоритетним завданням, яке стоїть перед нашою державою на сьогоднішній

день. Саме у даний час, коли пересування на автотранспорті стало невід'ємною частиною суспільного життя, дуже важливо вдосконалювати та розвивати регулювання безпеки дорожнього руху. Саме Національна поліція займає одне з провідних місць у системі суб'єктів забезпечення безпеки дорожнього руху.

Серед засобів, які застосовує держава для боротьби з порушеннями законодавства про дорожній рух, найважливіше місце посідає адміністративна відповідальність. Вимоги сьогодення потребують підвищення ефективності реалізації адміністративної відповідальності, адже на цей час наявна значна кількість негативних чинників, що гальмують розвиток зазначеної галузі [1].

Адміністративна правосуб'єктність Національної поліції України повинна реально забезпечувати змогу упорядкування адміністративно-правовим методом суспільні відносин, що складаються з приводу дорожнього руху, в максимальному ступені відповідати її специфіці і об'єктивним потребам. При цьому в основу такої правової категорії покладено адміністративну компетенцію, яка є центральним елементом правового статусу патрульної служби Національної поліції, що визначає її призначення і коло основних функціональних обов'язків. Адміністративна правосуб'єктність патрульної служби Національної поліції України виражає здатність і змогу належної реалізації в рамках функціонального призначення передбачених адміністративно-правовими нормами прав і обов'язків, визначених Законом України «Про Національну поліцію» та несення юридичної відповідальності за невиконання або неналежне виконання зазначених обов'язків [2].

Доцільно передбачити організацію та реалізацію заходів безпеки у вигляді супроводження в установленому порядку транспортних засобів, а також правоохоронні функції, які виходять за межі безпосереднього забезпечення безпеки дорожнього руху, пов'язані з участю в різних формах у заходах з охорони громадського (публічного) порядку та забезпечення громадської безпеки (сприяння кримінальній поліції, органам досудового розслідування; поліції охорони; спеціальній поліції; поліції особливого призначення у різного роду заходах щодо боротьби зі злочинами та правопорушеннями)[3].

Патрульна служба у Положенні про неї визначається як структурний підрозділ МВС України, що здійснює спеціальні контрольні, наглядові та дозвільні функції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Це не цілком відображає реальний зміст адміністративної правосуб'єктності патрульної служби Національної поліції у правоохоронній сфері. Її статус значно ширший, аніж статус

контрольно-наглядового органу, і загалом повинен містити питання охорони публічного (громадського) порядку та громадської безпеки у сфері діяльності з організації та безпосереднього управління процесом дорожнього руху [4].

У Законі України «Про дорожній рух» цілком виразно висвітлені пріоритети правоохоронної діяльності МВС України. Це правова охорона життя, здоров'я та майна громадян, захист прав і законних інтересів громадян, захист інтересів суспільства і держави шляхом попередження дорожньо-транспортних пригод, зниження тяжкості їх наслідків. Натомість правоохоронну складову діяльності патрульної служби Національної поліції у вирішенні зазначених завдань нині чітко не врегульовано. Нормативно врегульовано тільки адміністративно-юрисдикційну діяльність у сфері безпеки дорожнього руху [5].

Положення про Патрульну службу Національної поліції не зовсім узгоджується з Законами України «Про дорожній рух» і «Про автомобільний транспорт» щодо обсягу контрольно-наглядової діяльності, не проводячи межі між контролем і наглядом, де це необхідно. За системним підходом обов'язки патрульної служби Національної поліції доцільно визначити за видами діяльності: наглядової; контрольної; дозвільної; адміністративно-юрисдикційної; кримінально-процесуальної; оперативно-розшукової; з організації управління процесом дорожнього руху; з охорони громадської та особистої безпеки; пропаганди тощо [6].

Отже, дивлячись на наше сьогоднішнє, коли люди більше пересядають на транспорті, ніж ходять пішки, дуже важливим є процес вдосконалення та врегулювання діяльності щодо безпеки дорожнього руху, тому що цей процес на пряму пов'язаний з життям та здоров'ям громадян. А Національній поліції, як органу, що займає одне з провідних місць в системі забезпечення безпеки дорожнього руху, потрібно брати участь у цьому та виконувати завдання за призначенням, які на сьогоднішній день ставить держава.

Список бібліографічних посилань

1. Бесчастний В. Стратегічне реформування державної політики безпеки дорожнього руху: від причин до конкретних заходів. *Віче*. 2012. № 4. С. 5–8. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2012_4_3.pdf (дата звернення: 12.11.2019).

2. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

3. Доненко В. В., Гаркуша В. В. Безпека дорожнього руху: дослідження в юридичних науках : посібник. Дніпропетровськ : Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 65 с.

4. Корнієнко М. В. Роль органів внутрішніх справ України в охороні громадського порядку при ускладненні оперативної обстановки : монографія. Дніпропетровськ : Україна, 2001. 430 с.

5. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ : навч. посіб. / за заг. ред. Є. М. Моїсеєва ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ : КНТ, 2008. 263 с.

6. Негодченко О. В. Забезпечення прав та свобод людини органами внутрішніх справ України : монографія. Дніпропетровськ : Поліграфіст, 2002. 416 с.

Одержано 15.11.2019

УДК 355.1(477)«1917/1918»

Євгенія Сергіївна ЛОГВИНЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри

конституційного і міжнародного права факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОГЛЯДИ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО НА МІСЦЕ ТА РОЛЬ АРМІЇ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ

У новітній історії України відбулося чимало подій, які радикально змінювали життя її народу. Це – перша світова війна, революційні події 1917–1921 років, становлення тоталітарного режиму та голодомор 1932–1933 років, непростий передвоєнний період, друга світова війна, поновлення радянської влади і русифікація, криза радянської системи та розпад СРСР і, як наслідок, проголошення держави Україна. Вже зі здобуттям незалежності перед Українською державою постали нові випробування – анексія Російською Федерацією Криму, подальша її агресія на сході країни та утворення маріонеткових проросійських псевдореспублік «ДНР-ЛНР». Через неоголошену війну Росії проти України постала реальна загроза існуванню національної держави. Отож, її захист зі зброєю в руках від зазіхань так званого «руського миру» – невідкладне, першочергове завдання влади та суспільства в цілому.

Нині дуже важливо усвідомлювати необхідність розбудови боездатної сучасної армії, яка може захистити нашу країну, відстояти її незалежність. Зневажливе ставлення до армії, її потреб може мати трагічні наслідки для суспільства та держави. Показовою є історія державотворення України 1917–1921 рр. Відсутність боездатних, збройних сил стало однією із основних причин, що призвела до зникнення з політичної мапи світу таких національних

держав як Українська Народна Республіка, Українська Держава, Західноукраїнська Народна Республіка, окупації основного масиву українських земель радянською Росією та подальшого тривалого періоду знищення самобутності української нації, вкорінення «малоросійства» у свідомість українця, приниження його гідності, придушення будь-яких проявів самостійно творити своє життя, мати свою державу.

Уроки історії повчальні. Вони свідчать, що доля держави багато в чому визначається здатністю лідерів нації приймати правильні, своєчасні рішення і, зокрема, в справі формування та розбудови армії, визначення її пріоритетних завдань. Так, наприклад, М. С. Грушевський – голова Центральної Ради був переконаний, що «постійна армія» має будуватись за територіальним принципом, оскільки вона є «інститутом переходовим, тимчасовим». З розвитком демократії «без трудностей кожної хвили можна перейти від армійської до міліційної системи», оскільки «нормальною формою охорони для держави демократичної являється народна міліція», – вважав він [1, с. 49; 2, с. 174]. Чому пріоритет надавався народній міліції, а не регулярному постійному війську впливало із політичних переконань та ідеологічних поглядів відомого політика. Так, М. С. Грушевський, як і соціалістична більшість Центральної Ради, вважав, що кінцевою метою світового устрою має бути федерація [3, с. 41]. «Ми мріємо про федерацію світову. – писав керманіч УЦР. – Всеукраїнська Федерація для нас не є чимось особливо цінним. Разом із усіма соціалістами світу ми хочемо федерації всесвітньої» [4, с. 89]. Виходячи з того, що метою світового устрою має бути всесвітня федерація, а армія, на переконання М. С. Грушевського, як рудимент старої монархічної держави, є тимчасовим утворенням. Вона потрібна лише на час встановлення демократії в країні, після чого її має замінити «всенародна міліція», яка мала виконувати функцію «охорони держави» [1, с. 49; 2, с. 174.]. Звичайно, таке розуміння ролі й місця армії призвело до того, що на практиці М. С. Грушевський організацією війська по суті не займався, а надавав перевагу іншим не менш важливим питанням: організацією органів виконавчої влади, законотворчій праці, партійним справам тощо. У його щільному графіку знаходився час навіть для наукової роботи. Безперечно, що становлення молодій держави в умовах революційних потрясінь та зовнішньої агресії неможливе без створення власних боездатних збройних сил, які виконують захисну функцію і є гарантією безпеки будь-якої країни.

З утворенням Центральної Ради її лідери мали реальну можливість розпочати формування власних збройних сил, проте нею не

скористалися. Ігнорування потреб військових, а інколи й побоювання їх призвели до трагічних наслідків. Відсутність боєздатної армії призвела до неспроможності радівців захистити Українську Народну Республіку від наступу військ Раднаркому Росії, що прискорило падіння самої Центральної Ради в результаті державного перевороту підготовленого німецьким командуванням разом з П. Скоропадським [5, с. 46].

Отже, ставлення М. С. Грушевського до армії, розуміння її місця і ролі у становленні демократичної держави заслуговують на особливу увагу, оскільки є повчальними для сучасних українських політиків, які повинні чітко усвідомлювати необхідність розбудови боєздатних збройних сил здатних захистити незалежність і відстояти територіальну цілісність нашої держави, стати гарантом її самостійного розвитку.

Список бібліографічних посилань

1. Грушевський М. С. На порозі Нової України: гадки і мрії. Київ : Наук. думка, 1991. 128 с.
2. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. Київ : Знання, 1991. 240 с.
3. Логвиненко И. А. Политическая деятельность Украинской Центральной Рады. Глобино : Полиграфсервис, 2000. 96 с.
4. Грушевський М. С. Україна окремішна. *Дзвін*. 1991. № 4. С. 86–90.
5. Логвиненко І. А. Проблеми формування національної армії в УНР (березень 1917 – квітень 1918 рр.). *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3 (74). С. 43–49.

Одержано 14.11.2019

УДК 351.86

Павло Павлович МАХОРТОВ,

*ад'юнкт Національного університету
цивільного захисту України (м. Харків)*

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Основними механізмами державного управління системою цивільного захисту є, на наш погляд, механізми сертифікації, експертизи, державного нагляду та контролю на відповідність вимогам у сфері цивільного захисту. Крім того, до них також відносяться механізми страхування, економічні та управлінські регулятори.

Механізмом, за допомогою якого здійснюються систематичні спостереження та контроль за об'єктами, процесами і системами

захисту, прогнозування зон і наслідків ймовірних наслідків цивільного захисту, стану впровадження превентивних заходів зменшення їх масштабів, збору, обробки, передачі та збереження інформації, є моніторинг.

Даний механізм має здійснюватися з використанням багатьох методів і засобів за принципом максимального залучення діючих організаційних структур суб'єктів спостереження техногенно-екологічної безпеки в надзвичайних ситуаціях.

На наш погляд, абсолютно очевидно, що моніторинг і прогноз вихідних подій, які ініціюють надзвичайні ситуації кліматичного характеру, здійснюється відповідними установами, які, крім того, ведуть спостереження за станом і забрудненням атмосфери, води і ґрунту.

Спостереження за сейсмічною обстановкою та прогноз землетрусів в Україні здійснюються системою сейсмологічних спостережень і прогнозу землетрусів, до якої належать установи та системи спостереження Національної академії наук України, Міністерства оборони та Держбуду.

Слід мати на увазі, що для України, яка зіткнулася з небаченими досі у своїй новітній історії викликами військово-політичного характеру з боку сусідньої держави, вирішення завдань, пов'язаних з побудовою ефективної державної системи цивільного захисту в умовах глобалізації, є без перебільшення одним із першорядних і найбільш важливих кроків на шляху збереження державності, суверенітету і територіальної цілісності.

Україна в сучасних умовах відчуває серйозні проблеми з інтеграцією суб'єктів такого загальнодержавного моніторингу в єдину систему розробки єдиної методології збору, накопичення і передачі моніторингової інформації. У зв'язку з цим побудова дієвого механізму державного управління системою цивільного захисту дозволить значно підвищити ефективність моніторингу й отримати істотний ефект від моніторингу надзвичайних ситуацій завдяки скороченню часу на підготовку до застосування заходів з реагування та ліквідації їх наслідків, а також у результаті отримання об'єктивних даних для планування.

Системний підхід надає можливість розглядати механізм державного управління у сфері громадянкою захисту в єдності його складових першого і другого рівнів, які нерозривно пов'язані із зовнішнім середовищем. Він розглядає складну організацію як систему, яка складається з певної кількості взаємопов'язаних підсистем і механізмів, дозволяє визначати мету кожної з них в контексті загальної мети, сформулювати завдання, які потребують вирішення для кожної з наведених підсистем.

Поділ системи державного управління у сфері цивільного захисту на підсистеми та елементи можна здійснювати й виходячи з інших аспектів її функціонування: за територіальною ознакою, рівнями реагування і цивільного захисту, галузі, режимами функціонування, основних заходів або організаційній структурі, застосування тих чи інших механізмів державного впливу на запобігання та подолання наслідків аварій, катастроф, стихійних лих та інших кризових ситуацій, що і буде предметом наших подальших наукових досліджень.

У цьому контексті головну увагу, на наш погляд, при здійсненні державного управління має бути сконцентровано на розробці комплексу заходів, які здатні зруйнувати механізм, що блокує можливість застосування ефективних дій.

Список використаних джерел

1. Садковой В., Ромін О., Островерх О., Домбровська С. Державне управління у сфері цивільного захисту в Україні: нормативно-правовий аспект : монографія. Харків : Оберіг, 2013. 190 с.

2. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій. Т. 2 : Організація управління в надзвичайних ситуаціях / за заг. ред. В. М. Антонця. Київ : Вид. Купріянова О. О., 2007. 304 с.

Одержано 09.11.2019

УДК 351:354:658.3:35:007

Олександр Васильович МЕЙКО,

кандидат військових наук, начальник

Сумського прикордонного загону

Східного регіонального управління

Державної прикордонної служби України

ДО ПРОБЛЕМИ ОПЕРАТИВНОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ОРГАНУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В МЕЖАХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ШТАТНОЇ СТРУКТУРИ

Організаційна структура органів охорони державного кордону повинна забезпечувати досягнення мети діяльності прикордонного підрозділу. Відповідно до рівня управління та завдань, які покладаються на прикордонний підрозділ залежить його організаційна структура [1].

Ефективність організаційної структури повинна оцінюватися на стадії проектування, а також при аналізі структур управління діючих організацій для планування і здійснення заходів щодо вдосконалення управління [2].

При оцінці *ефективності процесу управління* використовуються показники, які можуть оцінюватися як кількісно, так і якісно. Ці показники набувають нормативний характер і можуть використовуватися в якості критерію ефективності та обмежень, коли організаційна структура змінюється в напрямку поліпшення одного або групи показників ефективності при незмінності інших.

До нормативних характеристик апарату управління можуть бути віднесені наступні: продуктивність, економічність, адаптивність, гнучкість, оперативність, надійність тощо.

Продуктивність апарату управління прикордонного підрозділу може визначатися як кількість сформованих рішень щодо організації оперативно-службової діяльності та досягнення кінцевої мети з заданими показниками ефективності, який припадає на одного військовослужбовця, зайнятого в апараті управління.

Під економічністю апарату управління розуміються відносні витрати на його функціонування, вимірюються з обсягами або результатами оперативно-службової діяльності прикордонного підрозділу за період. Для оцінки економічності можуть використовуватися такі показники, як питома вага витрат на утримання апарату управління та вартості забезпечення необхідної щільності на державному кордоні або питома вага управлінського персоналу у чисельності усього персоналу підрозділу тощо.

Адаптивність системи управління визначається її здатністю ефективно виконувати задані функції в певному діапазоні зміни умов обстановки. Чим відносно ширше цей діапазон, тим більше адаптивною вважається система.

Гнучкість характеризує властивість органів управління (штабу підрозділу) змінювати відповідно до виникаючих завдань свою роль в процесі прийняття рішень та налагоджувати нові зв'язки, не порушуючи властиві даній структурі впорядкованості відносин. В принципі гнучкість структури управління може оцінюватися за різноманіттям форм взаємодії управлінських органів, за номенклатурою розв'язуваних підрозділами завдань, за рівнем централізації відповідальності та іншими ознаками.

Оперативність прийняття управлінських рішень характеризує своєчасність виявлення і вирішення управлінських проблем, яка забезпечує максимальне досягнення поставлених цілей при збереженні стійкості налагоджених процесів.

Зручним може бути підхід розгляду процесу завершення виконання комплексу завдань як результат (подія) виходу події в точку завершення по одному з множини можливих маршрутів, кожний з яких включає свій варіант підготовки вихідних даних,

маршрут (процес) виконання завдань персоналом ДПСУ щодо отримання кінцевого результату, контроль якості виконання завдань, виявлення недоліків, у тому числі і за рахунок помилок у вихідних даних для реалізації завдань, корегування цих помилок, а також недоліків, які були допущені при виконанні завдань.

Закони розподілу часу проходження відмічених та інших маршрутів виконання комплексу завдань можуть бути різними. Таких приблизно рівнозначних маршрутів, які виводять в точку завершення комплексу завдань, для більшості функцій прикордонного підрозділу існує велика кількість. «Підключення» кожного із маршрутів виконання комплексу завдань можливе періодично, залежно від виникнення відповідних умов під час реалізації завдань структурними підрозділами прикордонної служби. У цьому випадку кінцева статистична характеристика – час виконання комплексу завдань щодо реалізації конкретної функції буде визначатися всією сукупністю можливих маршрутів виконання завдань щодо заданої функції.

Ця особливість дозволяє використати теорему Б. А. Севастьянова [3] щодо умов формування найпростішого потоку подій. Так, відомо, що при сукупності N потоків подій довільним розподілами часу між подіями та за умови відсутності домінуючих інтенсивностей в окремих потоках, загальний потік подій при ($N \rightarrow \infty$) спрямовується до найпростішого з показниковим розподілом інтервалів часу між сусідніми подіями.

Показник оперативності надає можливість порівняно легко визначати необхідний склад завдань які делегуються під підрозділам в залежності від функцій, які покладаються на прикордонний підрозділ. Так, якщо значення цього показника по будь-якій функції виявляється ($Ph(t) < \Delta_{дон}$) нижче допустимого значення, наприклад, в наслідок затримок узгодження рішення з вищим керівництвом підрозділу, то прийняття цього рішення щодо конкретної задачі доцільно передати безпосередньо підрозділу який її реалізує та передбачити відповідну кваліфікацію персоналу та необхідне озброєння і техніку для реалізації завдання.

Список бібліографічних посилань

1. Івашков Ю. Б., Залож В. В., Мейко О. В. Підвищення результативності діяльності прикордонного загону за рахунок ефективного ціле покладання та постановки завдань. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки*. 2018. № 1 (75). С. 73–83.
2. Мильнер Б. З. Теория организации : учеб. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Инфра-М, 2002. 558 с.

3. Коваленко И. Н. Знаменитая теорема Б. А. Севастьянова. *Труды Математического института им. В. А. Стеклова*. 2013. Т. 282. С. 132–134.

Одержано 15.11.2019

УДК 349.2:351.74

Костянтин Юрійович МЕЛЬНИК,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри трудового

та господарського права факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ЯК СИСТЕМА

Як відомо, будь-який об'єкт, яким би простим на перший погляд він не видавався, має складну будову, є певною цілісністю, що складається з частин. Разом з тим будь-яке явище матеріального світу, від зовсім простого до надзвичайно складного, у свою чергу, є частиною ще більш складної цілісності. Як зазначає Д. А. Керімов, «...матеріальний та ідеальний світ аж ніяк не складається з окремих, один від одного ізольованих предметів, явищ і процесів, а є системою органічно взаємозалежних, взаємодіючих і взаємопроникаючих об'єктів, і саме тому він вимагає системного до них підходу і пізнання» [1, с. 200].

У науковій літературі існує багато визначень поняття «система», однак всі вони тією чи іншою мірою ґрунтуються на визначенні, яке дав ще Людвіг фон Берталанфі: «система – це комплекс компонентів, що взаємодіють» [2, с. 29]. Так, А. М. Авер'янов вказує на те, що системою є відмежована безліч елементів, що взаємодіють [3, с. 43]. На думку С. А. Саркісян і Л. В. Голованова, система є структурно-організаційним комплексом об'єктів, які мають відповідні якості та відповідний набір зв'язків [4, с. 5]. В. М. Садовський під системою розуміє сукупність елементів, які перебувають у відносинах і зв'язках один з одним, що утворює певну цілісність, єдність [5, с. 610]. О. О. Грицанов зазначає, що система – це категорія, яка позначає об'єкт, організований як цілісність, де енергія зв'язків між елементами системи перевищує енергію їх зв'язків з елементами інших систем, і яка задає онтологічне ядро системного підходу [6, с. 619]. З точки зору І. М. Дудника, система – це відмежована від зовнішнього середовища сукупність взаємопов'язаних частин (компонентів), яка володіє якісно вищими та складнішими

властивостями порівняно із сумою властивостей її частин й характеризується певним складом (набором) компонентів і певним способом їх взаємодії [7, с. 14].

Елементами (компонентами) системи виступають такі утворення, що з огляду на структуру цієї системи є неподільними. Залежно від складності системи можуть утворюватися підсистеми – елементи складноорганізованих систем, коли між елементами і системою є проміжні комплекси, більш складні, ніж елементи, але менш складні, ніж сама система. Вони поєднують у собі різні елементи системи, і у своїй сукупності здатні до досягнення єдиної мети системи.

Кожний з елементів системи має, як правило, самостійне значення як явище, тобто має форму і зміст. Інтегруючим зв'язком служить мета існування системи. При цьому структура і склад системи цілком підпорядковані саме меті її існування.

Характерною рисою системи є наявність стійких зв'язків між її елементами. Як зазначає В. М. Садовський, властивості системи виявляються не лише сумою властивостей окремих елементів, що її складають, а визначаються також наявністю і специфікою зв'язку та відносин між елементами, тобто конституюються як інтеграційні якості системи як цілого. Наявність зв'язків і відносин між елементами системи і народжувані ними інтеграційні, цілісні її якості забезпечують відносно самостійне, відокремлене існування, функціонування (а в деяких випадках і розвиток) системи [8, с. 83–84]. П. В. Алексеев, О. В. Панін вказують на те, що за своєю значущістю для системи зв'язки елементів неоднакові: одні малоістотні, інші істотні, закономірні. Серед закономірних найбільш значущі інтегруючі зв'язки, оскільки вони обумовлюють інтегрованість сторін об'єкта. Інтегруюча структура є основою системи, підкреслюють вчені [9, с. 371]. І. М. Дудник зазначає: «наявність тісної взаємодії, органічного взаємозв'язку компонентів є причиною того, що в різноманітних процесах, у взаємодії із середовищем система виступає як єдине, цілісне утворення. Це виявляється тому, що внутрішні зв'язки між компонентами системи значно тісніші та стійкіші, ніж зв'язки цієї системи (або її окремих компонентів) з іншими матеріальними об'єктами зовнішнього середовища [7, с. 14].

Фахівці в галузі теорії систем та системного аналізу виділяють різну кількість ознак системи. Так, В. М. Садовський ознаками системи вважає цілісність, структурність, взаємозалежність системи і середовища, ієрархічність, множинність описання кожної системи [5, с. 610]; І. В. Блауберг і Є. Г. Юдін – цілісність, наявність

у системі двох або більше типів зв'язків, структуру (організацію) системи, наявність рівнів та їх ієрархію, управління, мету і доцільний характер організації, самоорганізацію, функціонування, розвиток [10, с. 62–64]; І. М. Дудник – цілісність, суперечливий характер взаємодії між елементами та між системою і середовищем, структурність (організованість), функціональність системи, ієрархічність системи, інформаційність системи [7, с. 54]; Ю. П. Сурмін – обмеженість, цілісність, структурність, взаємозалежність із середовищем, ієрархічність, множинність описів [11, с. 56]. Отже, будь-яке утворення, яке має всі або більшість з вищенаведених ознак, слід розглядати як систему.

Міністерство внутрішніх справ України (далі – МВС) відповідно до Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878, є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. МВС є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах:

- забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг;
- захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;
- цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності;
- міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Для забезпечення реалізації державної політики у зазначених сферах МВС включає в себе відповідні органи та формування. Сьогодні до МВС входять Державна прикордонна служба України, Національна поліція України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Національна гвардія України, Державна міграційна служба України. МВС здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку територіальні органи, а також заклади та установи.

Аналіз структури та функціонування МВС свідчить про те, що йому притаманні основні ознаки будь-якої системи. По-перше,

МВС має відповідну структуру та складається з певної кількості елементів (органів та формувань). По-друге, незважаючи на те, що завдання і функції органів та формувань, які входять до складу МВС, певним чином різняться, однак мета функціонування у них єдина (захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави), що свідчить про цілісність системи. Крім цього, цілісність системи МВС обумовлюється органічним зв'язком цих органів і формувань та їх взаємодією в процесі функціонування. По-третє, МВС притаманна й ієрархічність, оскільки органи та формування, які входять до складу МВС, складаються з підрозділів підпорядкованих у порядку підлеглості нижчестоящих вищестоящим. По-четверте, простежується взаємозалежність між системою МВС і середовищем. Так, органи та формування, які входять до складу МВС, відслідковують зміни в житті суспільства, які стосуються їх компетенції, аналізують їх, вибирають відповідну реакцію, що сприяє досягненню їх цілей, та реагують на ці зміни. По-п'яте, елементи системи (органи та формування) можна розглядати як окремі системи, а саму систему МВС – як підсистему або елемент системи більш високого рівня (системи державних органів та системи правоохоронних органів).

Підсумовуючи дослідження відзначу, що сьогоднішня система МВС у частині кола органів, які її складають, є оптимальною і такою, що забезпечує мету її функціонування, що виявляється у захисті прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави.

Список бібліографічних посилань

1. Керимов Д. А. Философские основания политико-правовых исследований. М. : Мысль, 1986. 332 с.
2. Бертуланфи Л. Общая теория систем: критический обзор // Исследования по общей теории систем. М. : Прогресс, 1969. 520 с.
3. Аверьянов А. Н. Системное познание мира. Методологические проблемы. М. : Полит. лит., 1985. 263 с.
4. Саркисян С. А., Голованов Л. В. Прогнозирование развития больших систем. М. : Статистика, 1975. 192 с.
5. Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. М. : Сов. энцикл., 1983. 840 с.
6. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. Мн. : Изд. В. М. Скакун, 1998. 896 с.
7. Дудник І. М. Вступ до загальної теорії систем : навч. посіб. Київ : Кондор, 2009. 205 с.
8. Садовский В. Н. Основание общей теории систем. М. : Наука, 1974. 279 с.
9. Алексеев П. В., Панин А. В. Философия : учеб. М. : Проспект, 1996. 500 с.

10. Блауберг И. В., Юдин Е. Г. Становление и сущность системного подхода. М. : Наука, 1973. 270 с.

11. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ : учеб. пособие. Київ : МАУП, 2003. 368 с.

Одержано 12.11.2019

УДК 343.85+343.31

Андрій Володимирович НОСАЧ,
*кандидат юридичних наук,
докторант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

У складних соціально-політичних умовах сьогодення захист та відновлення державного суверенітету і територіальної цілісності має пріоритетне значення для сучасної національної політики України. Вбачається, що вирішенню зазначених завдань сприятиме формування дієвої стратегії захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України.

Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. є основою для розробки основних безпекових стратегій держави, базовою з яких визначено Стратегію національної безпеки України. Згідно ч. 1 ст. 26 цього закону Стратегія національної безпеки України є основним документом довгострокового планування, яким визначаються основні напрями державної політики у сфері національної безпеки [1]. Підготовку проекту Стратегії національної безпеки України за дорученням Президента України здійснює Апарат Ради національної безпеки і оборони України, Національний інститут стратегічних досліджень, державні органи, інституції громадянського суспільства. Окрім того до підготовки проекту можуть залучатися іноземні експерти.

Наразі в Україна вже діє затверджена указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 Стратегія національної безпеки України [2]. Її прийняття відбулося в тяжкий для України час – окупації значної частини території України та розгортання збройного конфлікту в її східних та південних регіонах. Проте, аналізуючи положення Стратегії національної безпеки України, приходимо до висновку, що Стратегія визначає лише загальні, занадто

широкі пріоритети відновлення територіальної цілісності України, не зазначаючи жодного практичного способу реалізації зазначеного напрямку.

Враховуючи, що порушення державного суверенітету і територіальної цілісності України, складають низку небезпечних посягань (зокрема, злочини проти основ національної безпеки України, тероризм, злочини, пов'язані з незаконним обігом зброї, порушенням порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, незаконним перетинанням державного кордону України, найманство тощо), кількість яких в останні роки залишається стабільно високою, розробка Стратегії захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України в рамках реалізації Стратегії національної безпеки України вбачається на сьогоднішній день актуальною.

Окрім того зауважимо, що Стратегія національної безпеки України 2015 р. повною мірою не враховує особливості сучасних технологій гібридного, інформаційно-диверсійного, впливу і переважно спрямована на підвищення обороноздатності держави, залишаючи сферу превентивного впливу на діяння, пов'язані з посяганням на державний суверенітет і територіальну цілісність, без належної уваги.

Враховуючи незадовільний стан планування захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України у системі протидії злочинності, актуальним вбачається розробка нової Стратегії захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України. Основними напрямками вдосконалення Стратегії захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України слід визнати: забезпечення відповідності її положень базовим безпековим документам нашої держави; визначення чітких параметрів Стратегії державного суверенітету та територіальної цілісності України; охоплення зазначеним напрямом стратегічного планування всієї території України, а не лише регіонів, де відбувається збройний конфлікт; забезпечення балансу між заходами припинення протиправних діянь та попереджувальними заходами; врахування гібридизації загроз національній безпеці України; забезпечення випереджувального та активного характеру заходів Стратегії; залучення громадськості і волонтерського руху до реалізації заходів Стратегії захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України.

Список бібліографічних посилань

1. Про національну безпеку України : закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» /

Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 03.11.2019).

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 03.11.2019).

Одержано 10.11.2019

УДК 342.9(477)

Оксана Олександрівна ПАНОВА,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри поліцейської діяльності та

публічного адміністрування факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Забезпечення публічної безпеки та порядку є невід’ємною складовою національної безпеки України.

Так, формування незалежної, суверенної, правової, а значить і безпечної держави для населення, не можливо без сформування дієвої теоретико-правової бази, яка б створила підґрунтя (засади) для безпекової політики, а в рамках нашого дослідження – функціонування системи адміністративно-правового забезпечення публічної безпеки в Україні, яка базується на відповідних принципах.

Таким чином, огляд наявної літератури показав, що дефініція «принципи» (від латів. *principium* – початок, основа) – основне вихідне положення будь-якої наукової системи, теорії, науки, політичного устрою, правил і норм поведінки, певних видів діяльності [1; 2, с.229].

Узагальнивши різні думки щодо суті принципу, які викладені в зарубіжних довідково-енциклопедичних джерелах, А. А. Пухтецька виділяє такі характеристики принципів: а) принцип як основоположна правда (істина), закон, доктрина або припущення, яке об’єднує принцип як загальне правило або стандарт, і принцип як сукупність моральних і етичних стандартів; б) принцип як зумовлена політика або спосіб дії; в) принцип як основа або необхідна якісна складова чи елемент, що визначає внутрішню природу або окремі характеристики поведінки; г) принцип як правило або закон,

який стосується функціонування природних феноменів або механічних процесів [3, с. 21].

Таким чином, викладене дозволяє дійти висновку, що принципи адміністративно-правового забезпечення публічної безпеки – це сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених керівних вимог (стандартів чи правил), закріплених нормами адміністративного законодавства, яких мають дотримуватися суб'єкти забезпечення публічної безпеки під час організації та здійснення цілеспрямованого організаційного регулятивного засобу впливу на дії окремих громадян, поведінку суспільства, стан і розвиток суспільних процесів у сфері забезпечення безпеки населення і держави в цілому як елементу національної безпеки України [5, с. 48].

З огляду на те, що процес формування сфери забезпечення публічної безпеки в Україні ще остаточно не завершений, найбільш прийнятним підходом буде систематизація принципів за трьома критеріями: 1) загальні принципи, що характеризують приналежність інституту забезпечення публічної безпеки до адміністративно-правової сфери, визначають ключові засади формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення публічної безпеки; 2) базові принципи, які розкривають сутність адміністративно-правового забезпечення публічної безпеки як складової національної безпеки; 3) специфічні принципи, дотримання яких створює необхідні передумови для діяльності суб'єктів забезпечення публічної безпеки [5, с.50].

Специфічні принципи, в свою чергу, розподілимо на правові та організаційні. Це сприятиме вдосконаленню як правової, так і організаційної системи забезпечення публічної безпеки [4, с. 118–121].

Висновок. Таким чином, нами до загальних принципів адміністративно правового забезпечення публічної безпеки віднесено: принцип верховенства права, принцип пріоритету прав і свобод людини і громадянина, принцип взаємної відповідальності держави і людини, принцип гуманізму і справедливості; до базових принципів – принцип гнучкості, принцип комплексності, оптимальності, ефективності, результативності; до специфічних принципів – принцип законності і принцип пріоритету норм міжнародного права над нормами вітчизняного законодавства, а також, принцип об'єктивності, безперервності забезпечення публічної безпеки, персональної відповідальності, поєднання загальнодержавного і децентралізованого контролю.

Список бібліографічних посилань

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.

2. Короткий тлумачний словник української мови / за ред. Д. Г. Гринчишина. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Радян. шк., 1988. 320 с.

3. Криворучко І. В. Визначення поняття принципів адміністративної процедури в науці державного управління. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія: Державне управління*. 2016. № 1. С. 20–25.

4. Панова О. Принципы административно-правового обеспечения общественной безопасности. *Закон и Жизнь*. 2018. № 3/2. С. 118–121.

5. Панова О. О. Забезпечення публічної безпеки в Україні: адміністративно-правовий аспект : монографія. Харків : ФОП Панова А. М., 2018. 510 с.

Одержано 15.11.2019

УДК 351.741

Тихін Віталійович ШЕВЧЕНКО,

старший викладач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВООХОРОНЦІВ УКРАЇНИ ВІД ЗАСТОСУВАННЯ ПРОТИ НИХ ПЛЯШОК ІЗ ЗАПАЛЮВАЛЬНОЮ СУМІШШЮ

В реаліях сьогодення застосування пляшок із запалювальною сумішшю під час групових порушень публічного порядку та масових заворушень як дієвий спосіб протидії силам правопорядку набуває все більш поширеного характеру як в Україні, так і по всьому світу. Також слід зауважити, що незалежно від географії правопорушень, від Ла-Пасу (Болівії) до Гонконгу (КНР), застосування пляшок із запалювальною сумішшю наносить однаково ефективну шкоду силам правопорядку, перешкоджає ефективній протидії та ліквідації групових порушень публічного порядку та масових заворушень, наносить значну матеріальну шкоду та створює значну загрозу життю та здоров'ю правоохоронців.

Варто зазначити, що у всесвітній мережі Інтернет, міститься у відкритому доступі безліч рецептів та способів приготування запалювальної суміші під різні потреби та цілі.

Слід також зауважити, що у світовій правоохоронній практиці відсутні ефективні методи боротьби із використанням пляшок із запалювальною сумішшю проти правоохоронців. Спеціальна техніка поліції не пристосована та не має захисту від відкритого вогню.

Влучання пляшки із запалювальною сумішшю у поліцейську спеціальну техніку майже завжди гарантує її загоряння, при чому місце влучення, на жаль, не має значення. Наїзд спеціальної техніки на палаючі калюжі також спричиняє займання коліс та, як наслідок, вихід техніки із ладу. Використання військової техніки для протидії груповим порушенням публічного порядку та масовим заворушенням також не гарантує ефективності через значні вразливості техніки до пляшок із запалювальною сумішшю. Власне, пляшки із запалювальною сумішшю застосовуються головним чином проти автомобілів і бронетехніки. При кидку основною метою є потрапляння рідини, що горить, в моторне відділення.

У свою чергу, екіпірування правоохоронця в Україні не має ніякого захисту від відкритого вогню. Крім того, матеріали та тканини екіпірування містять синтетичні складові, що у свою чергу посилює негативний вплив вогню на правоохоронця. Таким чином, правоохоронці в Україні не мають, фактично, ніякого захисту від впливу вогню та застосування проти них пляшок із запалювальною сумішшю, та вимушені боротися із ними «по факту», тобто фактично із наслідками, без можливості попередити та упередити застосування пляшок із запалювальною сумішшю проти правоохоронців.

У світовій правоохоронній практиці відмічають застосування вогнепальної зброї проти осіб, які використовують пляшки із запалювальною сумішшю проти правоохоронців, однак в реаліях законодавства України застосування вогнепальної зброї на масових заходах правоохоронцями є неможливим.

Таким чином, зважаючи на вищезазначене, правоохоронні органи України є фактично беззахисними від застосування пляшок із запалювальною сумішшю. Немає жодного механізму протидії застосуванню пляшок із запалювальною сумішшю, а їх фактичне застосування проти правоохоронців пов'язане із значним ризиком для життя та здоров'я правоохоронців, значними матеріальними збитками матеріально-технічному забезпеченню поліції та інших правоохоронних органів України. За таких обставин ставиться під загрозу ефективність виконання покладених на правоохоронні органи обов'язків та, як наслідок, ставиться під загрозу безпека, життя і здоров'я громадян та національна безпека держави.

Одержано 15.11.2019

СЕКЦІЯ 2

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

УДК 351.74/.76

Руслан Габілович АГАЄВ,
*ад'юнкт Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ПОРЯДКУ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ДЕРЖАВНИМИ ТА НЕДЕРЖАВНИМИ СУБ'ЄКТАМИ У СФЕРІ НАРКОТИЗМУ

В період незалежності перед Україною поряд з численними соціально-економічними труднощами постала проблема наркоманії та нелегального розповсюдження наркотиків, яка охоплює дедалі ширші кола нашого суспільства й істотно позначається на морально-психологічній атмосфері соціуму, негативно впливає на економіку, політику і правопорядок. Зростає й рівень пов'язаної з наркотиками злочинності. Розповсюдження наркотиків є фактором, який створює реальну загрозу для життєдіяльності національних суспільств і органів влади, суверенітету держав та демократичності політичних інститутів, стабільності фінансово-економічних та політичних систем, як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Протягом останніх років в Україні спостерігається стійка тенденція до подальшого загострення проблем, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що створює безпосередню загрозу генофонду нації [1]. Відповідно до Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними»

Незаконний обіг наркотичних засобів – це діяння з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, збуту, ввезення на територію України, вивезення з території України,

транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюються з порушенням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори (ст. 1).

Щоб краще розібратися з проблемою наркозалежності треба розглянути розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року»[2], де чітко прописано: «Пріоритетами правоохоронної діяльності повинні бути:

- концентрація зусиль на виявленні та документуванні протиправної діяльності організованих злочинних угруповань, що становлять найбільшу загрозу суспільству (структури, які контролюють наркотрафіки, незаконне виробництво, збут наркотиків тощо), оскільки кримінальне покарання наркозалежних осіб і дрібних дилерів не впливає істотно на зниження рівня споживання наркотиків серед населення;

- оперативне реагування на зміни в тактиці діяльності організованих злочинних угруповань, появу нових психоактивних речовин та їх комбінацій, виявлення осередків їх розповсюдження та контрабандних маршрутів;

- удосконалення організації правоохоронної діяльності за рахунок більш ефективної координації дій суб'єктів боротьби з наркозлочинністю, чіткого розподілу сфер відповідальності, оволодіння новими методами виявлення та розслідування злочинів, зокрема з використанням комп'ютерних мереж, розширення контактів з Інтерполом, Європолом та іншими міжнародними правоохоронними структурами;

- співробітництво правоохоронних органів з органами місцевого самоврядування та громадськістю, власниками розважальних закладів у проведенні комплексу соціальних, медико-профілактичних заходів на території населених пунктів з досить високою концентрацією незаконного обігу наркотиків;

- забезпечення гласності в діяльності правоохоронних органів з метою підвищення рівня поінформованості населення та розширення соціальної бази протидії наркозлочинності;

- посилення роботи із забезпечення власної безпеки правоохоронних органів, недопущення втягування співробітників таких органів у наркобізнес, усунення перешкод у боротьбі їх з незаконним обігом наркотиків;

- зміцнення кадрового потенціалу підрозділів боротьби з незаконним обігом наркотиків шляхом навчання персоналу та підвищення його кваліфікації;

- забезпечення розвитку адекватних форм інституційного контролю за діяльністю правоохоронних органів у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків, насамперед з метою дотримання ними законності, прав і свобод людини;

- удосконалення правової основи для посилення боротьби з відмиванням грошей, отриманих від злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотиків;

- посилення здійснення заходів з протидії незаконному вирощуванню нарковмісних рослин та отриманню з них нових психоактивних речовин»

Національна поліція України взаємодіє також з недержавними суб'єктами, а саме с реабілітаційними центрами (Всеукраїнська асоціація центрів допомоги наркозалежним «Альтернатива», до складу якої входить понад 15 реабілітаційних центрів різного рівня) [3].

Медичні заходи для наркозалежних покликані забезпечити безкоштовне лікування (детоксикацію – виведення залишків наркотичних речовин з організму) та реабілітацію наркозалежних (відновлення різних функцій організму за допомогою медичних препаратів).

Тобто, вони покликані:

- допомогти зняти фізичну залежність від наркотиків, психологічно

- відновити хворого;

- запобігти інфекціям, що є наслідком недотримання гігієни під час інфекцій (зараженню крові, гепатитам, СНІД).

Профілактичні заходи, що здійснюються на індивідуальному рівні, мають правовий, виховний, медичний (в тому числі й реабілітаційний) характер, стосуються усунення причин та умов для здійснення індивідуальної антигромадської або ж протиправної поведінки. В цілому, це процес створення власного «морального імунітету», який потребує серйозної роботи щодо формування волевих якостей, здійснення глибокого самоаналізу.

Отже, взаємодія НПУ з державною політикою щодо запобігання та протидії наркоманії має формуватися, як на збалансованих підходах і чітко визначених цільових установах, спрямованих на істотне скорочення немедичного вживання наркотиків, так і на усунення фінансових, організаційних, технічних, інформаційних та інших передумов функціонування наркозлочинності.

Так само і недержавні суб'єкти мають велике значення для вирішення цієї проблеми, адже наркозалежні люди потребують допомоги.

Список бібліографічних посилань

1. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : закон України від 15.02.1995 № 62/95-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-вр> (дата звернення: 13.11.2019).

2. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 № 735-р // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/735-2013-р> (дата звернення: 13.11.2019).

3. Реабілітаційні програми для споживачів ін'єкційних наркотиків можуть знизити темпи поширення епідемії ВІЛ-інфекції в Україні // Український медичний часопис online : сайт. 02.12.2011. URL: www.umj.com.ua/article/21561/rennya-epidemii-vil-infekcii-v-ukraini (дата звернення: 13.11.2019).

Одержано 15.11.2019

УДК 343.13

Олексій Павлович БОЙКО,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри кримінального процесу

факультету підготовки фахівців

для органів досудового розслідування

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАТРИМАННЯ УПОВНОВАЖЕНОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК

Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», який набирає чинності 01.01.2020 року допускає можливість затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок за наявності підстав передбачених ч. 1 ст. 298-2 КПК України а саме: уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої статті 208 цього Кодексу, та лише за умови, що ця особа: 1) відмовляється виконувати

законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір; 2) намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; 3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи; 4) перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим.

В ч. 2 та ч. 4 ст. 298-2 КПК України законодавець встановлює строки затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, зокрема:

1) не більш як на три години з моменту фактичного затримання;
2) до сімдесяти двох годин – за умов, передбачених пунктами 1–3 частини першої цієї статті, та з дотриманням вимог ст. 211 цього Кодексу;

3) до двадцяти чотирьох годин – за умови, передбаченої пунктом 4 частини першої цієї статті [1].

Тобто, законодавцем в КПК України визначено три строки, коли може бути затримана особи, яка вчинила кримінальний проступок

В свою чергу, у ч. 2 ст. 29 Конституції України зазначено, що у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою [2].

Враховуючи положення ч. 2 ст. 29 Конституції України, законодавцем визначено лише один строк затримання, який становить 72 години і тільки для запобігання злочинові а не кримінального проступку. На нашу думку, ч. 2 та ч. 4 ст. 298-2 КПК України не відповідає ч. 2 ст. 29 Основного Закону Конституції України, згідно якої строк затримання за злочин не може перевищувати 72 годин. Також в Конституції України не передбачено такого виду затримання як затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок. Вказана не відповідність кримінального процесуального законодавства може призвести до порушення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження

У багатьох країнах світу сьогодні строк затримання не перевищує 48-ми годин. Так, наприклад, КПК Республіки Казахстан в ч. 4 ст. 131 визначено, що особа може бути затримана за підозрою у вчиненні злочину (в тому числі кримінального проступку) на

строк не більше 48 годин, а неповнолітній – на строк не більше двадцяти чотирьох годин. Особа може бути затримана за підозрою в скоєнні злочину на термін не більше сорока восьми годин, а неповнолітній – на термін не більше двадцяти чотирьох годин, за винятком таких випадків, коли допускається затримання на термін не більше сімдесяти двох годин при: 1) затриманні за підозрою в скоєнні особливо тяжкого злочину; 2) затриманні за підозрою в скоєнні терористичного чи екстремістського злочину; 3) затримання за підозрою в скоєнні злочину в ході масових заворушень; 4) затримання за підозрою в скоєнні злочину в складі злочинної групи; 5) затримання за підозрою в скоєнні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів, проти статевої недоторканності неповнолітніх, а також умисного злочину, що спричинило смерть людини; 6) неможливість забезпечити своєчасне доставлення особи до слідчого судді внаслідок віддаленості або відсутності належних шляхів сполучення, а також в умовах надзвичайного стану або надзвичайної ситуації [3]. Термін тримання особи під вартою не перевищує 48-ми годин і в Литві, Естонії. У Хорватії, Словенії та Чеській Республіці цей строк скорочено до 24-х годин [4, с. 29–31].

Враховуючи міжнародний досвід зарубіжних держав, вважаємо за необхідне в Конституції України та чинному КПК України чітко закріпити загальний строк затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, який не може перевищувати 48 годин.

Список бібліографічних посилань

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення: 10.11.2019).

2. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 10.11.2019).

3. Уголовно-процесуальний кодекс Республики Казахстан : закон Республики Казахстан от 04.07.2014 № 231-V ЗПК // Учет.законодательство : сайт. URL: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000231> (дата звернення: 10.11.2019).

4. Молдован А. Конституційні засади недоторканності особи в нових державах Європи. *Право України*. 1999. № 9. С. 29–31.

Одержано 11.11.2019

УДК 343.1

Надія Сергіївна БУБЛИК,

викладач кафедри кримінального процесу, ад'юнкт

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕРМІНА «ОСОБА, СТОСОВНО ЯКОЇ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ОБВИНУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ» У КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) пов'язує початок «стадії» притягнення до кримінальної відповідальності з моментом набуття особою процесуального статусу підозрюваного, а в подальшому – обвинуваченого (підсудного), засудженого чи виправданого. При цьому КПК України, дійсно, не передбачає такого учасника кримінального провадження, як «особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність». Водночас, Кримінальне процесуальне законодавство, відповідно до ч. 2 ст. 1 КПК України включає в себе не тільки КПК України, але й міжнародні договори, зокрема Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод. Крім того, згідно з ч. 5 ст. 9 КПК України кримінальне процесуальне законодавство застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [1].

У ряді рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) стосовно застосування ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2] («Право на справедливий судовий розгляд») було констатовано, що вжитий у ст. 6 термін «кримінальне обвинувачення» має автономне значення (не співпадає зі значенням обвинувачення в національному законодавстві держав-учасниць Конвенції) та трактується Європейським судом з прав людини як «офіційне повідомлення особи компетентним органом державної влади про наявність припущення, що цією особою вчинено кримінально каране правопорушення» (*Deweert v Belgium*).

Таким чином, кримінальне обвинувачення, з точки зору Європейського суду з прав людини, може здійснюватися і до набуття особою відповідного статусу підозрюваного з національним законодавством України.

Зазначена проблема, коли стосовно особи здійснюється обвинувальна діяльність (в розумінні ЄСПЛ) є достатньо поширеною в Україні. На законодавчому рівні особи, яка має статус свідка у кримінальному провадженні, надані окремі гарантії, а саме: право відмовитися від давання показань щодо себе, право на правову

допомогу (передбачено такого учасника, як «адвокат свідка»), підстава визнання доказів недопустимими, якщо вони отримані від свідка, який в подальшому набув статус підозрюваного, тощо.

Висновок. Враховуючи, що практика ЄСПЛ визначає таку діяльність, як обвинувачення, термін «обвинувальна діяльність», ми вважаємо цілком коректним для вживання в українському законодавстві, оскільки він охоплює собою не тільки підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та виправданого, але й осіб, які не мають процесуального статусу підозрюваного, однак з точки зору ЄСПЛ є обвинуваченими в розумінні ст. 6 Конвенції.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 08.11.2019).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 08.11.2019).

Одержано 10.11.2019

УДК 378.6+351.741

Руслан Гельманович ВАЛЄЄВ,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки

факультету підготовки фахівців

для підрозділів превентивної діяльності

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ ОЗНАК ОБМАНУ ПІД ЧАС КОМУНІКАЦІЇ

Організаційні проблеми протидії злочинам правоохоронними органами включають питання ефективної поліцейської комунікації. Не даремно в англійській науковій та фаховій літературі існує великий пласт напрацювань щодо тактик, прийомів таких поліцейських заходів, як допит та опитування. Зокрема, Fisher зі співавторами здійснили огляд різних технік опитувань [1]. Braithwaite та Brewer визначили різні стилі розв'язання конфліктів під час комунікації [2].

Давно відомо, – зазначають Riggio та Feldman – що вербальна та невербальна поведінка підозрюваного чи свідка часто трактується суддями та присяжними як доказ вини чи недостовірності. Відповідно, сучасні дослідники висвітлили низку актуальних проблем, пов'язаних з ідентифікацією вербальних та невербальних ознак обману під час поліцейської комунікації. Зокрема, здатність поліцейських виявляти брехню та її наміри дослідили нещодавно Aldert Vrij зі співавторами [3]. Схожі наукові розвідки здійснили також Р. Гоннов, В. Ляшенко, В. Лукін, А. Квакіна, О. Осипова та ін.

Поділяючи висновки відповідних досліджень ми вважаємо за необхідне визначити раніше недосліджений аспект проблеми: особливості підготовки майбутніх поліцейських до ідентифікації вербальних та невербальних ознак обману під час комунікації з громадянами.

Першим педагогічним прийомом залишається вивчення графічних матеріалів та відеоматеріалів, що ілюструють вербальні та невербальні ознаки брехні. До невербальних ознак відносимо: рух очей; брови, що піднімаються до центру чола; боки губ, що повертаються вниз; торкання до вразливих частин тіла, зокрема, шиї, голови, обличчя; крок назад під час ключових запитань, відхилення, тремтіння в голосі, метушливий погляд, уникнення від прямого зорового контакту під час центрального запитання (або навпаки «атака» поглядом та рух тілом вперед), приховування кистей рук, позікання, покашлювання, шмигання носом, часте заковтування слини тощо.

Riggio та Feldman визначають також наступні ознаки поведінки, що асоціюються з недостатньою достовірністю та нечесністю: хиткі очі, хитаючі ноги, нерішучість тону голосу, відсутність очікуваної емоції та непослідовність вербальних та невербальних повідомлень [4].

Водночас використовується другий дидактичний прийом: роз'яснення психологічних та фізіологічних чинників, що обумовлюють ознаки брехні. Зокрема, зазначається, що рух очей обумовлено зверненням до лівої чи правої півкулі мозку: коли мозок «створює картину», очі інстинктивно рухаються вгору та праворуч (для поліцейського – наліво), що означає доступ до правої півкулі (створення) та зорової кори (образи). Зазвичай це означає, що співрозмовники будують картину в голові. Якщо хтось згадує картинку (згадуючи щось, що вони насправді бачили), то він би дивився вгору і зліва (справа для поліцейського). Торкання вразливих частин тіла обумовлено тим, що людина підсвідомо очікує покарання за брехню та нібито заспокоює вразливі місця – наприклад, шию. Брови, що піднімаються до центру чола є ознакою страху.

Вона може виникнути під час брехні або відразу після неї, оскільки люди бояться, що поліцейські побачите через неї.

Курсантам також доводяться певні тактики брехні, зокрема, створення цілісної легенди та використання фальшивої емоції. З нею фальсифікатору легко виглядати емоційно напруженим та викривати ознаки брехні.

За допомогою відеоматеріалів курсанти ознайомлюються із вербальними ознаками брехні, до яких відносимо: непрямі, ухильні відповіді; відповідь тими ж словами, що були у запитанні («це Ви були за кермом чорного фольксвагена?» – «ні, це не я був за кермом чорного фольксвагена»); надання детальної та зайвої інформації; відсутність автореференцій у відповідях (уникнення від використання слів «я», «мені»); «застереження брехуна» («як я гадаю...», «наскільки я пам'ятаю...», «мені здалося...», «здається, що...»).

На наступному етапі курсанти переглядають різні фотографії та відеозаписи, де суб'єкти демонструють ознаки обману або ні. Завдання курсантів на цьому етапі – вірно визначити ці ознаки та інтерпретувати їх.

Наступні етапи складні для відпрацювання. На них використовується дидактичний прийом ситуативних сценаріїв. Складність реалізації викликана відсутністю професійних акторів, які природно можуть імітувати ознаки брехні. Але після належного інструктування статисти з числа курсантів, студентів, викладачів та/або волонтерів здатні біль-менш вдало імітувати ознаки брехні під час реалізації ситуативних сценаріїв. До того ж наша практика засвідчила ефективність реалізації ігрового сценарію [5].

Висновок. Підготовка курсантів до ідентифікації вербальних та невербальних ознак обману під час поліцейської комунікації передбачає використання таких дидактичних прийомів, як вивчення графічних матеріалів та відеоматеріалів, що ілюструють вербальні та невербальні ознаки брехні; роз'яснення психологічних та фізіологічних чинників, що обумовлюють ознаки брехні; вивчення відеоматеріалів із вербальними ознаками брехні; ідентифікація ознак брехні на різних фотографіях та відеозаписах; дидактичний прийом ситуативних сценаріїв.

Список бібліографічних посилань

1. Fisher R. P., Geiselman R. E., Raymond D. S. Critical analysis of police interview techniques. *Journal of Police Science and Administration*. 1987. Vol. 15, No. 3. P. 177–185.
2. Braithwaite H., Brewer N. Differences in the conflict resolution tactics of male and female police patrol officers. *International Journal of Police Science & Management*. 1998. Vol. 1, No. 3. P. 276–287.

3. Vrij A. et al. Cues to deception and ability to detect lies as a function of police interview styles. *Law and human behavior*. 2007. Vol. 31, No. 5. P. 499–518.

4. Riggio R. E., Feldman R. S. Applications of nonverbal communication. Psychology Press, 2005. P. 41.

5. Валеєв Р. Г., Герасимчук Ю. В. Тренінг комунікації поліцейського: обґрунтування методичної доцільності та приклад сценарію // Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 18 трав. 2019 р.) / редкол.: С. К. Бостан, Р. М. Максакова, Т. Є. Леоненко. Дніпро : Ліра ЛТД, 2019. С. 306–309.

Одержано 15.11.2019

УДК 343.12+343.143

Олександр Васильович ГОРБАЧОВ,

кандидат юридичних наук,

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності

та розкриття злочинів факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДОСВІД ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ СПЕЦІАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ З РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ

З огляду на досвід оперативно-розшукової діяльності оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції, як під час оперативної розробки, так і під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів, з метою отримання відомостей, речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, можуть залучатися особи, які негласно або конфіденційно співробітничать з органами Національної поліції, які, зазвичай, наражаються на небезпеку, пов'язану із загрозою їх життю і здоров'ю.

Водночас проблема оперативно-розшукового забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності під час оперативної розробки, в останні роки набула особливого змісту та значення у зв'язку із загостренням криміногенної ситуації в державі, що, у свою чергу, призводить до зростання рівня латентності злочинів [1].

Нормативно-правове регулювання та організаційне забезпечення здійснення заходів безпеки щодо цих осіб потребує суттєвого

удосконалення, і в зв'язку з чим, дослідження зарубіжного досвіду в питаннях забезпечення безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, стане у нагоді під час розв'язання складного комплексу проблем підвищення активності громадян у протидії злочинним проявам, їх взаємодії з оперативними підрозділами органів Національної поліції, їх правового та соціального захисту.

Слід підкреслити той факт, що законодавча та судова влада розвинених країн світу активно підтримувала і підтримує зусилля щодо зміцнення сприяння громадянами правоохоронній діяльності в гласній і негласній формі, що відіграє провідну роль у поліцейських операціях та акціях спеціальних служб. Так, наприклад, Верховний Суд США навіть підкреслює право поліції на отримання інформації через інформаторів, необхідність їх участі у подальшому процесі в якості свідків: «використання секретних інформаторів або таємних агентів – йде мова в одному із рішень цього шановного органу – є цілком законною та дуже позитивною практикою виконання Закону та виправдано інтересами суспільства» (Laird v. Tatum. 408 U.S. 1 (1972)) [2, с. 209]. Відома четверта поправка до американської Конституції не захищає правопорушника від того, що особа, яку він інформує про свої протиправні дії, не викриє їх.

У Німеччині традиційно діяльність із забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, зокрема осіб, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи, є парафією регулярної поліції, а регламентація цієї сфери довгий час існувала лише на відомчому рівні. Загалом учасники кримінального судочинства, яким загрожує небезпека з боку злочинців у Федеративній Республіці Німеччина, можуть бути захищені двома принципово різними комплексами заходів:

- шляхом забезпечення конфіденційності інформації про свідка, якому загрожує небезпека [3, с. 23];
- шляхом застосування спеціальної програми захисту свідків до осіб, які особисто відомі злочинцям [4, с. 12].

В Італії співпраця громадян з правоохоронними органами заохочувалася з 1930-х років. Ще тоді у Кримінальному кодексі Італії передбачалося часткове або повне звільнення від покарання для правопорушників, які відшкодували заподіяну їх злочинними діями шкоду або допомагали слідству у справах про політичні змови чи діяльність злочинних груп. На теперішній час повсякденну роботу в межах програм захисту здійснює Центральна служба захисту, що відповідає за вирішення всіх питань, пов'язаних зі змінами в житті свідків, їхніми документами, освітою, відпочинком, здоров'ям

(включаючи психологічну підтримку), працю та, звісно, із захистом свідків. Служба є міжвідомчим бюро в системі Департаменту громадської безпеки МВС і до її складу входять поліцейські працівники з МВС та оборони. Раз на шість місяців Департамент державної безпеки МВС подає до Парламенту звіт про стан справ у сфері схем захисту свідків та осіб, які співпрацюють із судочинством. У цих звітах головну увагу, зазвичай, приділяють вжиттю спеціальних засобів захисту: аналізується ефективність їх застосування та шляхи виконання [5, с. 16].

В *Об'єднаному Королівстві Великобританії та Північній Ірландії* механізми захисту свідків отримали статутне оформлення з прийняттям Закону 2005 року про дії поліції по боротьбі з серйозними видами організованої злочинності. Прийняття Закону було визнано необхідним з урахуванням неухильного зростання (на 55 відсотків з 2001 до 2003 року) числа свідків, які потребують захисту [5, с. 21].

У таких країнах як Об'єднане Королівство, де захист свідків формувався поступово як одна з функцій поліції, слідчі можуть подати клопотання безпосередньо в орган із захисту, який потім вирішує, чи включати свідка у відповідну програму. В Об'єднаному Королівстві не існує загальнонаціонального поліцейського відомства, а охороною правопорядку займаються сорок три регіональні поліцейські управління в Англії й Уельсі, вісім у Шотландії та одне у Північній Ірландії. Захист свідків у Шотландії здійснює в інтересах восьми поліцейських управлінь Шотландське агентство по боротьбі зі злочинністю та контролю над наркотиками. В Англії, Уельсі та Північній Ірландії захист свідків здійснюється на рівні місцевих поліцейських управлінь відповідних адміністративно-територіальних одиниць (Лондонська поліція, Поліція Мерсейсайду тощо). Бюро з захисту свідків, що входить у структуру МВС Об'єданого Королівства, самостійно не виконує оперативних функцій, але надає регіональним підрозділам із захисту свідків відповідних поліцейських управлінь централізовану підтримку та різні послуги, наприклад, із забезпечення взятих під захист свідків соціальним житлом, матеріальною допомогою та медичним обслуговуванням; це Бюро також слугує єдиним контактним пунктом з питань переселення за кордон та проведення міжнародних операцій [6, с. 364].

Підводячи підсумки, необхідно відзначити, що досвід деяких зарубіжних країн показує, що застосування заходів забезпечення безпеки дають позитивні результати, що зміцнює довіру осіб, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації до правосуддя і заохочує їх давати показання під час кримінального судочинства.

Отже, реалізація проблематики гарантування безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, потребує вдосконалення навіть після реформування кримінального процесуального законодавства та законодавства про оперативно-розшукову діяльність. У цьому контексті, на нашу думку, необхідно, по-перше:

– встановити відповідність між формально задекларованими напрямами діяльності негласних працівників та конфідентів із реальними можливостями держави забезпечити їхню особисту безпеку в процесі реалізації визначених завдань;

– по-друге, встановити вищий рівень гарантування особистої безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (збільшення грошових виплат, разових винагород та інших видів фінансування негласної роботи та оперативно-розшукової діяльності запланованих на утримання органів (підрозділів) Національної поліції України за видатками спеціального призначення, триваліші відпустки, пільгові умови придбання житла, скорочення строку служби тощо).

Відтак необхідність подальшого вдосконалення оперативно-розшукового та кримінально-процесуального законодавства України в сфері оперативно-розшукового забезпечення безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи є досить актуальним та своєчасним, а запорукою досягнення успішного результату стане у нагоді вивчення і впровадження зарубіжного досвіду вирішення зазначеної проблеми в національне законодавство.

Список бібліографічних посилань

1. Горбачов О. В. Досвід держав пострадянського простору в забезпеченні безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2, т. 3. С. 209–215.

2. Адашкевич Ю. Н. Агентурный метод в борьбе с преступностью в зарубежных странах // Выступления в рамках «круглого стола» «Организованная преступность-2» / под. ред. А. И. Долговой, С. В. Дьяковас. М., 1993. С. 208–220.

3. Бардацька О. В., Орлеан А. М. Забезпечення безпеки потерпілих та свідків у кримінальних справах, пов'язаних із торгівлею людьми. Київ : МОМ, 2010. 35 с.

4. Good practices for the protection of witnesses in criminal proceedings involving organized crime / United Nations Office on Drugs and Crime. New York : United Nations, 2008. 112 p.

5. Serious Organized Crime and Police Act 2005. Protection of witnesses and other persons : Guidance notes / United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Home Office. London : Home Office, 2005. 42 p.

6. Тарасенко Р. В. Інформаційне право : навч.-метод. посіб. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2010. 512 с.

Одержано 12.11.2019

УДК 343.54

Іван Андрійович ГРАБАЗІЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності

та розкриття злочинів факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЯВЛЕННЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ОСІБ, ЯКІ ГОТУЮТЬ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОБІГОМ ПОРНОГРАФІЧНИХ ПРЕДМЕТІВ

Основним суб'єктом, що уповноважений виявляти злочини в сфері суспільної моралі є підрозділи Департаменту боротьби зі злочинами пов'язаними з торгівлею людьми Національної України (далі – БЗПТЛ), які відповідно до законодавства України забезпечують реалізацію державної політики у сфері боротьби з кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з торгівлею людьми, нелегальною міграцією, та правопорушеннями у сфері суспільної моралі.

Між тим вважаємо, що висвітлюючи організаційні засади виявлення злочинів у сфері суспільної моралі підрозділами БЗПТЛ потрібно враховувати діяльність підрозділів боротьби з кіберзлочинністю, які спрямовують свої зусилля на попередження та протидію кримінальним правопорушенням, механізм підготовки, вчинення або приховування яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, а також іншим кримінальним правопорушенням, учиненим з їх використанням [1]. Адже значна частина злочинів у сфері суспільної моралі, зокрема обігу порнографічних предметів вчиняються за допомогою інформаційних технологій та комп'ютерної техніки. Крім того, зазначені підрозділи до 2012 року були у складі Департаменту боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми [2; 3], що дозволяє нам розглядати їх як складові частини єдиного механізму.

Виявлення злочинів представляє собою складний процес, спрямований на одержання достатньої сукупності інформації, необхідної для вирішення питання про початок кримінального провадження. Цей процес поєднує у собі дві взаємопов'язані форми діяльності правоохоронних органів – допроцесуальну і процесуальну.

Допроцесуальна форма охоплює оперативно-розшукові заходи, здійснювані працівниками оперативних підрозділів правоохоронних органів, пов'язаних із виявленням інформації про ознаки кримінального правопорушення.

Процесуальна ж форма починається з моменту перевірки інформації, що надійшла до слідчого, у тому числі отриманих матеріалів від оперативного підрозділу, встановлення юридичних ознак злочину та осіб, які причетні до їх вчинення, з метою подальшої реалізації процесуально-правової процедури кримінального провадження і вирішення питання щодо можливості притягнення винних до відповідальності.

В рамках процесуальної форми здійснюється процесуальне документування злочинів в сфері суспільної моралі, наприклад, фактів ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів (збір, перевірка та оцінювання доказів) та реалізація зібраних матеріалів.

Що ж до виявлення ознак розглядуваних злочинів працівниками оперативних підрозділів, то ця допроцесуальна форма роботи починається з визначення ймовірних джерел отримання інформації, а також її перевірки та процесуального закріплення. Виявити таку злочинну діяльність можливо різними способами (методами), основними серед яких є:

1) аналіз відомостей, що містяться у відповідних інформаційних джерелах та у випадку належного процесуального закріплення можуть використовуватися в якості доказів. Це як правило: а) матеріали кримінальних проваджень, відкритих за фактами вчинення злочинів, передбачених ст. 146, 149, 152–156, 302–304, 315–317 КК України [4]; б) матеріали судово-експертних досліджень; в) спеціально створені web-сайти, сторінки соціальних мереж, форуми, блоги тощо.

2) перегляд цифрових записів систем відео спостереження із місць загального доступу, закладів дозвілля та відпочинку, закладів готельного типу, орендованих приміщень з підозрілим цільовим призначенням, тощо;

3) збір та аналіз відомостей про окремі факти, які потенційно можуть мати зв'язок із подією злочину, що підлягає виявленню.

Аналіз теорії та практики виявлення злочинів в сфері суспільної моралі, на прикладі злочинів, пов'язаних з обігом порнографічних

предметів дозволяє виділити основні способи готування до вчинення дій, передбачених ст. 301 КК України:

1. Підшукування співучасників. Зазвичай, такі дії полягають у пошуку конкретних виконавців злочину його організатором. Співучасниками зазвичай стають «актори», оператори, вербувальники, програмісти.

2. Придбання відповідної техніки та матеріалів для створення продукції порнографічного характеру. Переважно це цифрова техніка (фотоапарати, відеокамери), засоби для штучного освітлення приміщень (ліхтарі, прожектори, лампи денного освітлення), комп'ютери, копіювальна та множильна техніка (сканери, ксерокси), друкуюча техніка (принтери), пишучі прилади CD-ROM, DVD, витратні матеріали (папір, картриджі, чорнила, тюнери тощо), цифрові носії інформації (диски, флеш-карти, флеш-диски) тощо.

3. Придбання техніки для скритого візуального спостереження, а також датчиків сприйняття рухів та сигналізації. Вони придбаються для спостереження за місцевістю, яка оточує приміщення де відбуваються незаконні дії з предметами порнографічної продукції.

4. Підготування місць для зберігання продукції порнографічного характеру, а також грошей та матеріальних цінностей ОЗГ та її членів.

5. Створення сховищ у транспортних засобах, які планується використовувати при перевезенні та переміщенні порнографії.

6. Відкриття банківських рахунків на ім'я підставних осіб; відкриття закордонних рахунків оформлених на ім'я довірених осіб, або осіб з числа родичів.

7. Створення фірми або отримання ліцензії на заняття певним видом підприємницької діяльності де засновником (суб'єктом підприємницької діяльності) є підставна особа, яка імовірніше за все не розуміє справжньої мети використання її цивільної правосуб'єктності (правоздатності та дієздатності).

8. Переоформлення існуючих у приватній власності об'єктів нерухомості, цінних паперів, дорогих автомобілів на членів своєї родини або на ім'я родичів – з метою запобігання можливої конфіскації майна. Застосовується також фіктивне розлучення, або навпаки сумісне життя без офіційного оформлення шлюбу.

9. Створення умов, які сприятимуть учиненню злочину. Наприклад, оренда будинків, офісів, квартир де буде виготовлятися порнографія, переважно у малолюдних місцях. Для композиційних сюжетів орендують певні ландшафтні земельні ділянки, яхти, залізничні вагони і т. д.

10. Очікування умов, які сприяли б вчиненню злочину. Злочинці вичікують зручного випадку, без втручання в хід подій, заздалегідь знаючи, або очікуючи настання якоїсь обставини, життєвої ситуації. Прикладами цього способу можуть бути:

- очікування коли принциповий службовець митної служби піде у відпустку – застосовується при ввезенні (вивозі) в Україну предметів порнографічного характеру;
- очікування наявності у потенційного споживача стану алкогольного сп'яніння чи сексуального збудження, або очікування обезлюднення приміщення чи території – застосовується при намірі збути порнографію;
- очікування настання темряви для розміщення порнографічних предметів у таємному місці зберігання тощо.

11) Інтелектуально-інформаційна підготовка може також бути способом готування до злочину. Наприклад, вивчення юридичної літератури, зокрема криміналістичної, експертної, судової практики; отримання консультацій та порад від обізнаних осіб: юристів, інженерів мереж Інтернету, культурологів, сексопатологів тощо [5, с. 86].

Будь-яка з перелічених дій як окремо так і у сукупності з іншими може вказувати на підготовку злочину в сфері суспільної моралі, змушуючи правоохоронні органи, а особливо підрозділи БЗПТЛ до активних дій, направлених на документування злочину, з метою притягнення винуватих осіб до відповідальності.

Ретельно слід підходити до проведення оперативно-розшукових заходів щодо фіксації протиправних дій ОЗГ. Плануючи заходи фіксації слід враховувати усі обставини, які підлягають встановленню та доказуванню. Оперативним підрозділам БЗПТЛ Національної поліції України слід враховувати злочинні хитрощі, які використовують окремі злочинці та члени ОЗГ з метою уникнення відповідальності або з метою вчинення протидії процесу розслідування. Так, кожен четвертий з опитаних працівників оперативного підрозділу вважає нарощування організованості, професіоналізму, цинізму злочинної діяльності основним аспектом, який ускладнює виявлення та документування злочинів в сфері суспільної моралі.

Список бібліографічних посилань

1. Положення про Департамент кіберполіції Національної поліції України : затв. наказом Нац. поліції України від 10.11.2015 № 85.
2. Про організацію діяльності Департаменту боротьби з кіберзлочинністю і торгівлею людьми МВС України та підрозділів боротьби з кіберзлочинністю і торгівлею людьми ГУМВС, УМВС : наказ МВС України від 24.11.2010 № 581 // Ліга Закон : сайт. URL:

http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS201.html (дата звернення: 22.10.2019). Втратив чинність.

3. Про організацію діяльності Управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України та підрозділів боротьби з кіберзлочинністю ГУМВС, УМВС : наказ МВС України від 31.05.2012 № 494 // Ліга Закон : сайт. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS308.html (дата звернення: 22.10.2019). Втратив чинність.

4. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

5. Козленко О. О. Протидія оперативними підрозділами ОВС України злочинам, пов'язаним з обігом порнографічних предметів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 257 с.

Одержано 12.11.2019

УДК 343.985.1:34.08

В'ячеслав Віталійович ДАВИДЕНКО,

кандидат юридичних наук,

заступник начальника – начальник кримінальної поліції

ГУНП в Харківській області

КООРДИНАЦІЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПІДРОЗДІЛАХ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Координація діяльності оперативних підрозділів Національної поліції (далі – НП) є важливим елементом організаційно-управлінського впливу на всю систему взаємодіючих суб'єктів у правоохоронній діяльності, і передбачає вивчення місця і ролі відповідних керівників в цьому процесі. Ця функція визначає загальну стратегію оперативно-службової діяльності підрозділу, забезпечує напрям функціонування всіх її структурних елементів, а також не допускає критичного відхилення оперативних підрозділів НП від вирішення поставлених завдань і досягнення встановлених цілей. Керівником, по суті, закладається основа узгодженої діяльності її структурних елементів і організовується взаємодія між ними.

Слід зазначити, що у процесі управління оперативними підрозділами є істотні особливості, що об'єктивно позначається на вимогах, що висуваються до їх керівників. При цьому одним з найважливіших організаційних аспектів управління оперативним підрозділом є організація взаємодії суміжних підрозділів і координація оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) підлеглих структур. За допомогою організації взаємодії досягається найбільш повне

використання можливостей кожної із взаємодіючих сторін, зі своїми силами, засобами і методами вирішення поставлених перед ними завдань. Керівник здійснює організацію взаємодії як всередині свого підрозділу, так і зовні – з іншими оперативними підрозділами кримінальної поліції.

Організація внутрішнього взаємодії здійснюється керівником щодня у процесі здійснення управлінських функцій і забезпечує усталення зв'язків між суб'єктом і об'єктом управління, а також між об'єктами однієї керованої системи.

Зовнішня взаємодія оперативного підрозділу з іншими підрозділами і службами, що здійснюють правозастосовну і правоохоронну діяльність, дозволяє використовувати у протидії злочинності додаткові сили, а також специфічні для кожного з цих суб'єктів засоби і методи. Ефективність організації зовнішньої взаємодії також багато в чому залежить від суб'єктивних якостей керівника, його компетентності і професіоналізму. Наявність у керівника знань щодо повноважень і можливостей суб'єктів взаємодії дозволяє йому правильно і своєчасно визначити конкретний підрозділ, у взаємодії з яким передбачається вирішувати оперативно-тактичну задачу, і орієнтувати особовий склад свого підрозділу на реалізацію такої взаємодії.

Фактично у процесі координації керівник визначає учасників безпосередньої і опосередкованої взаємодії, а також окремих працівників, підрозділи і служби, дії яких повинні бути узгоджені між собою або здійснюватися спільно.

Під час безпосередньої взаємодії і спільному проведенні оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) посадові особи оперативних підрозділів знаходяться в стані прямого контакту, і координуюча роль керівника в даному випадку полягає в первісній організації такого контакту, визначенні їх повноважень, а також у здійсненні епізодичного контролю за процесом такої взаємодії.

Контроль виступає невід'ємним компонентом всіх управлінських дій і функцій, тому його потрібно розглядати як комплексне явище, необхідний засіб і механізм забезпечення ефективності системи управління. При цьому необхідно враховувати, що специфіка використання сил, засобів і методів ОРД, пов'язана із застосуванням їх в основному негласним способом, а також необхідність проведення ОРЗ, пов'язаних із обмеженням конституційних прав громадян, вимагає особливого контролю та нагляду за її здійсненням з боку різних інститутів державної влади. Але, контроль не повинен зводитися лише до констатації виявлених недоліків або відхилень, він повинен містити засоби і механізми їх виправлення.

Тому, для того щоб бути дієвим і ефективним, контроль повинен відповідати принципам об'єктивності, своєчасності та активності.

Стосовно до керування діяльністю оперативними підрозділами, координація – це заснований на відомчих нормативних актах управлінський вплив вищого керівника органу по відношенню до стоячих нижче ланок, здійснюваний з метою спрямування діяльності взаємодіючих підсистем на виконання спільних завдань при самостійному, автономному їх вирішенні. Отже, координація, на відміну від взаємодії, містить у собі елемент підпорядкування волі координуючого органу системи, що направляє автономну діяльність на виконання спільних завдань, поставлених перед підлеглими і виконавцями.

Заключним елементом координуючого впливу на керувану оперативно-розшукову систему є своєчасне завершення процесу спільної або узгодженої ОРД, аналіз та оцінка його результатів. Керівник визначає момент закінчення спільної або узгодженої діяльності різних оперативних підрозділів з урахуванням досягнення поставленої мети або встановлення неможливості її досягнення.

У будь-якому разі керівник, який координує ОРД, аналізує й оцінює не тільки отримані результати, але і внесок кожного учасника в рішення поставленого завдання, вживає необхідних заходів для усунення факторів, що негативно впливають на ефективність координованої системи.

Підсумовуючи викладене, зазначити, що:

– саме керівник, як уповноважена посадова особа, має конкретні управлінські функції, що дозволяють йому здійснювати організацію взаємодії підрозділів, координувати їх оперативно-розшукові дії, а відповідно, несе персональну відповідальність за результативність і законність їх правозастосовної діяльності в цілому;

– керівник, який здійснює координацію ОРД, повинен мати достатній практичний досвід оперативної роботи, теоретичну підготовку і організаторські здібності, бути поінформованим про сили і засоби, а також оперативно-тактичні можливості та потенціал всіх учасників;

– механізм управлінського впливу в координованій системі діяльності оперативних підрозділів становить собою процес циклічно повторюваних етапів: а) визначення керівником посадових осіб і підрозділів, взаємодія яких необхідна для вирішення загального завдання; б) постановки перед кожним суб'єктом взаємодії окремих завдань, узгоджених за цілями, місцем і часом; в) здійснення контролю та оперативного реагування на зміни оперативної обстановки; г) аналізу і оцінки результатів спільної або узгодженої ОРД.

Одержано 08.11.2019

УДК 343.01

Вадим Миколайович ДАВИДЮК,
кандидат юридичних наук,
докторант Харківського національного
університету внутрішніх справ

ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ ДОПОМІЖНИХ СИЛ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Якість та ефективність оперативно-розшукової протидії злочинам підрозділами Національної поліції України прямо залежить від правильної організації, розстановки та ефективного використання наявних сил. Особливого значення при цьому набуває питання використання допоміжних сил оперативно-розшукової діяльності, оскільки останні не наділені правом на здійснення оперативно-розшукової діяльності, а залучають виключно для виконання окремих її завдань.

З метою надання науково обґрунтованих пропозицій щодо правильної організації, розстановки та ефективного використання таких сил перш за все необхідно визначити їх зміст, види та класифікувати їх.

Результати проведеного дослідження показали, що допоміжних сил оперативно-розшукової діяльності, що здійснюється оперативними підрозділами Національної поліції умовно можна поділити на дві групи віднести наступні:

1. Внутрішні:

а) посадові особи, які залучаються в процесі реалізації матеріалів оперативно-розшукового документування:

- працівники органів досудового розслідування Національної поліції;
- працівники підрозділів патрульної служби поліції;
- працівники «Корпусу оперативно-раптової дії» Національної поліції;
- працівники кінологічних підрозділів;
- працівники ізоляторів тимчасового тримання;
- працівники вибухотехнічної служби Національної поліції;

б) посадові особи, які залучаються в процесі отримання первинної оперативно-розшукової інформації:

- працівники Служби дільничних офіцерів поліції Національної поліції;

- працівники секторів превенції;
- працівники Департаменту оперативної підтримки;
- працівники Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва;
- працівники Департаменту організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування;
- працівники Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України;

2. Зовнішні:

а) фізичні особи:

- особи, які залучаються до проведення окремих заходів оперативного (ініціативного) пошуку або до оперативно-розшукових заходів;
- особи, які залучаються у якості спеціалістів;
- особи, які надають консультативні послуги;
- приватні нотаріуси;

б) юридичні особи:

- засоби масової інформації;
- підприємства недержавної форми власності;

в) державні підприємства, установи, організації (окрім правоохоронних органів):

- експертні установи;
- установи та організації, які накопичують та/або надають доступ до інформаційних масивів баз даних;

г) правоохоронні органи (не наділені правом на здійснення оперативно-розшукової діяльності):

- органи прокуратури;
- судові органи;
- органи Державного агентства рибного господарства;
- органи державної лісової охорони;
- Антимонопольний комітет України;
- Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів;
- Державна екологічна інспекція України;
- Державна інспекція ядерного регулювання України;
- Державна архітектурно-будівельна інспекція України;
- Державна аудиторська служба України;
- Державна виконавча служба України;
- державні нотаріуси.

д) громадські організації.

Звісно, наведений нами перелік допоміжних сил оперативно-розшукової діяльності, що здійснюється оперативними підрозділами

Національної поліції України не є вичерпним, оскільки завдання, які стоять перед оперативними підрозділами Національної поліції України є досить широкими та мають відношення до майже усіх сфер життєдіяльності країни. Однак до вказаного переліку ввійшли в першу чергу ті силі, допомога яких використовується оперативними підрозділами Національної поліції найчастіше.

Одержано 08.11.2019

УДК 332.2.021.8.001.25(477)

Адам Лаврентійович ДАЛЬ,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності

та розкриття злочинів факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕГЛАСНОЇ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ: КОНТРОЛЬ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ

Інститут негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д) як засобів діяльності досудового розслідування кримінальних проваджень привертав увагу багатьох вітчизняних науковців, зокрема, Ю. П. Аленіна, С. О. Гриненка, О. М. Дроздова, В. А. Колесника, С. С. Кудінова, Є. Д. Лук'янчикова, Д. Й. Никифорчука, М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої, В. М. Тертишника, Р. М. Шехавцова, М. Є. Шумила та багатьох інших. Ними висвітлювались поняття, правова природа, класифікація НС(Р)Д, тактика проведення, використання отриманих результатів у доказуванні, їх співвідношення з оперативно-розшуковими заходами тощо. Проте ряд питань залишається невирішеними і до таких можна віднести проблеми правового регулювання такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину.

Кримінальний процесуальний кодекс України в статті 271 вказує, що контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах:

- 1) контрольована поставка;
- 2) контрольована та оперативна закупка;
- 3) спеціальний слідчий експеримент;
- 4) імітування обстановки злочину [1].

При цьому, у вказаній вище нормі чинного КПК України не розкрито дефініції контролю за вчиненням злочину, а визначено лише зміст його форм.

Увагу на проблеми проведення контролю за вчиненням злочину теоретико-правового характеру звертає В. Г. Уваров, який вказує, що у положеннях чинного законодавства фактично відсутня регламентація порядку проведення форм контролю за вчиненням злочину [2].

Так в п. 2 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначається, що проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупок здійснюється згідно з положеннями статті 271 КПК України у порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, Служби безпеки України, погодженими з Офісом Генерального прокурора та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України [3].

А в ч. 5 ст. 271 КПК України вказано: порядок і тактика проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину визначається законодавством [1].

При цьому спільним міжвідомчим наказом, затвердженим Генеральною прокуратурою України, Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Адміністрацією державної прикордонної служби України, Міністерством фінансів України, Міністерством юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» визначено загальні основи організації проведення НСРД, забезпечення додержання конституційних прав та законних інтересів учасників досудового розслідування, швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів. Так, зазначений нормативно-правовий акт встановлює єдиний порядок організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчими та уповноваженими оперативними підрозділами правоохоронних органів, а також прокурорами, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, де відповідно до пункту 1.12 даної Інструкції «Контроль за вчиненням злочину» визначається:

- контрольована поставка (пункт 1.12.1);
- контрольована закупка (пункт 1.12.2);
- оперативна закупка (пункт 1.12.3);

- спеціальний слідчий експеримент (пункт 1.12.4);
- імітування обстановки злочину (пункт 1.12.5) [4].

Цей спільний міжвідомчий наказ встановлює лише загальні положення організації провадження цих НС(Р)Д, не розкриваючи особливості їх проведення.

Аналізуючи правове регулювання проведення контролю за вчиненням злочину, варто звернути увагу на встановлення спеціальних умов та обмежень його провадження. Отже, згідно зі змістом ч. 2 ст. 271 КПК України вказана негласна слідча (розшукова) дія не проводиться, якщо при цьому неможливо повністю запобігти:

- 1) посягання на життя або заподіяння особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень;
- 2) поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей;
- 3) втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини;
- 4) екологічній або техногенній катастрофі [1].

Якщо при проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами КПК України й інших законодавчих, підзаконних нормативно-правових актів.

Контроль за вчиненням злочину є законним за таких умов:

- 1) здійснення його у межах кримінального провадження щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину;
- 2) провадження уповноваженою законом особою;
- 3) прийняте рішення про її проведення прокурором.

Особливою умовою проведення контролю за вчиненням злочину є те, що під час його підготовки та проведення забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні [1].

Аналіз правових основ проведення контролю за вчиненням злочину свідчить про їх недосконалість та наявність певних проблем, які можуть значним чином впливати на ефективність провадження цього виду НС(Р)Д.

До наявних питань, які є дискусійними та породжують невідомості в правовому полі, можна віднести:

- відсутність чіткого правового закріплення визначення негласної слідчої (розшукової) дії та контролю за вчиненням злочину,

що ускладнює загальне розуміння даної НС(Р)Д, та визначення її місця і ролі у загальнодержавній системі протидії злочинності;

– неузгодженість підстав проведення контролю за вчиненням злочину з положеннями ст. 246 КПК України;

– відсутність закріпленого на законодавчому рівні порядку і тактики проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупок, спеціального слідчого експерименту, імітування обставинки злочину [5].

Реалізація окремих норм КПК України й на сьогодні викликає неоднозначне ставлення науковців, провідних юристів, представників правоохоронних органів, громадських організацій. Разом із тим аналіз правових основ застосування контролю за вчиненням злочину свідчить про те, що наукові та практичні напрацювання, спрямовані на усунення проблем законодавчого регулювання провадження контролю за вчиненням злочину не призвели до комплексного вироблення напрямів його удосконалення [6].

Висновки. На теперішній час негласна слідча (розшукова) дія – Контроль за вчиненням злочину, у нормах діючого законодавства (КПК, Закон «Про ОРД», інші нормативно правові акти) містить лише визначення її форм без регламентації порядку й тактики проведення, що ускладнює процес застосування цієї НС(Р)Д та викликає неоднозначне тлумачення норм Закону при її реалізації. Окреслені проблемні питання впровадження даної НС(Р)Д в практичну діяльність, забезпечення її ефективного функціонування у сучасних умовах вимагають проведення подальших наукових досліджень, доопрацювання діючих та розроблення й впровадження низки відомчих нормативних актів і методичних рекомендацій.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17> (дата звернення: 05.11.2019).

2. Уваров В. Г. Проблеми негласних слідчих (розшукових) дій. *Право і суспільство*. 2013. № 3. С.134–140. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2013/3_2013/20.pdf (дата звернення: 05.11.2019).

3. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 05.11.2019).

4. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Ген. прокуратури України, МВС

України, Служби безпеки України, Мін'юсту України, Держ. прикордон. служби, М-ва фінансів України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v0114900-12> (дата звернення: 05.11.2019).

5. Комашко В. В. Правові та організаційні основи контролю за вчиненням злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 226 с.

6. Бабіков О. Негласні слідчі дії: проблеми правового регулювання. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 52–62.

Одержано 08.11.2019

УДК 343.9

Валерій Валерійович ДАРАГАН,

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри кримінального процесу

факультету підготовки фахівців

для органів досудового розслідування

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЩОДО ПРОБЛЕМ ПЕРЕДАЧІ ФУНКЦІЙ ПІДРОЗДІЛІВ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ ІНШИМ ПІДРОЗДІЛАМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Відповідно до Постанови КМУ від 2 вересня 2019 року № 841 «Про ліквідацію територіального органу Національної поліції» затверджено рішення про ліквідацію юридичної особи публічного права Департаменту захисту економіки як міжрегіонального територіального органу Національної поліції. При цьому у постанові вказано про необхідність Національній поліції забезпечити здійснення функцій і повноважень Департаменту захисту економіки, що ліквідується [1].

Однак на сьогодні функції, покладені на підрозділи захисту економіки не покладено на жоден з підрозділів Національної поліції.

Відповідно до Положення про Департамент захисту економіки Національної поліції України завданнями ДЗЕ є:

– участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері боротьби із злочинністю, захисту економіки та об'єктів права власності.

– виявлення, запобігання та припинення злочинів у сфері економіки у тому числі вчинених суспільно – небезпечними організованими групами та злочинними організаціями, які виливають на

соціально-економічну і криміногенну ситуацію в державі та в окремих її регіонах.

- боротьба з корупцією й хабарництвом у сферах, які мають стратегічне значення для економіки держави, та серед посадових осіб органів державної влади і самоврядування; протидія корупційним правопорушенням і правопорушенням, пов'язаним з корупцією;
- установлення причин і умов, які сприяють учиненню правопорушень у сфері економіки, та вжиття заходів щодо їх усунення [2].

Відповідно до покладених завдань Департамент виконує 21 функцію із них 5 прямо спрямовані на протидію злочинам у сфері економіки, зокрема:

1) аналізує стан економічної злочинності, чинники, що її обумовлюють, прогнозує криміногенну ситуацію в соціально-економічній сфері держави та окремих її регіонах;

2) уживає заходи з протидії злочинам в органах державної влади, проти власності, у сфері інтелектуальної власності, пов'язаним з фальшивомонетництвом, а також із забезпечення відшкодування завданих зазначеними злочинами збитків;

3) протидіє кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, земельних відносин і використання державного майна, запобігання незаконному використанню надр та інших природних ресурсів, легалізації (відмиванню) доходів, одержаних незаконним шляхом;

4) уживає заходи щодо захисту бюджетних коштів від злочинних посягань, забезпечення правомірності застосування процедур закупівлі товарів, робіт і послуг та цільового використання бюджетних коштів;

5) розробляє і реалізує програми, комплексні та цільові оперативно-профілактичні операції, а також інші заходи, спрямовані на активізацію протидії злочинності на визначених пріоритетних напрямках [2].

Відповідно до вище зазначеної постанови КМУ, Національна поліція повинна забезпечити виконання цих, а також інших функцій ДЗЕ. Вказане можливо здійснити лише шляхом наділення такими функціями одного або декількох існуючих підрозділів, а також шляхом створення нового підрозділу. Спробуємо проаналізувати можливість передачі таких функцій.

На сьогодні до структури кримінальної поліції НП України входять 10 департаментів та 1 управління, які діють у складі кримінальної поліції.

Єдиним підрозділом, який зможе взяти на себе частку вказані функцій є нещодавно створений міжрегіональний територіальний

орган Національної поліції – Департамент стратегічних розслідувань [3]. Однак, відповідно до анонсованих колишнім Головою Національної поліції України Сергієм Князевим основним завданням вказаного підрозділу буде протидія організованій злочинності [4].

Надання окремих функцій підрозділу захисту економіки підрозділам Департамент стратегічних розслідувань підтверджується проектом структури новоствореного департаменту, зокрема до його складу планується включити такі відділи (без урахування підрозділів діяльність яких направлена на забезпечення діяльності департаменту):

- боротьби з економічним підґрунтям ОЗГ, в тому числі в органах державної влади;
- боротьби з організованими злочинними групами з ознаками корупції;
- протидії корупції.

Однак це лише не значна частка тих функцій, які виконувалися ДЗЕ. Інші підрозділи Національної поліції України не в змозі забезпечити виконання таких функцій в першу чергу через відсутність кадрів відповідної кваліфікації, а також вузькою направленістю їх діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Про ліквідацію територіального органу Національної поліції : постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2019 № 841 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/841-2019-p> (дата звернення: 06.11.2019).
2. Про затвердження Положення про Департамент захисту економіки Національної поліції України : наказ Нац. поліції України від 07.11.2015 № 81 // Навчально-науковий інститут № 1 : сайт. URL: <https://nni1.naiu.kiev.ua/files/%20%D0%9D%D0%9F%2081%20-%2007112015%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%94%D0%97%D0%95.doc> (дата звернення: 06.11.2019).
3. Про утворення територіального органу Національної поліції : постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2019 № 867 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/867-2019-p> (дата звернення: 06.11.2019).
4. У структурі Департаменту стратегічних розслідувань та підрозділів кіберполіції анонсували зміни // Юридична газета online : сайт. 23.08.2019. URL: <http://yur-gazeta.com/golovna/u-strukturidepartamentu-strategichnih-rozslidivan-ta-pidrozdiliv-kiberpoliciyi-anonsuvali-zmini.html> (дата звернення: 06.11.2019).

Одержано 08.11.2019

УДК [343.123.12:343.7](477)

Олексій Олександрович ДЕРЕВ'ЯГІН,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
та розкриття злочинів факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ОКРЕМІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРЕВЕНЦІЇ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Захист суспільних і особистих інтересів передбачає проведення широкого комплексу соціально-правових та інших превентивних заходів. Саме до цього комплексу відноситься і питання про забезпечення суспільного порядку. Як показує практика, комплексні превентивні заходи, включені до системи забезпечення суспільної безпеки, сприяють успішному здійсненню захисту особистості від протиправних зазіхань. Відповідно до таких правил має здійснюватися превентивний захист громадян від злочинних загроз, зокрема від злочинів проти власності [1, с. 18].

Принагідно зазначимо, що згідно з результатами проведеного анкетування, у більшості оперативних підрозділів кримінальної поліції не приділяють належної уваги превенції злочинів, зокрема злочинів проти власності. Це, у свою чергу, перш за все відображається на незадовільному стані попередження оперативними підрозділами кримінальної поліції крадіжок, грабежів, розбоїв та інших злочинів проти власності [2, с. 274–276].

Як відомо, успішність будь-якого виду діяльності, зокрема превенції злочинів проти власності, залежить від послідовної і якісної реалізації її алгоритму. Що стосується найбільш ефективного алгоритму превенції злочинів проти власності, то думки вчених і практиків з даного питання дещо різняться. Більше того, одним із дискусійних питань у теорії ОРД протягом тривалого часу є розмежування таких понять, як превенція, профілактика, попередження, припинення та запобігання злочинів. Дотепер не існує цілісної уяви стосовно співвідношення цих понять, остаточно не визначені ознаки, які їх відрізняють. Хоча ці ознаки-критерії одночасно і пов'язують їх, через що вони вживаються поряд, визначаючи собою подібні за змістом завдання та обов'язки підрозділів кримінальної поліції. Водночас проведене дослідження показало, що однією з причин відсутності серед науковців одностайної думки щодо зазначених вище термінів є наявність ряду альтернативних позицій [3, с. 169].

Наразі ми ставимо на меті розгляд всіх існуючих позицій вчених щодо визначення змісту концепту «оперативно-розшукова превенція злочинності підрозділами кримінальної поліції» та похідних від нього термінів. Проте, зауважимо, що ми підтримуємо точку зору з цього питання В. В. Шендрика та М. В. Стащака, якими визначено наступне: 1) сьогодні відбувається становлення нової ідеології і практики оперативно-розшукової превенції злочинності підрозділами кримінальної поліції; 2) оперативно-розшукова превенція злочинності є загальним, родовим поняттям щодо таких термінів превентивної спрямованості, як «оперативно-розшукове попередження злочинності», «оперативно-розшукова профілактика злочинності», «оперативно-розшукове запобігання злочинам» та «оперативно-розшукове припинення злочинів»; 3) під оперативно-розшуковою превенцією підрозділами кримінальної поліції злочинності слід розуміти організаційно-тактичну форму оперативно-розшукової діяльності, яка здійснюється у процесі оперативно-розшукового прогнозування та профілактики злочинності за допомогою використання дозволених національним законодавством оперативно-розшукових можливостей (заходів, засобів та сил) [4, с. 385].

Міркування зазначених вчених нам більше імпонують, оскільки вони, згідно з результатами вивченого емпіричного матеріалу, спираються на реалії сьогодення і вимоги практики.

Таким чином, на підставі вивченого теоретичного та емпіричного матеріалу підтверджено, що складовими частинами превенції оперативними підрозділами кримінальної поліції злочинів проти власності є такі:

1) загальна превенція злочинів, яка полягає в установленні і усуненні причин вчинення злочинів проти власності та умов, що сприяють їх вчиненню;

2) індивідуальна превенція, яка полягає у виявленні осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів проти власності, та осіб, які висловлюють намір вчинити злочини зазначеної категорії, з метою вжиття заходів щодо нейтралізації їхнього злочинного задуму.

Враховуючи вивчений теоретичний матеріал та спираючись на аналіз емпіричних даних, вважаємо можливим запропонувати напрями удосконалення індивідуальної превенції оперативними підрозділами кримінальної поліції злочинів проти власності, зокрема:

1) інтенсифікація вивчення і впровадження у практичну діяльність оперативних підрозділів кримінальної поліції іноземного досвіду правоохоронних органів у частині здійснення індивідуальної превенції злочинів проти власності;

2) сприяння у вирішенні питань (усуненні причин), через які у об'єкта превенції з'явився намір взяти участь у вчиненні певного

злочину проти власності, наприклад квартирної крадіжки разом зі співниками (допомога у пошуку роботи, залагодженні сімейних конфліктів та ін.);

3) усунення обставин, які можуть полегшити вчинення злочину проти власності, за допомогою превентивного впливу на потенційних потерпілих (наприклад: переконання їх у необхідності встановлення сигналізації, заміни дверей на броньовані, заміни дверних замків, встановлення решіток на вікна та ін.);

4) притягнення особи, щодо якої здійснюються превентивні заходи, до певного виду юридичної відповідальності за вчинені протиправні діяння, в тому числі за раніше вчинені;

5) введення в оперативних підрозділах інституту наставництва над особами, які схильні до вчинення злочинів, який буде передбачати закріплення певної кількості вказаних осіб за конкретним оперативним працівником, який, у свою чергу, повинен буде здійснювати контроль та оперативне спостереження за діями підоблікового елемента [5, с. 121].

Підсумовуючи наведене стосовно здійснення превенції оперативними підрозділами кримінальної поліції злочинів проти власності, відзначимо, що послідовна реалізація комплексних превентивних заходів на загальнодержавному, регіональному, місцевому та локальному (мається на увазі рівень територіальних та міжтериторіальних ГУНП) рівнях буде сприяти утворенню такої атмосфери в суспільстві, яка б унеможливила вчинення злочинів вказаної категорії та ускладнювала формування злочинних намірів.

Список бібліографічних посилань

1. Профілактика і розкриття квартирних крадіжок : метод. рек. за матеріалами УМВС України у Волин. обл. *Бюлетень обміну досвідом роботи*. 2007. № 4. С. 118.

2. Свирин Н. А. Протидія та запобігання злочинам проти власності в діяльності Національної поліції України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 269–279.

3. Теорія і практика протидії вимогам оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України : монографія / І. О. Крепаков, М. В. Стащак, В. В. Шендрик та ін. Львів : Галицька видавнича спілка, 2012. 246 с.

4. Стащак М. В., Шендрик В. В. Теоретичні підходи до визначення поняття «оперативно-розшукова превенція злочинності підрозділами кримінальної поліції». *Форум права*. 2017. № 5. С. 382–388. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_60.pdf (дата звернення: 10.11.2019).

5. Оперативно-розшукова протидія діяльності організованих груп, які готують вчинення крадіжок із квартир : монографія /

О. О. Ганжа, О. О. Деревягін, М. В. Стащак та ін. ; за заг. ред. В. В. Шенд-
рика. Харків : Діса плюс, 2016. 169 с.

Одержано 12.11.2019

УДК 343.3

Сергій Леонідович ДЬОРОВ,

заступник начальника ГУНП в Одеській області

ОПЕРАТИВНИЙ ПОШУК ПРИ ПРОТИДІІ ЗЛОЧИНАМ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРЕДСТАВНИКАМИ ОРГАНІЗОВАНИХ ГРУП І ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, СФОРМОВАНИХ НА ЕТНІЧНІЙ ОСНОВІ

Соціально-побутові, економічні, політичні фактори та рівень загальнокримінальної злочинності, криміногенна та оперативна обстановка, військова та терористична загроза, що нині нависла над Україною є детермінантами того, що Україна стає об'єктом заінтересованості представників організованих груп та злочинних організацій сформованих на етнічній основі. Сфера кримінального бізнесу представників організованих груп та злочинних організацій сформованих на етнічній основі наступна: силова охорона незаконної підприємницької та господарської діяльності, вимагання, контрабанда сигарет та алкоголю, кримінальне рейдерство, наркозлочинність, незаконний обіг зброї, «викрадення та перепродаж автомобілів», торгівля людьми, фінансові шахрайства, кіберзлочинність та інші тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Структура організованих груп та злочинних організацій сформованих на етнічній основі більш згуртована, замкнута та дії їх членів більш агресивні. Слід виділити наступних представників етнічної злочинності, а саме організовані групи та злочинні організації, сформовані представниками наступних етносів: чеченські, дагестанські, гагаузькі, болгарські, молдавські, циганські (ромські), грузинські, азербайджанські, середньоазійські (узбеки, казахи, таджикки, киргизи та туркмени – проживають в Україні не так компактно як представники кавказьких етносів), вірменські, татарські, в'єтнамські, китайські, афганські, іранські, турецькі, арабські (сирійці та іракці) та африканські (в більшості нігерійці та представники декількох етносів, у більшості студенти, які приїхали на навчання), які суттєво впливають на криміногенну ситуацію в Україні. Кожний вищевказаний етнос має свої методи, сили, засоби,

тактику, корумповані зв'язки та так звану «кримінальну спеціалізацію». Чеченська, дагестанська, грузинська, азербайджанська, татарська, середньоазійська та вірменська етнічна злочинність бере на себе роль так званих регуляторів у злочинному світі України на ряду зі слов'янськими організованими групами та злочинними організаціями, тому що саме в цих етнічних середовищах дуже стійким є підтримання так званих «злочинських традицій», існують стійкі зв'язки з тюремним світом колишнього СРСР та присутність інституту «злочинів у законі» [1, с. 324–325]. Прояв того що в цих етнічних середовищах дуже стійким є підтримання так званих «злочинських традицій» наступний, наприклад в Одеському слідчому ізоляторі «компактно» під вартою знаходяться кавказькі представників злочинного світу (азербайджанці – представники «злочинів у законі» по прізвищу «Гулі» та грузини – представники «злочинів у законі» по прізвищу «Міндія»), які із неволі координують злочинну діяльність своїх «земляків» та при критичному розвитку криміногенної та оперативної обстановки вони загальними діями в смозі дезорганізувати роботу Одеського слідчого ізолятора. Це на фоні того, що в Одеській області вже стався бунт у місяцях позбавлення волі та законсервовано виправну колонію № 51, але не будемо відходити від основної тематики тези.

Одним із дієвих заходів щодо протидії організованим групам та злочинним організаціям сформованим на етнічній основі є оперативний пошук.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2], одним із завдань оперативно-розшукової діяльності є пошук фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України [3]. Ініціативний характер оперативно-розшукової діяльності зумовлений необхідністю реалізації завдання з виявлення злочинів [4, с. 52], що закріплено Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2]. Оперативний працівник здійснює заходи оперативного пошуку з метою виявлення та превенції злочинів.

Пошукові заходи – це дії працівників оперативних підрозділів щодо встановлення ще невідомих подій злочину та осіб, які причетні до їх вчинення, а також злочинів, що готуються або вчинені нестановленими особами [5, с. 42].

Імпонує думка О. О. Шаповалова про те, що оперативний пошук – це здійснюваний оперативними підрозділами комплекс оперативних і розвідувальних заходів, спрямованих на безпосереднє та опосередковане (шляхом проведення аналітичного оброблення

первинної інформації) активне отримання, перевірку, систематизацію та використання інформації про ознаки дій, що посягають на суспільні відносини, а також осіб, причетних до їх учинення. Сутність оперативного пошуку полягає в тому, що виявлення осіб і фактів, які становлять оперативний інтерес, відбувається за невстановленими і заздалегідь індивідуально не визначеними ознаками, оскільки оперативні працівники не мають певної, попередньо визначеної інформації щодо об'єкта оперативного пошуку. Пошук об'єкта здійснюють за ознаками, які задані не матеріалами конкретного кримінального провадження, а на засадах загальних уявлень про ці ознаки та об'єкт [6, с. 156].

Завданням оперативного пошуку є встановлення невідомих подій злочину, підозрюваних, обвинувачених у вчиненні злочину, обставин, що впливають на ступінь та характер кримінальної відповідальності, тобто пошук фактичних даних, які свідчать про склад злочину.

У пошуку фактичних даних на етапі оперативного пошуку можна виділити наступні стадії: визначення місць, де кримінальні процеси мають тенденцію до повторюваності, регулярності проявів у часі та просторі, а також ознак, притаманним об'єктам оперативної зацікавленості; встановлення осіб, предметів та явищ, що становлять оперативний інтерес, на підставі розпізнавання за пошуковими ознаками, виявлення первинної інформації про ознаки протиправного діяння; перевірка первинної інформації про ознаки протиправного діяння; оцінка результатів перевірки та висновок про наявність або відсутність ознак злочину; прийняття рішення про використання результатів пошуку [7, с. 186].

Успішно протидіяти злочинам, які готуються вчинити представники організованих груп та злочинних організацій сформованих на етнічній основі шляхом оперативного (ініціативного) пошуку можливо можна лише за правильного визначення основних напрямів оперативного пошуку. Доцільно звертати увагу на об'єкти, де можливе скоєння різних злочинних діянь представниками організованих груп та злочинних організацій сформованих на етнічній основі (ресторани, нічні клуби, популярні розважальні центри, торговельні центри, кредитно-фінансові установи, пригранична зона України та іноземних держав у розрізі контрабанди та інші), і на ті місця де можливо отримати оперативну інформацію, наприклад, місця де навчаються, тренуються (боксерські зали, спортивні секції), відпочивають, працюють, мешкають, відбувають покарання особи, які становлять оперативний інтерес та на їх соціальні зв'язки із представниками інших етносів та місцевим населенням.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.11.2019).
2. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 01.11.2019).
3. Албул С. В., Андрусенко С. В., Мукоїда Р. В., Ноздрін Д. О. Основи оперативно-розшукової діяльності : навч. посіб. Одеса : ОДУВС, 2016. 270 с.
4. Павленко С. О. Сутність та зміст оперативно-розшукової ситуації. *Форум права*. 2018. № 4. С. 42–63. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_4_7.pdf (дата звернення: 01.11.2019).
5. Пашаєв А. З., Андрусенко С. В. Особливості протидії етнічній злочинності шляхом конфіденційного співробітництва // Протидія злочинності: теорія та практика : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 жовт. 2018 року) / МВС України, Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2018. С. 323–326.
6. Шаповалов О. О. Поняття та сутність оперативного пошуку. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 149–159.
7. Шаповалов О. О. Методика оперативного пошуку ознак загальнокримінальних злочинів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 3–2, т. 4, ч. II. С. 183–187.

Одержано 08.11.2019

УДК 343.985

Володимир Веніамінович ЄФІМОВ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
оперуповноважений СКП Новокодацького ДВП
ГУНП в Дніпропетровській області*

ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО ЗА ЗЛОЧИНАМИ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Найбільш розповсюдженими і дієвими слідчими (розшуковими) діями в процесі розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК виступають огляд документів, обшук та допит свідків [1, с. 99].

Під час розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі, слідчим в якості свідків можуть бути допитані наступні категорії осіб: 1) працівники банківських установ; 2) працівники державних установ (закладів, організацій) сфери управління органу державної виконавчої влади (Українського державного фонду підтримки фермерських господарств і його регіональних відділень, Головних управлінь (управлінь) агропромислового розвитку обласних (районних) державних адміністрацій та інших); 3) керівники сільськогосподарських підприємств та їх секретарі й помічники; 4) головні бухгалтери та інші працівники фінвідділів (відділень) сільськогосподарських підприємств; 5) працівники науково-дослідних установ та навчальних закладів; 6) працівники підрядних фірм з будівництва, реконструкції споруд та приміщень; 7) інші особи (родичі або друзі підозрюваного) [1, с. 101].

Основні завдання, які повинен ставити перед собою слідчий при допиті – це встановлення факту вчинення злочину, вивчення особистості допитуваного (підозрюваного), а також виявлення причин і умов, що сприяють злочину. Велике значення при допиті матиме його підготовка. Головним завданням в цьому аспекті дій буде грамотний вибір часу проведення допиту. Неповне вивчення всіх матеріалів, що мають відношення до справи, а також некомпетентність слідчого щодо уявлення про спосіб вчинення розкрадань (крадіжка, привласнення, розтрата або шахрайство) бюджетних коштів, що виділяються на розвиток агропромислового комплексу, може завдати непоправної шкоди для кримінального провадження¹.

Опитування практичних працівників дозволяє зробити висновок про те, що допитувана особа зрозумівши, що слідчий не в повному обсязі володіє інформацією по злочину, що розслідується або взагалі не розбирається в механізмі його здійснення, може відчувати впевненість, що в подальшому може негативно позначитися на результатах проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. Відкладати ж допит на невизначений час теж є недоцільним. Більш раціональним, на наш погляд, буде проведення першого допиту після збору всіх доказів хоча б по одному епізоду (якщо справа є багатоепізодною).

Як правило, підготовка до допиту повинна полягати не тільки у вивченні особистості підозрюваного, а й у вивченні бюджетної

¹ Дослідження автора (анкетування 255 працівників слідчих та оперативних підрозділів ОВС та Національної поліції у 2012–2018 рр.).

організації, в якій відбувся злочин, особливостей її функціонування, здійснення господарських операцій і угод в ній. Перед початком допиту необхідно скласти письмовий план. За яким слідчий і буде працювати в процесі слідчої (розшукової) дії. Продуманий, грамотно підготовлений письмовий план дає більшу впевненість для слідчого, що він не забуде будь-які обставини справи, не упустить деталі розслідування. На наш погляд, план допиту у кримінальному провадженні необхідно ділити знову ж на епізоди, які вже є доведеними, з посиланням на листи матеріалів кримінального провадження, тому що слідчий, в поспіху перегортаючи сторінки кримінального провадження, буде виглядати для підозрюваного непереконливою картиною того, що його винність буде доведена і поведінка слідчого залишить враження непрофесійності працівників правоохоронних органів.

Наступною деталлю, необхідною для успішного допиту буде уявлення про особистість самого підозрюваного. Всебічно вивчення особистості може дати нам більш повну картину механізму вчинення злочину, кількості епізодів та інші деталі. Тут же встановлюється весь портрет підозрюваного, чи здійснював він до цього злочину даного роду, які посади займав до цього, чи є ще співучасники злочину, що розслідується. Все це буде корисно знати для прогнозування поведінки допитуваної особи і побудови тактики проведення допиту.

Дуже важливим для розслідування буде висунення не тільки слідчим криміналістичних версій, але і участь оперативного працівника, який здійснює оперативно-розшукове супроводження проведення слідчих (розшукових) дій. Спільні зусилля спрямовані на встановлення особливостей механізму злочину з боку допитуваної особи, на які слідчий повинен буде звернути увагу в процесі налагодження контакту на психологічному рівні. Надалі висунуті слідчим версії повинні бути обов'язково перевірені.

Необхідно відзначити, що допит родичів в матеріалах кримінального провадження буде складати вагоме значення. У цьому аспекті важливу роль відіграють дії оперативного працівника, що будуть направлені на встановлення таких родичів або близьких стосунків, що погодяться співпрацювати зі слідством, бо зазначені особи мають конституційне право не давати свідчень. Їх допит необхідний в будь-яких випадках: коли особа знаходиться в розшуку, коли місцезнаходження головного підозрюваного нам відомо, але співучасники можуть переховуватись й у подальшому чинити опір розслідуванню. По-перше, якщо особа перебуває в розшуку, то родичі можуть знати можливе місцезнаходження особи.

По-друге, допит родичів багато в чому пов'язаний з розкриттям особистої інформації, а в деяких випадках і інтимної. По-третє, в разі матеріальної зацікавленості з боку родичів, слідчий, можливо, може отримати серйозний тиск з їхнього боку¹.

В ході допиту родичів підозрюваної особи необхідно дізнатися наступну інформацію: – склад сім'ї підозрюваного; – наявність родичів на території країн колишньої співдружності незалежних держав і інших країнах; – яку освіту отримав підозрюваний, назва і місце розташування навчального закладу, з ким підтримує контакти; – чи має відношення до військової служби, якщо служив, то назва, місце розташування і номер військової частини і з ким підтримує контакти; – попередні місця роботи, які посади займав і в яких роках, причини звільнень або переходів; – матеріальний стан підозрюваного, які великі покупки він робив останнім часом, яка нерухомість належить йому і його родині; – чи є хобі у підозрюваного чи інші схильності або захоплення.

Як показує практика, одним з ефективних способів збору інформації та особу підозрюваного є прийом односторонньої негативної характеристики підозрюваного. В цьому випадку допитувана особа буде поправляти і додавати інформацію про особу підозрюваного, його колі знайомих, захоплення та ін.

Підводячи підсумок, хочеться відзначити, що знання слідчим і оперативним працівником основних організаційних аспектів проведення тих чи інших слідчих (розшукових) дій, переліку реалізованих пошукових заходів у справах про злочини у сфері агропромислового комплексу, дозволить йому грамотно і успішно вирішувати поставлені перед ним завдання по виявленню, розкриттю і повному розслідуванню злочинів в зазначеному секторі економіки України.

Список бібліографічних посилань

1. Кікінчук В. В. Особливості тактики окремих слідчих дій під час розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 24, т. 4. С. 94–98.

Одержано 08.11.2019

¹ Там само.

УДК 343.132

Олена Петрівна ЗАВОРИНА,

*викладач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства
факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ;*

Антон Миколайович ЧЕРНІКОВ,

*курсант 4 курсу факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЩОДО ВИКОНАННЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПИСЬМОВИХ ДОРУЧЕНЬ СЛІДЧОГО ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

На сьогоднішній день, відповідно до норм чинного кримінального процесуального законодавства України, право проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії під час досудового розслідування в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого або прокурора, мають співробітники оперативних підрозділів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, користуючись при цьому повноваженнями слідчого.

Водночас, відповідно до положень ст. 41 КПК України співробітники оперативних підрозділів (окрім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, які мають право проводити оперативно-розшукові заходи, але являються органами досудового розслідування) під час виконання доручень слідчого, прокурора не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Зазначимо, що лише письмове доручення уповноваженої особи є єдиною підставою для виникнення у співробітника оперативного підрозділу певних повноважень. Письмові доручення працівникам оперативних підрозділів про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні є обов'язковими для виконання.

У разі створення СОГ слідчий дає доручення про проведення слідчих (розшукових) дій працівникам оперативного підрозділу, включеним до її складу. При цьому, не допускається надання слідчим оперативному підрозділу (працівнику оперативного підрозділу – члену СОГ) неконкретизованих доручень та доручень без встановленого строку їх виконання. Доручення, які даються оперативному підрозділу, реєструються в канцелярії територіального підрозділу.

Раніше ми зазначали, що працівник оперативного підрозділу під час виконання письмового доручення слідчого, прокурора наділяється та користується повноваженнями слідчого в межах його компетенції на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. У дорученнях повинно бути зазначено найменування кримінального провадження, його реєстраційний номер та дата початку досудового розслідування; правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) КК України; короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення; конкретний перелік слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, які потрібно виконати; інші відомості, необхідні для виконання цих дій. Виконання доручень слідчих повинно здійснюватися у строки, зазначені у дорученнях. У разі неможливості своєчасного виконання доручення продовження строку його виконання письмово погоджується зі слідчим, який дав доручення. Матеріали про виконання доручень слідчих надсилаються до органу досудового розслідування разом із супровідним листом залежно від рівня органу досудового розслідування за підписом керівника структурного підрозділу органу поліції, яким виконувалося доручення слідчого. Указані матеріали реєструються в канцелярії відповідного органу, підрозділу поліції. Контроль за виконанням доручень слідчих працівниками оперативних підрозділів територіального органу, підрозділу поліції покладається на керівника територіального органу, підрозділу поліції, який зобов'язаний: 1) визначати конкретних осіб із числа працівників оперативних підрозділів, на яких покладаються обов'язки з виконання доручень слідчих (за винятком доручень, які надаються працівникам оперативного підрозділу, включеним до складу СОГ); 2) визначати шляхом видання наказу конкретних осіб із числа працівників оперативних підрозділів, на яких покладаються обов'язки щодо ведення обліку доручень слідчих для їх своєчасного виконання; 3) щотижня під час оперативних нарад керівництва територіального органу, підрозділу поліції інформувати про стан виконання доручень слідчих.

Керівник органу досудового розслідування розглядає матеріали вже виконаного письмового доручення слідчого, які надійшли від оперативного підрозділу, а у разі його неналежного виконання повертає матеріали відповідно до вимог діловодства керівникові територіального органу, підрозділу поліції для усунення недоліків та вжиття до винних заходів дисциплінарного впливу в установленому порядку.

Виходячи з досвіду практичної діяльності, слід зазначити, що досить поширеною є ситуація, коли слідчий доручає оперативним співробітникам фактичне виконання ухвали суду про тимчасовий доступ до речей та документів, але відповідно до норм КПК України тимчасовий доступ не є слідчою (розшуковою) дією, а відноситься до заходів забезпечення кримінального провадження. Виконання таких заходів забезпечення, на відміну від слідчих (розшукових) дій, не може бути проведено за дорученням слідчого.

Таким чином, саме суворе додержання зазначених норм КПК України щодо виконання письмового доручення слідчого є запорукою можливості подальшого використання отриманих відомостей від оперативних підрозділів Національної поліції в якості належних та допустимих доказів у кримінальному провадженні.

Одержано 29.10.2019

УДК 349.2(477)

Анастасія Леонідівна КЛИМЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри трудового та господарського права факультету № 2 Харківського національного університету в внутрішніх справах

КОНТРАКТ ЯК ФОРМА ДОГОВОРУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Пристаюючи до висвітлення питання, передусім варто зазначити, що Кодекс законів про працю (КЗпП) 1978 р., який нині не просто застарів, а й є таким, що ускладнює встановлення і врегулювання відносин між роботодавцем та працівником. По-перше, він приймався у ті часи, коли діяла не ринкова, а соціалістична планова економіка, тобто нині він не відповідає вимогам часу. По-друге, зараз дещо інші підходи і бачення прав та обов'язків, функцій працівника, а також сфери застосування цього виду договору. Як відомо, термін «контракт» трактується як особлива форма трудового договору, за якої строк дії останнього, права та обов'язки, відповідальність сторін (у тому числі матеріальна), умови матеріального

забезпечення й організації праці працівника, умови розірвання договору встановлюються угодою сторін. Передусім звернемо увагу на те, що це – в першу чергу – строковий договір. На сучасному етапі його часто укладають, не беручи до уваги, що це створює напругу. Працівник чекає на його переукладання, нервує, а роботодавець може скористатися закінченням строком дії договору і припинити трудові правовідносини.

До того ж вважаємо недоцільним, як і деякі науковці, використання словосполучення «особлива форма». Про форму може йтися лише в тому випадку, коли необхідно зазначити, як договір укладається (тобто письмова чи усна форма договору), а отже, контракт – це вид договору, ознаками якого слід визнати такі, як: письмова форма; строковий характер; обов'язкова наявність як основних, так і додаткових зобов'язань сторін. Передбачалося, що можливість зафіксувати додаткові зобов'язання сприятиме покращенню становища працівника, дозволить чіткіше визначити його права та обов'язки, функції, завдання, бо контракт покликаний враховувати виробничі особливості при визначенні змісту прав та обов'язків його сторін. Однак на практиці спостерігається інша ситуація: фактично відбувається підміна понять «контракт» і «письмова форма строкового трудового договору», пропонуються мінімальні додаткові матеріальні гарантії, а про вирішення соціально-побутових проблем працівника майже не йдеться. Натомість частіше за все збільшується тривалість робочого дня (чи тижня), на працівника покладаються зобов'язання чи доручаються завдання, що з урахуванням спеціальності він не мусить виконувати (при цьому мотивується таке рішення тим, що особа не повною мірою зайнята, а за те, що вона простоює, ніхто платити не збирається, а відповідні матеріальні стимули їм або не надаються, або надаються не значні). Така ситуація склалася тому, що в Україні підвищився показник безробіття. Більше того, він зростає з року в рік. Користуючись цим, роботодавець, так би мовити, диктує свої правила (збільшує тривалість робочого часу, неправомірно залучає працівників до надурочних робіт, роботи у вихідні та святкові дні тощо, що, звісно, не може компенсуватися ні підвищенням заробітної плати, ні будь-чим іншим [1, с. 282]), а працівник змушений погоджуватися, бо не має інших пропозицій чи можливості заробити на життя. Такий стан справ вважаємо неприпустимим.

Отже, виникає правомірне питання, чи доцільне існування такого виду трудового договору, як контракт. Особливої актуальності це питання набуває для тих категорій працівників державних підприємств, установ, організацій, з якими відповідно до законодавства

України може укладатися контракт, оскільки за умови фінансування з бюджету досить складно, точніше, майже неможливо вести мову про надання додаткових пільг і переваг.

Ретельно вивчивши думки вчених-правників із цього питання, можна констатувати, що вони не співпадають, а іноді бувають діаметрально протилежні. Так, одні вважають виправданим і позитивним поширення контракту. Зокрема, О. В. Гаврилюк наголошує, що в контракті воля сторін має більш широку сферу прояву у виборі та встановленні умов праці й матеріального забезпечення [2, с. 74]. Однак, як зазначають І. В. Зуб, В. Г. Ротань, Б. С. Стичинський, запровадження при прийнятті на роботу такого інституту українського трудового права, як контракту не передбачало його загального поширення. Натомість планувалося його застосовуватися в окремих, виняткових випадках, і саме через цю винятковість законодавець і дозволив сторонам трудового договору – контракту самим встановлювати їх права, обов'язки й відповідальність [8, с. 149]. На жаль, законодавець чітко не визначив кола працівників, з якими можуть бути укладені контракти, як наслідок, нині існує випадково створений набір правових підстав для укладення контрактів [3, с. 149]. З огляду на це вважаємо за доцільне підтримати П. Д. Пилипенка, який наголошує на необхідності «максимально скоротити категорії працівників, до яких може застосовуватися контракт як особливий вид трудового договору» [4, с. 97].

Зважаючи на все вищезазначене, можна констатувати, що в процесі реформування чинного законодавства про працю потребує перегляду правове регулювання застосування контракту як виду трудового договору в напрямку значного зменшення категорій працівників, з якими може укладатися контракт.

Принагідно зауважити, що у ст. 33 проекту Трудового кодексу зафіксовано, що письмова форма трудового договору є обов'язковою, а також вимоги до цього договору [5]. Зокрема, вказано, які умови є обов'язковими, а які додатковими, наявність яких не є обов'язковою. Крім того, встановлено, що умови праці, не визначені безпосередньо у трудовому договорі, визначаються відповідно до трудового законодавства й колективного договору. При цьому умови трудового договору, зазначені в ньому, можуть бути змінені лише за письмовою згодою сторін [5]. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що мають бути: звужена сфера застосування контракту, чітко законодавчо зафіксований перелік спеціальностей, з представниками яких може укладатися контракт, визначено, що є додатковими умовами цього виду договору. Сподіваємося, це слугуватиме додатковою гарантією захисту прав як

працівників, так і роботодавців, дозволить цивілізовано вирішувати будь-які трудові спори, стимулюватиме до належного виконання сторонами покладених на них функцій, обов'язків та завдань.

Список бібліографічних посилань

1. Боханова І. А. Контрактна форма трудового договору: деякі аспекти. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. № 1. С. 279–284.
2. Гаврилюк О. Особливості припинення дії трудового контракту. *Право України*. 1999. № 8. С. 74–76.
3. Стичинський Б. С., Зуб І. Б., Ротань В. Г. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю. Київ : А.С.К., 2000. 1068 с.
4. Пилипенко П.Д., Козак З.Я., Лещух Д. Р., Парпан Т. В. Трудове право України: практикум : навч. посіб. / за ред. П. Д. Пилипенко. Київ : Ін Юре, 2008. 344 с.
5. Проект Трудового кодексу України : від 29.08.2019 № 0955 / ініціатор М. М. Папів // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66555 (дата звернення: 03.11.2019).

Одержано 05.11.2019

УДК 349.22

Костянтин Вікторович КОВАЛЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри трудового

та господарського права факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПІДСТАВИ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Рішення про притягнення до відповідальності є важливою подією, яка здатна вплинути на юридичний, морально-психологічний та соціальний стан особи. Воно зачіпає права і свободи людини, їх недоторканність і захищеність від посягань, честь та гідність особи, її віру в справедливість і гуманність закону, професійність державних органів, що вживають всіх заходів щодо юридичної відповідальності, її обґрунтованості в кожному випадку притягнення.

Під підставою дисциплінарної відповідальності розуміють склад дисциплінарного проступку, ознаки якого передбачені нормами права.

Конкретний склад правопорушення слугує юридичною підставою для оцінки вчиненого діяння з позиції відповідних правових норм. Цілком природно виникає питання: чи правомірно говорити про склад дисциплінарного проступку як підстави дисциплінарної відповідальності, якщо загальне дисциплінарне законодавство (приміром, Кодекс законів про працю України) не містить визначення поняття «дисциплінарний проступок», на противагу від злочину та адміністративного проступку? Це є однією із прогалин чинного трудового законодавства, оскільки порушення трудових обов'язків може розглядатися як підстава дисциплінарної відповідальності за умови, якщо у вчиненому діянні є склад дисциплінарного проступку, тобто сукупність зазначених у законі ознак, що визначають дане діяння як проступок.

У науці трудового права представлені різні підходи до розуміння сутності дисциплінарного проступку. Так, О. М. Куренной визначає дисциплінарний проступок як протиправне винне невиконання працівником його трудових обов'язків [1, с. 184]. Інші, наприклад, Ю. М. Полетаєв додають, що проступок може виражатися як у дії, так і в бездіяльності [2, с. 37]. В. М. Смирнов визначив дисциплінарний проступок як винне, протиправне, та таке, що виключає кримінальна відповідальність, нездійснення або перевищення повноважень, а також невиконання трудових обов'язків особою, яка перебуває в трудових правовідносинах з конкретним роботодавцем [3, с. 153].

У проекті Трудового кодексу України (реєстраційний номер 1658) зроблено спробу в ч. 2 ст. 348 дати визначення дисциплінарного проступку через вказівку на те, що ним є невиконання або неналежне виконання працівником трудових обов'язків, покладених на нього згідно з цим Кодексом, трудовим законодавством, колективним договором, правилами внутрішнього трудового розпорядку, нормативним актом роботодавця і трудовим договором [4].

Визначення дисциплінарного проступку (правопорушення) не рідко зустрічається у спеціальному законодавстві. Так, відповідно до ст. 65 Закону України «Про державну службу» дисциплінарний проступок – це протиправна винна дія або бездіяльність чи прийняття рішення, що полягає у невиконанні або неналежному виконанні державним службовцем своїх посадових обов'язків та інших вимог, встановлених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами, за яке до нього може бути застосоване дисциплінарне стягнення [5]. Відповідно до п. 8 Дисциплінарного статуту служби цивільного захисту порушення службової дисципліни – протиправне, винне (умисне чи необережне) діяння або бездіяльність особи

рядового чи начальницького складу, спрямоване на недодержання вимог Присяги, зокрема на невиконання або неналежне виконання службових обов'язків, перевищення прав, порушення обмежень і заборон, установлених законодавством з питань проходження служби в органах і підрозділах цивільного захисту, чи вчинення інших дій, що ганьблять або дискредитують особу як представника служби цивільного захисту [6].

У ст. 12 Дисциплінарного статуту Національної поліції України законодавець визначає дисциплінарний проступок як протиправна винна дія чи бездіяльність поліцейського, що полягає в порушенні ним службової дисципліни, невиконанні чи неналежному виконанні обов'язків поліцейського або виходить за їх межі, порушенні обмежень та заборон, визначених законодавством для поліцейських, а також у вчиненні дій, що підривають авторитет поліції [7]. Вважаємо це визначення неповним (в ньому не містяться всі основні ознаки дисциплінарного проступку), а отже, таким, що не дає можливості чітко визначити, чи можна те чи інше протиправне діяння віднести до категорії дисциплінарних правопорушень.

Висновок. Необхідно ст. 12 Дисциплінарного статуту Національної поліції України викласти в новій редакції, а саме:

«дисциплінарний проступок – це протиправне, винне (умисне чи необережне) діяння (дія чи бездіяльність) поліцейського, що полягає в порушенні ним службової дисципліни, тобто невиконання або неналежне виконання обов'язків поліцейського, перевищення повноважень, порушення обмежень і заборон, визначених законодавством для поліцейських, або вчинення інших дій, що підривають авторитет та довіру не тільки до поліцейського, а й Національної поліції України, за яке може бути застосоване дисциплінарне стягнення».

Список бібліографічних посилань

1. Куренной А. М. Трудовое право: на пути к рынку. 2-е изд., доп. и перераб. М. : Дело, 1997. 368 с.
2. Полетаев Ю. Н. Правопорядок и ответственность в трудовом праве : учеб. пособие. М. : Проспект, 2001. 182 с.
3. Смирнов В. Н. Внутренний трудовой распорядок на предприятии. Л. : Изд-во ЛГУ, 1980. 158 с.
4. Проект Трудового кодексу України : від 27.12.2014 № 1658 / ініціатор М. М. Папів / База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221 (дата звернення: 04.11.2019).
5. Про державну службу : закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.

6. Про Дисциплінарний статут служби цивільного захисту : закон України від 05.03.2009 № 1068-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 29. Ст. 398.

7. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 54. Ст. 1882.

Одержано 06.11.2019

УДК 34.342.5

Віктор Ігорович КРАВЦОВ,

*здобувач кафедри правоохоронної діяльності
та поліціїстики факультету № 6*

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВЗАЄМОДІЇ ПРОКУРАТУРИ ІЗ СУБ'ЄКТАМИ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

У науці адміністративного права існують різні кваліфікації суб'єктів публічної адміністрації. На думку О. П. Світличного, одну з численних груп суб'єктів публічної адміністрації становлять органи виконавчої влади, інші державні органи, основним змістом діяльності яких є виконання покладених обов'язків і реалізація належних їм прав у сфері державного управління. Крім Кабінету Міністрів України, до них він зараховує міністерства; державні служби; державні та національні агентства; державні інспекції; державні бюро; державні адміністрації, фонди; комітети, структурні підрозділи цих органів. Саме на них покладено основні завдання держави. Також до суб'єктів публічної адміністрації вчений зараховує органи місцевого самоврядування, суб'єктів як публічного, так і приватного права в тому числі й на підставі делегованих повноважень [1, с. 215].

Будучи суб'єктами публічної адміністрації та здійснюючи публічне управління, місцеві державні адміністрації й органи місцевого самоврядування в межах адміністративно-територіального устрою наділені окремими повноваженнями з прийняття публічних владних рішень у сфері побутових послуг. Водночас правовий статус розглянутих суб'єктів не однаковий і визначається тим, хто є носієм статусу: юридичні особи (державні й недержавні органи, підприємства, організації, установи), держава та її структурні одиниці, народ, соціальні спільноти тощо [2, с. 551].

Згідно статті 3 Конституції України, головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини і

громадянина, а також встановлення принципу, згідно з яким саме ці права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а вона відповідає перед людиною за свою діяльність. Таким чином, можна дійти висновку що реалізації та захисту прав людини є основним призначенням публічної влади та її органів.

Через це, найдієвішим засобом забезпечення законності має стати прокурорський нагляд.

Прокурорський нагляд – це спосіб забезпечення законності і дисципліни в публічному адмініструванні, який здійснюється під час виконання функцій прокурора та за рахунок застосування актів реагування прокурора.

Стаття 121 Конституції України покладає на органи прокуратури такі завдання:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян;
- 5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів із цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами [3].

Стаття 2 Закону України «Про прокуратуру» визначає функції прокуратури:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [4].

Закон України «Про прокуратуру» надає прокуратурі також право здійснювати нагляд за дотриманням і правильним застосуванням законів Кабінетом Міністрів України, міністерствами, державними комітетами, відомствами, іншими органами державного і господарського управління та контролю, урядом АРК, місцевими радами та їх

виконавчими і розпорядчими органами, військовими частинами, політичними партіями, громадськими організаціями, незалежно від форм власності, підпорядкованості та приналежності, посадовими особами та громадянами. При здійсненні нагляду прокурори не можуть втручатися в діяльність піднаглядних їм органів, не наділені безпосереднім правом застосовувати заходи примусового впливу, скасовувати протизаконні акти управління та змінювати їх. Вони також не можуть притягати винних до правової відповідальності [4].

Здійснене дослідження правових підстав взаємодії прокуратури та суб'єктів публічної адміністрації у сфері побутових послуг дає змогу визнати, що особливістю вказаних суб'єктів публічної адміністрації є те, що законодавець поряд з іншими завданнями наділив вказаних суб'єктів спеціальною галузевою компетенцією у сфері побутових послуг, що відрізняє їх від інших органів публічної влади.

Список бібліографічних посилань

1. Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку : монографія / Т. О. Губанова та ін. ; редкол.: Н. О. Армаш та ін. ; за заг. ред. Т. О. Коломєць, В. К. Колпакова. Запоріжжя : Гельветика, 2017. 327 с.

2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Еспада, 2009. 752 с.

3. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 13.11.2019).

4. Про прокуратуру : закон України від 14.10.2014 № 1697-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 13.11.2019).

Одержано 15.11.2019

УДК 343.1

Валерій Валентинович ЛИТВИНОВ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЩО БУЛО РОЗПОЧАТЕ СТОСОВНО НЕПОВНОЛІТНЬОГО

Закриття кримінального провадження, що було розпочате стосовно неповнолітнього, має свою специфіку. Вона проявляється у вимогах закону перш за все приймати альтернативні процесуальні

рішення, що дозволять якомога менше застосовувати до неповнолітніх засоби кримінального покарання за вчинене кримінальне правопорушення. Такі вимоги продиктовані як міжнародними так і вітчизняними нормативно-правовими актами: 1) Конвенцією ООН про права дитини від 20.11.1989; 2) Резолюцією 45/113 Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1990; 3) Законом України від 24.01.1995 «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»; 4) КПК України, зокрема ч. 2 ст. 484 КПК України, де вказано що кримінальне провадження стосовно неповнолітнього повинно здійснюватися в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям. Враховуючи зазначені норми, у разі закінчення досудового розслідування, слідчий зобов'язаний спочатку розглянути наявність підстав, за яких можливо було б прийняти процесуальне рішення про закриття кримінального провадження.

Як в теорії так і в практичній діяльності підстави закриття кримінального провадження прийнято розділяти на реабілітаційні (застосування яких вказує на невинуватість особи та є підставою відновлення усіх її прав, які були обмежені під час досудового розслідування) та нереабілітаційні (встановлення факту вчинення певною особою кримінального правопорушення, і разом з тим встановлення умов, за яких кримінальне провадження може бути закритим, але це не надає особі права відновлення прав, які були обмежені під час досудового розслідування).

В цій доповіді звернемо увагу на реабілітаційні підстави закриття кримінального провадження, що передбачаються п. 1, 2, 3, 4 ч. 1 ст. 284 КПК України. Прийняти рішення про закриття кримінального провадження за вказаними підставами вправі не кожен слідчий.

Слід зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 484 КПК України досудове розслідування стосовно неповнолітніх має право здійснювати лише належний суб'єкт – слідчий який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійсненні досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Зазначена вимога стосується і прийняття рішення про закриття кримінального провадження. Варто зазначити, що це процесуальне рішення за реабілітаційною підставою слідчим приймається лише у провадженнях де особі (неповнолітньому) не повідомлялося про підозру (якщо неповнолітньому було повідомлено про підозру – провадження закриває прокурор). Зважаючи на те, що неповнолітньому не повідомлялося про підозру, в практичній діяльності існують випадки, коли рішення про закриття такого провадження приймає не спеціально

уповноважений слідчий, а слідчий по розслідуванню загальнокримінальних злочинів, що є порушенням закону. У КПК України чітко не визначає моменту (процесуальної дії чи рішення), з якого досудове розслідування повинен проводити спеціально уповноважений слідчий. Частина 2 ст. 484 КПК вказує, що такий слідчий здійснює досудове розслідування «щодо неповнолітньої особи». Щоб не допустити порушень вимог зазначеної норми, рішення про закриття кримінального провадження у вищезазначених випадках повинен приймати спеціально уповноважений слідчий, а підставою прийняття ним провадження до свого провадження є встановлення фактичних даних про те, що розслідуване діяння було (могло бути) вчинено неповнолітнім.

Окрім зазначеного, слід звернути увагу на ще одну відмінність прийняття рішення про закриття кримінального провадження стосовно неповнолітнього за реабілітаційною підставою передбаченою п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України – встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення. Специфіка прийняття зазначеного рішення стосовно неповнолітніх, які не досягли віку 11 років полягає у тому, що воно приймається тоді, коли де-факто було вчинено суспільно небезпечне діяння (є у наявності такі елементи складу злочину як об'єкт та об'єктивна сторона), але у зв'язку з недосягненням особою 11-річного віку, до неї не можуть бути застосовані заходи кримінального примусу. Закриття кримінального провадження за реабілітаційною підставою у такому випадку не означає, що до неповнолітнього, або його батьків не будуть застосовані інші юридичні засоби впливу. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» з метою профілактики правопорушень серед дітей, органами і службами у справах дітей здійснюється діяльність спрямована на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих дітей. Окрім цього, особа (потерпілий), яка зазнала шкоди від протиправних дій неповнолітнього може звернутися до суду з метою відшкодування такої шкоди.

Враховуючи зазначене, у разі закриття кримінального провадження у вищеописаному випадку, окрім повідомлення про прийняте рішення учасників кримінального судочинства передбачених у КПК України, слідчий про прийняте рішення повинен повідомити відповідну службу у справах дітей.

Рішення приймається шляхом винесення слідчим (або прокурором) постанови про закриття кримінального провадження. В мотивувальній частині зазначеної постанови необхідно надати

кваліфікацію суспільно небезпечним діям неповнолітнього вказавши час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння, мотив і мету його вчинення, вид і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням, а також розмір процесуальних витрат.

Реабілітаційні підстави закриття кримінального провадження є імперативними. Їх встановлення тягне за собою обов'язкове закриття кримінального провадження.

Як висновок можна зазначити, про існуючу потребу удосконалення норм КПК України щодо закриття кримінального провадження, що було розпочато стосовно неповнолітнього. А саме закріпити норму якою передбачити обов'язок слідчого, прокурора надсилати постанову про закриття кримінального провадження стосовно неповнолітнього до відповідних органів і служб у справах дітей.

Одержано 12.11.2019

УДК 343.93

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри кримінального права
і кримінології факультету № 1*

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Євгенія Олексіївна ГЛАДКОВА,

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник*

*науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРО «КУЗНЮ КАДРІВ» І РЕФОРМУ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ

У соціальній дійсності усе виразніше проявляються тренди «нovoї епохи»: соціальні інститути переходять від загальної раціональності, де нагромаджуються знання, до локального її різновиду, що триває дуже короткий період і нагадує перемикання програм пультом від телевізора, коли розрізнені образи складаються в хаотичну картину світу. Завдяки цьому нам прищепили потребу мислити не цілісними категоріями, а враженнями, цікавинками. Усе це – мала раціональність. Поступово все людство, культура, ідеологія, політика, час, простір переходять у нову форму. Замість

світу ми маємо справу з екстравагантним ансамблем, що складається з розрізнених інструментів, де вже немає чітких встановлених зв'язків, а лише рецепція фрагментів. Настав час осмислити і такий її сегмент як покарання за злочини.

Реалізована в Україні непрямая стратегія протидії злочинності не призвела раніше й не призводить зараз до підвищення або ж до відповідного забезпечення належного рівня безпеки громадян. Це пов'язано з тим, що у широких верств населення погіршуються умови існування; молодь не отримує необхідної освіти та професійної підготовки; спостерігаються безробіття й погіршення пенсійного забезпечення; у сферу дозвілля почав інтенсивно вторгтися кримінальний бізнес; у занепаді перебуває робота по залученню громадськості до боротьби зі злочинністю. Усе це явно не сприяє якісному контролю над такою патологією, як злочинність, і здійсненню ефективної боротьби з нею. Тому потрібна активізація загальнодержавних заходів із протидії злочинності, адже її масштаби й темпи поширення призвели до того, що ця проблема набула державного характеру.

Прихильники реформації системи покарання вже довгий час вважають, що «в'язниця не справляється зі своїм завданням». Ця заява справедлива лише частково: для цілей криміналітету в'язниці справляються просто чудово. Місця несвободи – це ключове джерело вербування і підготовки нового персоналу, адже на волі відшукати хорошого працівника не так-то просто через особливості нелегального бізнесу. Щорічно тисячі людей, від кримінальних авторитетів до пересічних громадян, що шукають роботу і протекцію, починають свій кар'єрний шлях через тюремні ґрати. Для більшості з нас, від президента до прибиральниці, абсолютно ясно, що кидати людину в тюрму за дрібне правопорушення, в цей університет злочинності, є жахливою помилкою. Запроторити когось, хто лише раз помилився, помістити в камеру зі справжніми злочинцями – це повний абсурд. Повинен бути інший спосіб відплати.

Останні півстоліття, а особливо після маніфесту М. Фуко «Наглядати й карати: народження в'язниці», багато країн, у тому числі і США, доклали чимало зусиль до пошуку «іншого способу». Коли Фуко писав свою книгу, кількість ув'язнених у штатах не перевищувала 200 тис. Сьогодні ця цифра вже понад 2 млн. Критика такого підходу спрямована на проблему захисту прав людини, але обґрунтувати його неефективність можна і з точки зору економіки. На утримання в'язниць держава витрачає шалені гроші. Посадити підлітка за ґрати буде коштувати дорожче, ніж відправити його на навчання в престижний університет (в наших реаліях).

І особливо дивним при цьому є той факт, що, будучи гордою країною з такою довгою історією демократичних цінностей, США щедрою рукою роздають щорічно понад 80 млрд дол. саме на ці цілі. Чи справді так необхідно, щоб кількість ув'язнених на душу населення була в п'ять раз більшою, ніж в Англії; в шість, ніж в Канаді; або в дев'ять, ніж у ФРН?

Для нас цілком зрозумілими є причини, з яких доцільно знижувати кількість арештантів. Але не очевидно, яку вигоду отримає суспільство від поліпшення умов їх утримання. Здоровий глузд підказує, що найгірший клімат в тюрмах створює свого роду відштовхуючий ефект, адже ніхто не захоче опинитися в такому місці. На практиці ж у пошуках захисту від агресивного середовища та інших привілеїв ув'язнені схиляються до вступу до кримінальних угруповань. «Ми не банда, ми – профспілка», – жартують вони. Як і звичайні роботяги, в поганих умовах ув'язнення вони об'єднуються у спілки за професійною ознакою або за ознакою земляцтва. Колектив позбавляє їх необхідності шукати захист, вирішує інші, у тому числі побутові потреби. Отже, чим гірше держава ставиться до задоволення основних потреб спецконтингенту, тим більше шансів на виникнення і зміцнення кримінальних угруповань.

І дійсно, вивчаючи досвід окремих країн, ми переконалися в тому, що такий підхід більш ніж ефективний. Раніше улюбленою розвагою влади було позбавлення злочинців свободи в тюрмах з найсуворішими умовами. При старій системі більше половини колишніх в'язнів повторно скоювали злочини протягом трьох років після виходу на свободу. При новому режимі цей показник знизився подекуди наполовину. Можливо, обидві ці цифри не надто надійні, адже тамтешні правоохоронні системи далекі від досконалості. І все ж різниця вражає. Для криміналітету куди простіше рекрутувати нових членів і допомагати їм будувати кримінальну кар'єру при минулому, більш жорсткому режимі. А ось з нормальних в'язниць не вийде настільки ж ефективний «центр зайнятості».

Зменшуючи можливості по добору персоналу для кримінальних угруповань, держава отримує ще один бонус. Критичний аналіз сучасної кримінальної ситуації в нашій країні з очевидністю свідчить про те, що нам не вистачає не лише малярів, шахтарів і будівельників. Кадровий голод відчуває і криміналітет. Він змушений поблажливо ставитись до невдач через те, що для нього вкрай важливо зберегти свою мережу контактів, яку було так складно напрацювати. Найм нових працівників, пошук інших постачальників і дилерів – це складний і ризикований процес, через який під загрозою розкриття знаходиться весь бізнес. Через це

мости в кримінальній індустрії спалюються в останню чергу. У світі, де пошук нових контактів для злочинних об'єктів не був настільки складним, знеособлений злочинець міг би «вирішити питання» – тобто здійснити збочене правосуддя над своїм контрагентом, що завинив. Але саме через те, що знайти хоч скільки-небудь надійні зв'язки нелегко, він дав обом другий шанс.

Все це приводить нас до висновку про те, що якщо кримінальну систему можна придушити шляхом обмеження припливу потенційних кандидатів в тюрмах, то і кримінальний ринок праці помітно скоротиться. З одного боку, це буде означати, що кримінальні угруповання будуть змушені піднімати своїм співробітникам заробітну плату за рахунок власних прибутків. З іншого, м'які методи врегулювання внутрішніх конфліктів прийдуть на зміну радикальним. До людей можна ставитися як до одноразового ресурсу, тільки якщо завжди є доступ до зміни. У минулому кримінальні угруповання не дуже хвилювалися за долю некомпетентних кадрів, з легкістю позбавляючись від них або посилаючи людей на розборки з іншими угрупованнями, тому що у них завжди було багато інших кандидатів на вступ. Якщо ж в'язниці в країні зможуть прикрити цю лавочку, криміналітету доведеться змінювати тактику, а це вже шанс для правоохоронних органів.

Одержано 07.11.2019

УДК [343.9:343.344](477)

Павло Миколайович МІТРУХОВ,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності

та розкриття злочинів факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ СТАН НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ, БОЙОВИХ ПРИПАСІВ АБО ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН В УКРАЇНІ

Істотне значення для протидії незаконному обігу зброї, бойових припасів або вибухових речовин відіграє постійне володіння працівниками НПУ інформацією про стан злочинності в Україні.

Останнім часом стан незаконного обігу зброї, бойових припасів або вибухових речовин в Україні було розглянуто у роботах Н. Є. Міняйла [1], М. Г. Пінчука [2], О. О. Попової [3] та інших вчених, однак, в їх дослідженнях є деякі прогалини, заповненню яких будуть присвячені ці тези.

Про значну кількість перебування зброї, бойових припасів та вибухових речовин у незаконному обігу свідчить аналіз офіційної статистики. У період з 2017 по жовтень 2019 року було вилучено: вогнепальної зброї – 5951 одиницю, зокрема гладкоствольної – 221; нарізної – 2964; іншої вогнепальної зброї – 2766; гранатометів та реактивних систем – 150; патронів – 725593 одиниці; гранат – 5389; мін – 132; саморобних вибухових пристроїв – 144; холодної зброї – 2387; газової та пневматичної зброї – 86; вибухових речовин – 17708,406 кг. За зазначений період з використанням нарізної вогнепальної зброї вчинено 1437 кримінальних правопорушень; гладкоствольної – 187; холодної – 884; газової та пневматичної – 0; вибухових речовин – 114; боєприпасів – 861. Із них : умисних вбивств із вогнепальної зброї – 165; умисних вбивств за допомогою холодної зброї – 145; умисних вбивств за допомогою вибухових речовин – 1; умисних тяжких тілесних ушкоджень за допомогою вогнепальної зброї – 12; умисних тяжких тілесних ушкоджень за допомогою холодної зброї – 76; умисних тяжких тілесних ушкоджень за допомогою вибухових речовин – 0; розбоїв за допомогою вогнепальної зброї – 113; розбоїв за допомогою холодної зброї – 89 [4].

В Україні незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України) складає найбільший відсоток серед усіх злочинів у сфері незаконного обігу зброї, бойових припасів та вибухових речовин. Саме тому найпоширенішими способами вчинення незаконного обігу зброї, бойових припасів або вибухових речовин є дії, передбачені ч. 1 та ч. 2 ст. 263 КК України, а саме: носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв; носіння, виготовлення, ремонт, або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї [4; 5].

Стосовно особи злочинця слід відмітити, що зазначений злочин зазвичай вчиняють чоловіки (у період з 2017 по жовтень 2019 року виявлено 14168 осіб, із них жінки – 427 осіб). У більшості випадків це особи від 18 до 54 років. Найбільша кримінальна активність припадає на вікову групу 29–54 роки. Повторно вчинили кримінальні правопорушення 4414 осіб. Найчастіше на час вчинення кримінального правопорушення особи мають професійно-технічну, повну загальну середню та базову загальну середню освіту.

Треба враховувати, що зазвичай – це працездатні особи, які не працюють і не навчаються, інколи – безробітні або учні, студенти навчальних закладів.

За принципом громадянства здебільшого кримінальні правопорушення вчиняють громадяни України – 13914 осіб (іноземні громадяни – 229; громадяни СНД – 184; особи без громадянства – 25; нелегальні мігранти – 9; біженці – 2) [6].

Висновок. Проведений аналіз свідчить про те, що незаконний обіг зброї, бойових припасів або вибухових речовин набув значних масштабів, що вказує на досить складну криміногенну ситуацію у державі і ця проблема потребує негайного вирішення.

Список бібліографічних посилань

1. Міняйло Н. Є. Транснаціональна злочинна діяльність у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 19 с.

2. Пінчук М. Г. Предмет доказування і судовий розгляд справ про викрадення та інше незаконне поводження з вогнепальною зброєю, бойовими припасами і вибуховими речовинами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 20 с.

3. Попова О. О. Адміністративно-правові засади надання органами внутрішніх справ адміністративних послуг у сфері обігу зброї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2014. 21 с.

4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення : статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності (станом на жовтень 2019 р.) // БД «Статистична інформація» / Ген. прокуратура України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 15.11.2019).

5. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 13.11.2019).

6. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення : статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності (станом на жовтень 2019 р.) // БД «Статистична інформація» / Ген. прокуратура України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 15.11.2019).

Одержано 15.11.2019

УДК 343.985.3

Сергій Володимирович ПЕНЬКОВ,

*доктор юридичних наук, начальник слідчого управління
фінансових розслідувань
Головного управління Державної фіскальної служби
у Дніпропетровській області;*

Марина Олександрівна ВОЛОШИНА,

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри оперативно-
розшукової діяльності та спеціальної техніки
факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

НОРМАТИВНА СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В МЕЖАХ ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ ПЕРВИННОЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Сучасне інформаційно-аналітичне забезпечення (далі – ІАЗ) діяльності підрозділів НП потребує необхідної, тобто достовірної й достатньої інформації, чіткої організації інформаційних зв'язків, а також використання інтегрованих автоматизованих інформаційних систем. Інформаційно-аналітична діяльність, яка передбачає виконання певних дій з різними видами інформації (а саме: збір, передача, обробка, систематизація, використання, збереження тощо), стає необхідною умовою для успішного функціонування та розвитку як окремого структурного підрозділу НП, так і, в більш широких глобальних масштабах, функціонування всієї правоохоронної системи.

В Концепції першочергових заходів реформування системи МВС України наголошується, що Європейська інтеграція України зобов'язує нашу державу забезпечити ефективне функціонування інститутів, які гарантуватимуть верховенство права, додержання прав і свобод людини й громадянина, їх ефективний захист [1]. У частині, що стосується шляхів і способів реалізації окремих положень Концепції згадані також й питання пріоритетності застосування в діяльності НП сучасних автоматизованих інформаційних, телекомунікаційних та інших технологій, зокрема впровадження в діяльність відповідних підрозділів уніфікованих баз даних та створення принципово нового аналітичного підрозділу МВС для багатофакторного аналізу оперативних даних, забезпечення процесу прийняття стратегічних рішень, планування діяльності МВС тощо [2].

Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності оперативних підрозділів МВС України регулюється цілим рядом нормативно-правових актів, до яких, насамперед, відносяться ті, які регулюють правовідносини у сфері оперативно-розшукової діяльності (Конституція України, Кримінальний і Кримінальний процесуальний кодекси України, закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про Національну поліцію» та інші), а також нормативно-правова база, що відноситься до інформаційного законодавства держави (закони України «Про інформацію», «Про державну таємницю», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про науково-технічну інформацію», «Про захист персональних даних», «Про електронний документообіг», «Про Національний архівний фонд та архівні установи» та інші).

В рамках обмеженого обсягу тез наведемо лише деякі положення найважливіших із перерахованих нормативно-правових актів, котрі значним чином впливають на організацію ІАЗ та використання його можливостей оперативними підрозділами НП.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3] безпосередньо визначає зміст ОРД і закріплює систему гарантій законності при проведенні оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ). Закладена в правові норми цього Закону правова інформація виражає і визначає безпосередній зміст ОРЗ і є, в зв'язку з цим, регулятором діяльності, спрямованої, в свою чергу, на отримання та ефективне використання оперативно-розшукової інформації для протидії злочинності. Ця обставина обумовлює той факт, що правова основа ІАЗ повинна, на наш погляд, розглядатися як складова частина правової основи ОРД в цілому.

З урахуванням усіх положень, сформульованих стосовно до правової основи ОРД НП в цілому, правову основу реалізації оперативно-розшукової інформації в рамках ІАЗ можна, на наш погляд, визначити як сукупність правових актів (що містять в собі правила, приписи та ін.), що регламентують забезпечуючу роль інформації, що розглядається, в пізнавальній, управлінській і конструктивній (перетворювальній) діяльності суб'єктів ОРД у рішенні завдань, що стоять перед ними.

З цих позицій найбільш важливу роль відіграють норми Конституції України, які також є основою правової системи держави [4]. В ній викладено низку норм, що мають безпосереднє відношення до ОРД та її ІАЗ.

Насамперед, ст. 34 Конституції, вказуючи, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію

будь-яким законним способом, наказує створення необхідних правових основ роботи з інформацією. Межі здійснення ОРЗ щодо збору інформації встановлюються ст. 32, що охороняє приватне життя, особисту і сімейну таємницю, захист честі і доброго імені, таємницю листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень; ст. 30, яка гарантує недоторканість житла; ст. 29, яка охороняє гідність особи.

У розділі 2 «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції виписані норми, що визначають правовий статус особистості в Україні, тобто опосередковано – об'єкта будь-якого ОРЗ, припускаючи, що реалізація наданих прав може бути обмежена законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку. Конституція цим розділом закріплює обов'язок держави щодо захисту прав та свобод людини й громадянина – тобто всі органи, що здійснюють ОРД, є державними. Ці та інші конституційні норми знаходяться на чолі системи правових норм і визначають їхній зміст. Вони здійснюють прямий вплив на поведінку осіб, що беруть участь у пошуку та реалізації оперативно-розшукової інформації при здійсненні ОРД, й визначають зміст нормативних актів, що регулюють її окремі сторони.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає підстави проведення ОРЗ, наділяє оперативні підрозділи виключними правами, серед яких отримання інформації за допомогою спеціальних технічних засобів оперативного призначення; автоматизованих інформаційних систем тощо. Але, головне, – закон про ОРД приписує використовувати отримані матеріали діяльності оперативних підрозділів, тобто «реалізувати» здобуту оперативно-розшукову інформацію у різних напрямках правоохоронної діяльності держави [3].

Інститут кримінального права, представлений Кримінальним кодексом України [5] є також визначальним для правового регулювання інформативно-аналітичної діяльності та забезпечення цієї діяльності в НП. Кримінальне право та ОРД знаходяться в органічному зв'язку, який проявляється в єдності джерел кримінальної політики держави.

Кримінальне право конкретизує об'єкти, що охороняються Законом або які за ним же переслідуються, у тому числі за допомогою оперативних підрозділів НП. Кримінальний закон містить певні ознаки кожного окремого складу злочину, остаточне встановлення яких відбувається після всебічного розгляду кримінального провадження в судовому засіданні. І саме за допомогою ОРД та її інформаційно-аналітичної роботи часто встановлюються ці характеризуючі

ознаки та фактичні дані, що мають значення для кримінального права. Вони дають можливість вірно оцінити суспільну небезпеку дій особи, дати правильну оцінку та правову характеристику скоєному, при необхідності визначити подальші негласні слідчі (розшукові) дії.

Правові норми, що регламентують використання оперативно-розшукової інформації, підпорядковані нормам Кримінального процесуального Кодексу України [6]. Оперативно-розшукова інформація, як відомо, лише сприяє успішному здійсненню кримінально-процесуальної діяльності та вирішенню її завдань. З цього випливає ряд положень, що мають значення для реалізації оперативно-розшукової інформації: по-перше, досягнення результатів, що мають кримінально-правове значення, можливе лише за умови реалізації в кримінально-процесуальній формі інформації, отриманої в ході застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів; по-друге, використання в кримінальному процесі результатів, отриманих оперативно-розшуковим шляхом, припускає обов'язкове надання їм гласності.

Іншими законами України, що регламентують ІАЗ діяльності оперативних підрозділів регулюються інформаційні відносини в Україні [7]; відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці [8]; питання захисту інформації в автоматизованих системах та обмежень на доступ до інформації, що обробляється та зберігається в автоматизованих системах тощо [9].

Важливу частину правової основи ІАЗ становлять нормативні акти МВС України, які (у відомих межах) також, як кримінальний процесуальний закон, визначають порядок, умови і послідовність здійснення ОРЗ, передбачають певні правила заповнення та реквізити документів та електронних форм, в яких повинна відображатися оперативно-розшукова інформація, отримана оперативними підрозділами, що, безсумнівно, підвищує гарантії її достовірності та забезпечує її ефективність використання в досудовому слідстві і кримінальному судочинстві.

Нормативні акти НП України, що становлять правову основу ІАЗ, закріплюють межі спеціальної правоздатності суб'єктів, що мають відношення до ОРД. У них сформульовані конкретні напрями, умови та правила реалізації отриманих даних оперативними підрозділами НП. За своїм призначенням і змістом вони є інтерпретаційними актами офіційного тлумачення внутрішньої дії.

Реалізація та неухильне додержання правових норм у сфері інформаційного забезпечення підрозділів кримінальної поліції сприятиме:

- утвердженню принципів верховенства права, неупередженості, добросовісності та додержанню прав і свобод людини і громадянина в діяльності НП;
- наближенню стандартів діяльності НП до відповідних стандартів правоохоронних органів європейських країн;
- підвищенню ефективності координації та взаємодії органів і підрозділів внутрішніх справ, чіткому визначенню їх компетенції та усуненню дублювання функцій;
- упровадженню політики якості надання правоохоронних послуг;
- формуванню якісно нового підходу до підготовки кадрів органів системи НП, спрямованого на розвиток у персоналу ініціативи, самостійності в прийнятті рішень та почуття особистої відповідальності;
- підвищенню авторитету працівника та престижу служби в НП;
- підвищенню довіри суспільства до діяльності правоохоронних органів, визначенню громадської думки одним із основних критеріїв оцінки діяльності НП.

Список бібліографічних посилань

1. Концепція першочергових заходів реформування системи МВС України : проект // Міністерство внутрішніх справ України : офіц. сайт. URL: https://mvs.gov.ua/upload/file/u_rozshirenomu_zas_dann_koleg_mvs_ukra_ni_vzu_alu_uchast1.pdf (дата звернення: 04.11.2019).
2. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України : проект // Міністерство внутрішніх справ України : офіц. сайт. URL: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1221365> (дата звернення: 04.11.2019).
3. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 04.11.2019).
4. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 04.11.2019).
5. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 04.11.2019).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 04.11.2019).
7. Про інформацію : закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 04.11.2019).

8. Про державну таємницю : закон України від 21.01.1994 № 3855-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (дата звернення: 04.11.2019).

9. Про захист інформації в автоматизованих системах : закон України від 31.05.2005 № 2594-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2594-15> (дата звернення: 04.11.2019).

Одержано 08.11.2019

УДК 343.2/.7;347.1

Микола Миколайович ПЕРЕПЕЛИЦЯ,

кандидат юридичних наук, професор,

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності

та розкриття злочинів факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ НАБУТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ, ЗНИКЛОЇ БЕЗВІСТИ

Вперше нормативне формулювання «особи, яка зникла безвісти» розкрито у чинному Законі України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», прийнятому 12 липня 2018 року. Відповідно до вищезазначеного закону, особа, зникла безвісти, – це фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук. Вважаємо таке визначення прийнятним, але не повним. Так, у ньому чітко не вказано те, хто є особою-заявником. Лише в ст. 1 вищезазначеного закону, де визначено терміни, вказано: заявник – особа, яка подала заяву про розшук особи, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування.

Але в ст. 18 цього ж закону дається чіткий перелік осіб, які можуть бути заявниками про факт зникнення особи. Зокрема, заява може бути подана родичем такої особи, представником військового формування, органом державної влади, органом місцевого самоврядування, об'єднанням громадян або будь-якою іншою особою, якій стало відомо про зникнення. Також заява про розшук особи, зниклої безвісти, може бути подана Комісією з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, якщо вищезазначені особи звернулися до неї з повідомленням про зникнення особи. Тобто заявником може бути як близький родич особи, зниклої безвісти, так і будь-хто інший.

Також у визначенні не вказано, протягом якого строку не має бути відомостей про місцеперебування особи. Натомість, у законодавстві

наголошено, що особа вважається зниклою безвісти до моменту припинення її розшуку. Якщо особа, зникла безвісти, оголошена померлою, але її місцеперебування, місце поховання чи місцезнаходження її останків не встановлено, проведення розшуку такої особи не припиняється до встановлення її місцеперебування, місця поховання чи місцезнаходження її останків.

На нашу думку, слід розібратися із відмінністю між «особою, зниклою безвісти» та «особою, визнаною безвісти відсутньою», оскільки поняття на перший погляд схожі. Це питання дещо розкрито у ст. 44 Цивільного кодексу України, де йдеться про опіку над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, а також особи, зниклої безвісти, зокрема вказано:

1) на підставі рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою нотаріус за останнім місцем її проживання описує належне їй майно та встановлює над ним опіку;

2) за заявою заінтересованої особи або органу опіки та піклування над майном особи, зниклої безвісти, опіка може бути встановлена нотаріусом до ухвалення судом рішення про визнання її безвісно відсутньою.

Варто звернути увагу на другий пункт, де вказано, що опіка над майном особи, зниклої безвісти, може бути встановлена нотаріусом до ухвалення судом рішення про визнання її безвісно відсутньою. Тобто безвісна відсутність особи встановлюється рішенням суду, а для визнання особи, зниклої безвісти, такого рішення не потребується.

Важливим є те, що особа, зникла безвісти, в подальшому може бути визнана судом безвісно відсутньою або оголошена померлою, на що вказує ч. 3 ст. 4 ЗУ «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти»: «надання особі статусу зниклої безвісти не позбавляє її родичів або інших осіб права звернення до суду із заявою про визнання такої особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою у порядку, передбаченому законодавством». Тобто набуття особою статусу зниклої безвісти дає змогу в подальшому їй набути, через рішення суду, статусу безвісно відсутньої чи оголошеної померлою.

На нашу думку, в законодавстві має бути враховано всі обставини, за яких можуть особи зникнути безвісти. Наприклад, особа може зникнути безвісти внаслідок появи у неї заборгованості, у зв'язку із загостренням в особи психіатричного, психологічного захворювання, внаслідок втрати пам'яті тощо. Тому доцільно на підставі вищевказаних обставин виокремлювати не лише спеціальні види «осіб зниклих безвісти», а й інші види таких осіб.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» особа набуває статусу такої, що зникла безвісти,

з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи безвісти та її розшук або за рішенням суду. З вищезазначеного можна зробити висновок, що за рішенням суду особа набуває статусу такої, що зникла безвісти в разі визнання її безвісти відсутньою або оголошення померлою.

Заява про факт зникнення особи безвісти та її розшук подається до відповідного територіального органу Національної поліції України. Перелік осіб, органів, які можуть звернутися із відповідною заявою, було вказано вище.

Варто звернути увагу на орган, який теж наділений правом звернення із заявою про розшук осіб – Комісію з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. У законодавстві вона згадується вперше. Це комісія є постійно діючим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, що утворюється з метою забезпечення координації діяльності державних органів, уповноважених на облік та/або розшук осіб, зниклих безвісти. Така Комісія була створена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. № 248-р «Про утворення Комісії з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин». Також відповідним нормативним документом визначено її персональний склад. Але проблема на сьогоднішній час в тому, що Комісія не розпочала свою роботу.

Якщо вибірково проаналізувати досвід деяких країн, можемо побачити, що розшук осіб, безвісти зниклих, різниться. Так, у США в 2006 р. була створена національна пошукова електронна система NAMUS, яка містить файли про всіх зниклих, і ці файли перебувають у відкритому доступі. Користувач може сам шукати через систему зниклу людину за ознаками: зростом, кольором шкіри, статтю, віком, татуванням.

Створення схожої системи пошуку, передбачено в Україні Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» – це Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Проблемою на сьогодні залишається те, що такий Реєстр, як визначено у вищевказаному законі, не є загальнодоступним, інформація про осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, що міститься в Реєстрі, може надаватися родичам таких осіб, заінтересованим особам, заявнику, органам, уповноваженим на облік та/або розшук осіб, зниклих безвісти, у межах та обсязі законодавством, на підставі запиту про надання інформації, поданого до Комісії з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Закон «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» вступив в силу ще 2 серпня 2018 року. Згідно з ним, вже у листопаді мав бути створений відповідний Реєстр. Втім, вимоги закону не реалізовані й досі. На сьогодні облік

осіб, що зникли безвісти, веде відділ пошукової роботи Управління цивільно-військового співробітництва Міністерства оборони. Крім того, свої реєстри є в Міжнародному Комітеті Червоного Хреста.

Із метою вдосконалення механізму правового регулювання міжнародних відносин для подальшого поглиблення співробітництва між державами, Україною укладаються двосторонні угоди. Так, однією із таких угод є Договір між Україною та Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини в цивільних та кримінальних справах. Відповідно до ст. 23 Договору, у справах про визнання особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою компетентним судом є суд тієї держави, громадянином якої була особа. Водночас слід зазначити, що суд іншої держави може оголосити іноземного громадянина померлим або встановити факт його смерті на підставі заяви осіб, права яких ґрунтуються на законодавстві тієї держави, яка має винести рішення.

Висновок. Вважаємо, що укладення Україною таких міжнародних договорів дає змогу врегулювати важливі міждержавні відносини щодо визначення порядку набуття особою статусу, зниклої безвісти, оскільки набуття такого статусу, потребують не лише громадяни України в межах нашої чи іншої держави, а й іноземці, які перебувають на території України.

Одержано 29.10.2019

УДК 343.131

Анна Василівна РОСЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Георгій Георгійович СУХОРУКОВ,

курсант 4 курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВИЯВЛЕННЯ ТА ВИЛУЧЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Незважаючи на заходи, що вживаються правоохоронними органами різних країн, у всьому світі проблеми наркоспоживання та наркозлочинності, як і раніше, стоять дуже гостро. На сьогоднішній день, за приблизними оцінками, кількість наркозалежних

складає більше 5 % від усього населення планети і ще 7% хоча б раз вживали наркотики. До того ж незаконний обіг наркотичних засобів є одним з найбільш латентних видів злочинної діяльності, у зв'язку з чим оцінити реальний рівень наркотизації суспільства досить складно. Проблеми протидії наркозлочинності є вкрай актуальними і для України. По-перше, Україна є, так би мовити, «перехрестям світів», потужним каналом збуту, тому що через країну йдуть транзитом наркотичні речовини з Азії (Афганістан, Пакистан та ін.), а також країн Близького Сходу до Європи та власне до України. Злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів є одним з найпопулярніших видів злочинів, які вчиняються на території України. Але, на жаль, крім проблем виявлення, розшифрування мереж наркобізнесу та припинення діяльності як окремих осіб, так і груп осіб, причетних до незаконного обігу наркотичних засобів, існує проблема документування такого виду злочинної діяльності.

Зупинимося на одній з проблем документування злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, а саме, при вчиненні злочину, передбаченого ст. 309 КК України. Передусім постає проблема належної фіксації факту виявлення та вилучення наркотичних засобів. Так, зокрема, ст. 34 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено можливість проведення поверхневої перевірки як превентивного поліцейського заходу, що полягає у здійсненні візуального огляду особи, проведенні по поверхні вбрання особи рукою, спеціальним приладом або засобом, візуальному огляді речі або транспортного засобу. При виявленні в ході поверхневої перевірки будь-яких слідів правопорушення поліцейський забезпечує їх схоронність та огляд відповідно до вимог ст. 237 КПК України. Поверхневій перевірці має передувати пропозиція особі, яка вчинила правопорушення, або має при собі річ, обіг якої заборонено чи обмежено, або яка становить загрозу життю і здоров'ю такої особи чи інших осіб пред'явити документи, що засвідчують її особу, а також самостійно показати поліцейському вміст особистих речей або транспортного засобу. Проблема полягає в тому, що поліцейський не має права провести повноцінний обшук особи, а повинен здійснити лише візуальний поверхневий огляд особи, речі або транспортного засобу, використовуючи також за його наявності спеціальний прилад або засіб. Таким чином у разі виявлення під час поверхневої перевірки у особи наркотичних засобів поліцейський повинен викликати слідчо-оперативну групу, по прибутті якої слідчий матиме змогу зафіксувати факт виявлення та вилучення наркотичних засобів. При цьому слідчим зазвичай в таких випадках для фіксації факту виявлення та вилучення

наркотичних засобів складається протокол огляду місця події. Адже це єдина слідча (розшукова) дія, проведення якої можливе до внесення відомостей до ЄРДР (ч. 3 ст. 214 КПК України). У цьому зв'язку постає принаймні питання відповідності змісту огляду місця події при фіксації факту вилучення наркотичних засобів, які знаходяться, наприклад, в кишені одягу особи. Тим більше, що обшук особи, відповідно до чинного КПК України та наведеної ситуації, є можливим лише у разі її затримання (ч. 3 ст. 208 КПК України). Відтак, якщо підстав для затримання особи немає, належна фіксація факту вилучення наркотичних засобів знаходиться під великим питанням. Крім того можна зробити слушний висновок, що огляд доцільно проводити лише у разі добровільної видачі наркотичних засобів особою, яка підозрюється у вчиненні злочину в сфері незаконного обігу наркотичних засобів. З приводу проведення обшуку особи, на наш погляд, більш вдалою і адаптованою до практичних реалій була регламентація його проведення в порядку ст. 184 попереднього КПК України 1960 р., адже цією статтею, крім іншого передбачалась можливість здійснення обшуку особи також при фізичному захопленні підозрюваного, «якщо є достатні підстави вважати, що затриманий має при собі зброю або інші предмети, які становлять загрозу для оточуючих, чи намагається звільнитися від доказів, які викривають його чи інших осіб у вчиненні злочину».

Стосовно фіксації факту виявлення та вилучення наркотичних засобів слід звернути увагу ще на одну проблему, а саме, яким чином можна встановити, чи є підстави для затримання особи, підозрюваної, наприклад, у незаконному зберіганні наркотичних засобів, а візуальний огляд виявлених засобів в ході поверхневої перевірки не дає змоги визначити їх розмір. У той час, як точний розмір наркотичних засобів може бути критерієм розмежування кримінальної відповідальності від адміністративної. До того ж виявлена речовина взагалі може не бути наркотичним засобом (психотропною речовиною або їх аналогом), точну відповідь на що може дати лише експерт.

Таким чином можна констатувати, що на даний час правоохоронні органи мають низку проблем, пов'язаних з недосконалістю законодавчої регламентації, зокрема порядку виявлення та вилучення заборонених до обігу речей, що ускладнює, а іноді унеможливає проведення слідчих (розшукових) дій відносно осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів у сфері наркообігу, тим самим надаючи можливість злочинцям уникнути кримінальної відповідальності за дані злочини. Тож, викладені проблемні питання потребують подальшого опрацювання та відповідного законодавчого вирішення.

Одержано 08.11.2019

УДК 343.12:343.985(477)

Сергій Анатолійович САЛТОВЕЦЬ,

*кандидат юридичних наук,
начальник управління боротьби зі злочинами,
пов'язаними з торгівлею людьми,
ГУНП в Харківській області*

ОКРЕМІ НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ЗАХОПЛЕННЮ ЗАРУЧНИКІВ

Досвід діяльності оперативних підрозділів НП організації проведення поліцейської операції «Заручник» показує, що без комплексного використання всієї системи оперативно-розшукових сил неможливо забезпечити ефективну діяльність із протидії вчиненню злочинів і знешкодженню осіб, які вчинили захоплення заручників.

Однією з умов цього є взаємодія оперативних підрозділів НП з структурними підрозділами НП, іншими ланками правоохоронних органів України [1, с. 86].

Окрім вітчизняних правоохоронних органів, вагомі результати у процесі протидії злочинам, пов'язаним із захопленням заручників, може принести взаємодія з правоохоронними органами зарубіжних країн. Як свідчить практика, найбільш активно така взаємодія відбувається з правоохоронними органами держав-учасниць СНД, з якими у нашої держави збереглися історичні, культурні і торгово-економічні контакти.

Основними формами взаємодії і співробітництва держав-учасниць СНД та їх компетентних органів у протидії злочинності є:

– здійснення за узгодженням спільних і (або) скоординованих превентивних заходів зі спеціально-кримінологічного запобігання злочинним проявам. Організаційно-правовим забезпеченням спільної діяльності виступають відповідні програми, які приймаються, як правило, на 3 роки і діють з 2000 р., наприклад, Міжнародна програма спільних заходів боротьби зі злочинністю. Паралельно реалізуються і такі довгострокові конкретні програми: Програма співробітництва держав-учасниць СНД в боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів; Програма співробітництва держав-учасниць СНД у боротьбі з тероризмом й іншими насильницькими проявами екстремізму; Програма співробітництва держав-учасниць СНД у боротьбі з торгівлею людьми та ін.;

– здійснення за узгодженням спільних і (або) скоординованих оперативних та ОРЗ, слідчих дій тощо. Так, протягом останніх років було проведено 26 комплексних профілактичних і 4 спеціальні операції, у результаті яких розкрито 61,3 тисячі злочинів, затримано понад 22 тисячі осіб, що знаходилися в розшуку, припинено діяльність 341 організованої групи, вилучено приблизно 7 тисяч одиниць вогнепальної зброї та ін. Правоохоронними органами держав-учасниць СНД продовжено практику здійснення узгоджених дій за спеціальними планами: «Канал», «Нелегал», «Пасажир», «Конопля», «Кубло», «Трафік», «Арсенал» тощо;

– консультації з питань взаємодії і співробітництва в конкретних напрямках;

– участь у підготовці нормативних правових актів;

– створення спеціалізованих банків даних і обмін інформацією у сфері протидії злочинності (дактилоскопічні слідотеки; кульогільзотеки та ін.);

– підготовка кадрів та обмін досвідом роботи в боротьбі з тероризмом і екстремізмом (наприклад, у навчальних закладах Російської Федерації та Республіки Білорусь пройшли підготовку 15 слухачів з України);

– проведення спільних наукових досліджень з актуальних проблем;

– видання методичних посібників і наукової літератури;

– проведення спільних наукових конференцій та семінарів;

– удосконалення матеріально-технічного і фінансового забезпечення та ін. [2, с. 110].

Процес взаємодії між правоохоронними органами України і аналогічними органами іноземних держав забезпечується за допомогою Укрбюро Інтерполу.

Активна участь Департамент Інтерполу та Європолу (далі – ДІЄ) та інших підрозділів Національної поліції у міжнародних проєктах Генерального секретаріату Інтерполу, активне залучення до міжнародного поліцейського співробітництва, якісне дотримання Департаментом переважної більшості високих стандартів Інтерполу обумовило звернення у 2016 році Генерального секретаря Інтерполу до керівництва Національної поліції України із пропозицією розширення представництва України в Генеральному секретаріаті Інтерполу до трьох осіб [3, с. 98].

Також, значним успіхом на євроінтеграційному шляху України стало підписання у грудні 2016 року Міністром внутрішніх справ України Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво.

Завдяки Угоді з Європолем наше співробітництво з Європейським Союзом вийшло на суттєво інший рівень. Ми можемо використовувати всі організаційні, інформаційні, технічні та аналітичні можливості Європолу у боротьбі зі злочинністю.

Крім того, важливе значення має вивчення передового зарубіжного досвіду організації міжнародного поліцейського співробітництва і використання новітніх форм і методів організації такої діяльності в Україні. У цьому контексті важливим виглядає вивчення питання щодо створення в Національній поліції України єдиного центру міжнародного поліцейського співробітництва за зразком багатьох європейських країн.

Таким чином, можемо зазначити, що Україна доклала чимало зусиль для того, щоб співпрацювати з державами-членами Європейського Союзу та його правоохоронними органами (Європолем та Інтерполом) з метою подолання масштабної проблеми сучасності – транснаціональної організованої злочинності, а також підвищення рівня законності, безпеки та правопорядку в Україні [3, с. 98]. В свою чергу, зміст і форма взаємодії оперативних підрозділів Національної поліції під час протидії захопленню заручників залежать від оперативної обстановки в окремо взятому регіоні та в державі, а також від зміни ідеалів і стереотипів населення. Досвід діяльності оперативних підрозділів НП показує, що без комплексного використання всієї системи оперативно-розшукових сил, спираючись на зарубіжний досвід організації міжнародного поліцейського співробітництва і використання новітніх форм і методів організації такої діяльності в Україні неможливо забезпечити ефективну протидію захопленню заручників.

Список бібліографічних посилань

1. Грабазій І. А., Деревягін О. О., Козленко О. О., Шендрик В. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам, пов'язаним з обігом порнографічних предметів : монографія / за заг. ред. В. В. Сокурєнка. Харків, 2018. 212 с.

2. Деревягін О. О., Шендрик В. В., Шинкаренко І. Р. Актуальні проблеми організації і тактики запобігання злочинам підрозділами кримінального розшуку в курортній місцевості АР Крим : монографія / за наук. ред. І. Р. Шинкаренка. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2012. 200 с.

3. Деревягін О. О. Перспективи розвитку міжнародного поліцейського співробітництва через сучасні механізми Інтерполу та Європолу // Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квіт. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 97–98.

Одержано 12.11.2019

УДК 342.951

Маргарита Сергіївна СИРОМЯТНІКОВА,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

з проблем забезпечення діяльності поліції

Харківського національного університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

Головною ознакою правової, демократичної держави є право громадян висловлювати свою думку, щодо правоохоронних органів та органів влади.

Аналіз соціальних, правових та організаційних засад функціонування поліції з очевидністю дає можливість констатувати той факт, що розвиток криміногенної ситуації в Україні є негативним.

Складна криміногенна ситуація в державі, високий рівень корупції та організованої злочинності, економічна нестабільність – це все призвело до значної недовіри громадян до Національної поліції. Соціологія свідчить, що з довірою до «нової поліції» є значні проблеми. Адже взявши дослідження Харківського інституту соціальних досліджень, то довіра громадян до поліцейських складає лише 30 відсотків.

В такій ситуації перед Національною поліцією та громадськістю постало актуальне завдання пошуку та застосування механізмів вирішення соціального конфлікту.

В ст. 11 Закону України «Про національну поліцію» зазначена взаємодія поліції з населенням на засадах партнерства. А саме в ч.1 визначено, що діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб [1]. Щодо партнерства, то поліція повинна здійснювати свою діяльність таким чином, щоб у населення було прагнення розділити зусилля в боротьбі з протидією злочинності. Населення повинно бути впевнене в поліції та може покласти на неї в будь-якій ситуації, так і поліція, в свою чергу взаємодіє і співпрацює з населенням. Цей зв'язок повинен бути двостороннім.

Серед механізмів покращення довіри населення до поліції перш за все, органи Національної поліції повинні чітко дотримуватися принципів прозорості та відкритості. Ці принципи закріплені в Законі України «Про Національну поліцію» в ст. 9 [1]. Оскільки відкритість та прозорість є принциповим елементом формування тісної взаємодії поліції та громадськості, то слід чітко розуміти значення цих принципів.

Принцип прозорості розкривається тим, що громадяни, їх об'єднання можуть взаємодіяти з поліцією при реалізації державної політики, громадяни можуть розраховувати на повну, об'єктивну та достовірну інформацію щодо діяльності поліції. Для прикладу, прозорість вбачається у кадровому забезпеченні поліції.

Відкритість функціонування поліції полягає у активній та безпосередній участі громадян у сфері контролю за діяльністю поліції. Наприклад, щорічні звіти голів центрального органу управління поліцією та територіальних органів поліції перед громадськістю.

Висновок. Взавши за основу партнерські стосунки, які б ґрунтувались на вищезгаданих принципах, а саме, прозорості та відкритості, можна зробити висновок, що публічна інформаційна діяльність поліції спрямована на відкриту оцінку громадян їх реальної роботи та покращення партнерських відносин між ними.

Взаємодія поліції з населенням передбачає налагодження довірливих стосунків з населенням шляхом партнерства та діалогу.

Це все розкриває суть ідеї охорони порядку та протидії злочинності, визначає, що відповідальність за запобігання та боротьбу зі злочинністю несе не тільки поліція, а й інші представники населення.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 06.11.2019).

Одержано 07.11.2019

УДК 343.431:343.985

Віталій Григорович ТЕЛІЙЧУК,

*кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
та спеціальної техніки*

*факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ЩОДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ (КАРНОГО РОЗШУКУ) ТА СЛІДЧИХ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ КОРИСЛИВО- НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Досвід практичної діяльності правоохоронних органів та наукових досліджень свідчить, що на сьогодні відсутня єдина наукова позиція стосовно поняття і сутності взаємодії. Як наслідок, стан

взаємодії вважається таким, що не відповідає вимогам складної оперативної обстановки в багатьох областях нашої держави, зокрема це в повній мірі стосується досудових розслідувань злочинів корисливо-насильницького спрямування.

Спираючись на аналіз емпіричного матеріалу та враховуючи власний практичний досвід роботи в органах Національної поліції, можемо визначити причини такого становища, ними, є:

відсутність належної нормативно-правової бази, яка регулює взаємодію на всіх структурних рівнях та за напрямками діяльності підрозділів кримінальної поліції; неузгодженість організаційних структур підрозділів кримінальної поліції в залежності від області; міжвідомчі бар'єри обміну оперативною інформацією; відсутність методичних рекомендацій зі здійснення взаємодії; недосконалість системи обміну інформацією; недосконалість системи управління взаємодією та відсутність відповідних організаційних структур (мобільні, координаційні групи тощо); відсутність у діючих нормативних актах механізмів забезпечення здійснення взаємодії.

Взаємодія органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами поліції відбувається на основі Конституції України, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про Національну поліцію», інших законодавчих актів та міжнародно-правових угод і договорів, учасником яких є Україна з питань організації взаємодії між органами та підрозділами поліції в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні. Також, взаємодія між цими суб'єктами регламентується наказами МВС України.

Конституція України як Основний Закон держави, є головним джерелом для формування та удосконалення правової основи взаємодії слідчого й оперативних підрозділів. Конституційні засади законності, недоторканості особи, її житла, таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, презумпції невинуватості, участь громадськості та громадян у боротьбі з вчиненням кримінальних правопорушень кореспондують в інших законодавчих актах.

Серед практиків та вчених у галузі оперативно-розшукової діяльності точиться дискусія навколо того, що є визначальним фактором у спрямуванні практичної діяльності підрозділів карного розшуку та слідства. Існує велика кількість поглядів з цього приводу, проте більшість фахівців дійшли єдиного висновку про те, що саме оперативна обстановка визначає та скоординує дії працівників органів (підрозділів) НПУ у боротьбі зі злочинними проявами.

Конституція України як Основний Закон держави, є головним джерелом для формування та удосконалення правової основи взаємодії слідчого й оперативних підрозділів. Конституційні засади законності, недоторканості особи, її житла, таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, презумпції невинуватості, участь громадськості та громадян у боротьбі з вчиненням кримінальних правопорушень кореспондують в інших законодавчих актах.

Серед практиків та вчених у галузі оперативно-розшукової діяльності точиться дискусія навколо того, що є визначальним фактором у спрямуванні практичної діяльності підрозділів карного розшуку та слідства. Існує велика кількість поглядів з цього приводу, проте більшість фахівців дійшли єдиного висновку про те, що саме оперативна обстановка визначає та скоординує дії працівників органів (підрозділів) НПУ у протидії злочинним проявам.

Важливу роль у попередженні, виявленні та розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів відіграє виявлення й перевірка осіб з антигромадськими поглядами, способом життя та неприхильною поведінкою. Зосередження таких осіб утворює криміногенне середовище, яке впливає на оперативну обстановку певної території обслуговування. Початковою стадією будь-якого процесу виявлення чого (кого)-небудь є пошук. Його здійснення в ОРД утворює особливий вид (форму), що на практиці називають оперативним пошуком. Велике значення для виявлення та розслідування корисливо-насильницьких злочинів має *організація* ефективної взаємодії працівників карного розшуку зі слідчими органів Національної поліції України. Слідчі, завершуючи роботу працівників карного розшуку щодо викриття злочинців, можуть виявити раніше невідомі злочини й осіб, які їх вчинили, причини та умови, що сприяють злочинності.

У свою чергу оперативні працівники інформують слідчих про негласно отримані фактичні дані щодо протиправних дій підозрюваних чи обвинувачених та інші обставини, що сприяють розслідуванню злочинів. Крім того, працівники карного розшуку за дорученням слідчих здійснюють оперативні та слідчі заходи для збирання доказової інформації, виявлення та затримання осіб, що підозрюються у вчиненні корисливо-насильницьких злочинів, обвинувачених, підсудних які ухиляються від слідства і суду, та інші заходи в інтересах кримінального судочинства. Велике значення для виявлення та розслідування корисливо-насильницьких злочинів має *організація* ефективної взаємодії працівників карного розшуку зі слідчими органів Національної поліції України. Слідчі,

завершуючи роботу працівників карного розшуку щодо викриття злочинців, можуть виявити раніше невідомі злочини й осіб, які їх вчинили, причини та умови, що сприяють злочинності. В свою чергу оперативні працівники інформують слідчих про негласно отримані фактичні дані щодо протиправних дій підозрюваних чи обвинувачених та інші обставини, що сприяють розслідуванню злочинів. Крім того, працівники карного розшуку за дорученням слідчих здійснюють оперативні та слідчі заходи для збирання доказової інформації, виявлення та затримання осіб, що підозрюються у вчиненні корисливо-насильницьких злочинів, обвинувачених, підсудних які ухиляються від слідства і суду, та інші заходи в інтересах кримінального судочинства.

Одержано 15.11.2019

УДК 343.1

Володимир Михайлович ФЕДЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ОСКАРЖЕННЯ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Чинне кримінальне процесуальне законодавство в імперативному порядку наголошує, що після надходження заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) та розпочати розслідування.

Саме з моменту внесення відомостей до ЄРДР і починається досудове розслідування. Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. (ст. 214). Доречі, вимога саме про попередню правову кваліфікацію міститься і у наказі Генеральної прокуратури України № 139 «Про затвердження Положення про порядок ведення

Єдиного реєстру досудових розслідувань» від 06.04.2016 року, а саме, у п. 2 «Порядок внесення відомостей до Реєстру» [1].

Уповноважені на внесення відомостей до ЄРДР службові особи часто ігнорують вимоги закону про обов'язок невідкладності у всякому разі не пізніше 24 годин внесення відповідних відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань [2, с.45]. У зв'язку з чим, кількість скарг до слідчого судді у порядку ст. 303 КПК щодо невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення має динаміку до збільшення. Підставами невнесення відомостей до ЄРДР є відсутність можливості надати правову кваліфікацію щодо завдання особі тілесних ушкоджень, коли їх тяжкість прямо впливає на кваліфікацію, або по злочинам проти власності, коли від суми завданої майнової шкоди також залежить правова кваліфікація, або коли неможливо одразу розмежувати крадіжка це чи грабіж тощо [3]. Згідно п. 2 «Облік кримінальних правопорушень» вище згаданого наказу Генеральної прокуратури, «Керівник прокуратури, органу досудового розслідування після перевірки внесених до Реєстру відомостей реєструє кримінальне провадження. У Реєстрі автоматично фіксується дата обліку інформації та присвоюється номер кримінального провадження. Факт реєстрації кримінального правопорушення (провадження) настає з моменту підтвердження керівником прокуратури або органу досудового розслідування таких відомостей». Тобто, реєстрації кримінального правопорушення починається не з моменту надходження заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, і не в межах 24 годин, як цього вимагає закон, а в межах, коли керівник прокуратури або органу досудового розслідування підтвердить у Реєстрі відповідною позначкою факт такої реєстрації. Саме з цього моменту, слідчий має всі юридичні підстави і технічні можливості у випадках передбачених законом за вимогою надати витяг з ЄРДР певному учаснику кримінального процесу. Або, з метою проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій взяти витяг з Реєстру досудових розслідувань з відповідним реєстраційним номером та надати слідчому судді чи використати такий витяг як додаток у випадках, коли його наявність прямо передбачена законом.

У порівнянні з 2017 роком, у 2018 році кількість скарг на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань значно виросла. Так, згідно статистичних даних

Верховного Суду України у 2017 році таких скарг до слідчого судді надійшло 55 167 із них задоволено 15 651. Відповідно у 2018 році таких скарг вже надійшло 68 322 із них задоволено 43 513 [4].

А тому дійсно, доступу до правосуддя перешкоджає не активна діяльність сторони обвинувачення зі з'ясування обставин кримінального правопорушення, про яке повідомлено, а, навпаки, бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про його вчинення [5, с. 173].

Висновок. Зазначені окремі проблемні питання оскарження рішень щодо початку досудового розслідування дозволяють констатувати, що наведений перелік недоліків, протиріч та практика його застосування вимагають більш ґрунтовного комплексного дослідження інституту оскарження рішень дій чи бездіяльності органів досудового розслідування, прокурора на стадії досудового розслідування, а також внесення відповідних змін до діючого КПК України з метою надання більших гарантій та можливості реалізації своїх прав кожною особою (заявником), яка звернулась до правоохоронного органу із заявою чи повідомлення про кримінальне правопорушення, з метою поновити свої порушенні права у межах національного законодавства.

Список бібліографічних посилань

1. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : наказ Ген. прокуратури України від 06.04.2016 № 139 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16> (дата звернення: 02.11.2019).
2. Шаренко Л. С. Проблемні питання розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 5 (14). С. 45.
3. Ухвала слідчого судді у справах № 563/1106/15-к, № 136/146/15-к, № 557/692/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 03.11.2019).
4. Судова практика і статистика // Судова влада України : сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/sud_prakt/ (дата звернення: 02.11.2019).
5. Лобойко Л. М. Щодо доцільності оскарження початку досудового розслідування. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. № 13, вип. 2 (36). С. 68–74.

Одержано 12.11.2019

Андрій Миколайович ХАНЬКЕВИЧ,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності

та розкриття злочинів факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОВОЛОДІННЯ ОСНОВАМИ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПРАЦІВНИКІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

В умовах динамічно змінюваної оперативної обстановки, загроз організованої професійної злочинності, питання покращення якості професійної освіти, виховання і перепідготовки працівників Національної поліції дуже гостро стоять перед керівництвом відомства. Сучасні виклики злочинності потребують від оперативних підрозділів кримінальної поліції якісно нових підходів до вирішення поставлених перед ними завдань.

Аналіз експертних оцінок показує, що ефективність діяльності оперативних працівників блоку кримінальної поліції складає близько 30 %. Зміст численних звітів про досягнення у протидії злочинності дуже далекий від реального стану справ. Сьогодні на територіальних рівнях функціонування оперативних підрозділів майже не проводиться систематизації інформації, зібраної під час проведення оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) та оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування кримінальних проваджень.

Недостатня професійна підготовленість багатьох оперативних працівників та нерозуміння ними суті ОРД приводить до того, що система наявних оперативно-розшукових можливостей використовується неефективно. Оперативні працівники кримінальної поліції, у ході виконання службових обов'язків, відволікаються на другорядні, а нерідко і беззмістовні, у сенсі оперативної значущості, об'єкти. У свою чергу невідповідність вирішуваних завдань реаліям оперативної обстановки, їх рутинність, багатоплановість і дрібно-масштабність у кінцевому підсумку породжують безініціативність, байдужість і нерідко бездіяльність особового складу [1, с. 193].

Головною відмінною рисою оперативного мислення в ОРД слід вважати побудову максимально точних оперативно-інформаційних моделей подій, тобто актуалізацію та оперування контингентом осіб, окремими особами або їхніми ознаками у зв'язку з кримінальною подією, що досліджується, або розслідується. Процес побудови

оперативно-розшукової моделі ситуації – це послідовність етапів процесу оперативного мислення [2, с. 15].

Характер розумових дій оперативних працівників має бути спрямованим на аналіз наявної оперативно-тактичної ситуації та прийняття відповідних рішень для визначення напрямів пошуку та здобування оперативно-розшукової інформації, яка може мати значення для виконання завдань ОРД та досудового розслідування злочинів.

Найважливішу роль у цьому сенсі покликане грати оволодіння оперативними працівниками навичками проведення первинного кримінального аналізу отриманої оперативно-розшукової та іншої інформації, який становить собою специфічний вид інформаційно-аналітичної діяльності, яка полягає в ідентифікації та якомога більш точному визначенні внутрішніх зв'язків між інформаціями (відомостями, даними), що стосуються злочину, і будь-якими іншими даними, отриманими з різних джерел, їх використанням в інтересах ведення оперативно-розшукової та слідчої діяльності, їх аналітичної підтримки. У ході кримінального аналізу забезпечується цілеспрямований пошук, виявлення, фіксація, вилучення, упорядкування, аналіз та оцінка кримінальної інформації, її представлення (візуалізація), передача та реалізація [3, с. 119].

У розвинених країнах світу використання можливостей кримінального аналізу є обов'язковим для всіх органів правопорядку. Його зміст, правила та процедури чітко визначено та врегульовано у правовому відношенні. Це, зокрема, стосується ведення ОРД, досудового розслідування та розгляду кримінальних проваджень у суді.

Проведене дослідження питання щодо знання, володіння та застосування оперативними працівниками Національної поліції навичок з основ кримінального аналізу інформації дає підстави констатувати, що на цей час навчання та перепідготовка з даного напрямку не входить до пріоритетів відомчої освіти. Причому розмова не йде тільки про покращення або використання аналітичної складової в ОРД – вона майже відсутня. При цьому навіть керівники оперативних підрозділів не отримують систематичної підготовки за цим напрямом. Фактично прагнення деяких керівників отримати будь-якою ціною коротко-термінові дивіденди переважає над довгостроковою вигодою від навчання і підготовки сучасних кваліфікованих фахівців.

Ключовим елементом підготовки за згаданим напрямом має стати координація всіх освітніх і тренінгових програм у межах всього блоку кримінальної поліції з урахування програм окремих

служб і програм, що пропонуються університетами. При цьому освіта і перепідготовка мають стати стандартною, цикловою рисою в кар'єрах керівників, а певні рубіжі у відповідній спеціальній підготовці обов'язковою вимогою під час розгляду питання про призначення на вищу посаду.

У зв'язку з цим актуальним є розгляд деяких теоретичних і концептуальних підходів до підготовки і навчання курсантів і перепідготовки працівників оперативних підрозділів основам кримінального аналізу.

Необхідно зазначити, що програма навчання з основ кримінального аналізу має забезпечувати курсантів та слухачів таким спеціальними знаннями та навичками, які дозволять у майбутньому оперативним працівникам бути більш ефективними у підготовці та розробці планів оперативно-розшукових заходів за результатами обробки ними первинної інформації.

Окрім загальних питань теорії кримінального аналізу інформації (історичний огляд, призначення, мета, принципи) особливу увагу слід приділяти питанням розвитку аналітичного мислення, правильного складання документації, організації брифінгів, техніки аналізу даних, схемотехніці, а також навичкам роботи в команді.

Сьогодні, на жаль, у вищих системах МВС не робиться акцент на вмінні готувати та проводити брифінги, яке є життєво важливим для ефективного розподілення інформаційних потоків серед фахівців, які беруть участь в оперативних розробках та оперативно-розшуковому забезпеченні досудового розслідування.

В оперативних працівників до цих пір відсутнє розуміння складання аналітичних звітів за результатами обробленої інформації за правилами розвідувальних органів, коли суть проблеми й визначальні фактори викладаються й акцентуються на початку документа, у той час як стратегічно важливі факти використовуються для підкріплення основних умовисновків.

Курс (навчальна дисципліна, тренінг) основ кримінального аналізу завершується проведенням групових навчань з вирішенням поліцейського квесту, в ході якого курсанти або слухачі мають можливість застосувати отримані в аудиторії знання в обстановці максимально наближеній до реальної.

Розуміння того, яким чином результати навчання основам кримінального аналізу можуть використовуватися в ОРД, полегшує розуміння курсантами або слухачами їх ролі у правоохоронній системі та змушує ставитися більш поважно і відповідально до виконання своїх службових обов'язків.

Зрозуміло, що, якщо знання засвоєні і згодом застосовуються на практиці, поліпшується загальна якість роботи оперативного працівника. Але ефективність підготовки та зростання досвіду буде залежати від декількох змінних, включаючи мотивацію самого учня, вплив групи, а також методи викладання.

Таким чином, проблема підвищення компетентності оперативних працівників кримінальної поліції стоїть дуже гостро і усвідомлюється на всіх рівнях керівництва оперативними службами. Проте висновок, що якісне зростання індивідуального досвіду окремо взятих оперативних працівників неминуче є причиною поліпшення якості оперативно-розшукової роботи всього підрозділу, є передчасним. Ефективність роботи оперативного підрозділу багато в чому залежить від рівня його злагодженості і від якості управлінських рішень.

У цілому ж, на думку американських фахівців, програми навчання основам кримінального аналізу забезпечують оперативних працівників унікальними теоретичними знаннями у сфері розвідувального аналізу, а також надають рідкісну можливість для їх застосування та практичної апробації [4].

Список бібліографічних посилань

1. Ханькевич А. М. Використання кримінального аналізу в діяльності підрозділів кримінальної поліції // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 193.

2. Швець Д. В. Оперативно-розшукове моделювання в розкриття злочинів // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 15.

3. Сучасні методи досудового розслідування кримінальних правопорушень : підручник / О. М. Цільмак, О. Є. Користін, О. М. Заєць та ін. ; за заг. ред. О. М. Цільмак. Одеса : Фенікс, 2017. 352 с.

4. Lahneman W. J. The Future of Intelligence Analysis. Final Report. Vol. I. URL: <https://ru.scribd.com/document/373472732/future-intel-analysis-final-report1-pdf> (дата звернення: 31.07.2019).

Одержано 08.11.2019

УДК 343.102(477)

Ірина Ігорівна ШИНКАРЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності

та розкриття злочинів факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Галина Андріївна ФІЛОНЧУК,

курсантка 3 курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

СУЧАСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

Конституція України визнає та гарантує основні права, свободи людини та громадянина відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права. Стаття 29 Конституції України проголошує право на свободу та особисту недоторканність; ч. 1 ст. 33 закріплює право вільно пересуватися, вибирати місце перебування та проживання; ч. 1 ст. 43 Конституції України гарантує свободу праці та право вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці, вибирати рід діяльності та професію, а ч. 2 цієї ж норми забороняє примусову працю. Дані правові свободи з'явилися в результаті історичного розвитку суспільства та міжнародно-правових приписів, однак, незважаючи на заборону світовим співтовариством і національним законодавством, торгівля людьми та використання примусової праці існують по сьогоднішній день [1].

Залежно від соціально-економічної та політичної складової торгівля людьми може набувати найрізноманітніших форм. Однак за яким б схемами не проходила така торгівля, будь-яка її форма здійснюється з метою отримання економічної вигоди від експлуатації або від самого процесу купівлі-продажу. Найчастіше торгівля людьми здійснюється з метою сексуальної експлуатації. Однак існують чітко виражені регіональні особливості торгівлі людьми, форм експлуатації та категорій осіб залежно від соціально-економічних, релігійних та етнічних особливостей країн і регіонів. Комерційна сексуальна експлуатація переважає в розвинених країнах і в країнах з перехідною економікою, в той час як, торгівля людьми з метою трудової експлуатації в більшою мірою характерна для держав, що розвиваються.

Торгівля людьми динамічно розвивається та детермінована цілим комплексом причин і умов, що впливають на ступінь і швидкість її поширення та можливості боротьби з нею. Для вироблення

оптимальної стратегії протидії цьому феномену необхідно виявлення та з'ясування детермінант, що обумовлюють його існування.

До основних факторів, що детермінують торгівлю людьми в Україні, слід віднести:

- девальвація сімейних цінностей, зростання кількості неблагополучних сімей;
- збільшення кількості малозабезпечених сімей;
- воєнний конфлікт на Донбасі;
- зростання рівня міграції, що пов'язано з дефіцитом на ринку праці та невеликими зарплатами;
- відсутність комплексного підходу у сфері протидії торгівлі людьми
- відсутність чіткої взаємодії правоохоронних органів країн походження «живого товару», країн транзиту та призначення
- розвиток міжнародних фінансових мереж, що дозволяють здійснювати швидкий переказ грошей, електронним шляхом.

Висновки. Вирішення питання протидії торгівлі людьми неможливо без комплексного підходу до цього питання, а саме: міждержавне партнерство в даній сфері; залучення громадських організацій для роботи з проблеми торгівлі людьми; прийняття правоохоронного підходу до жертв торгівлі людьми, підвищення рівня превентивних заходів.

Одержано 08.11.2019

СЕКЦІЯ 3

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 657.6

Людмила Анатоліївна БЕЛЯЄВА,
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»*

КОНТРОЛЬ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ У БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ

Аналіз діяльності бюджетних установ і безпосередньо їх активів, свідчить що значну питому вагу в структурі відіграють основні засоби. Наявність сучасних основних засобів, які впливають на якість послуг, забезпечує безперервне виконання покладених на бюджетні установи функцій і завдань. Тому, питання внутрішнього контролю операцій з основними засобами бюджетних установ залишаються актуальними.

Мета внутрішнього контролю операцій з основними засобами підприємств полягає у встановленні достовірності бухгалтерських даних і звітності щодо наявності, стану й руху цих активів, а також забезпечені їх збереження та ефективного використання. Методичними прийомами контролю основних засобів є: інвентаризація, вибіркові та суцільні спостереження, обстеження та тематичні перевірки, економічний аналіз та методи перевірки облікової документації: фактична та зустрічна перевірка, перевірка суті та змісту операції, зіставлення документів з обліковими реєстрами аналітичного і синтетичного обліку, аналітична і логічна перевірка та зіставлення даних аналітичного обліку з даними синтетичного обліку [1].

Порядок проведення поточного внутрішнього контролю основних засобів у бюджетних установах узагальнений і показаний у таблиці 1.

**Порядок проведення поточного внутрішнього контролю
основних засобів у бюджетних установах**

Етапи	Процедури контролю
1	Перевірка методики відображення в обліку основних засобів відповідно до нормативної бази та положень облікової політики
2	Перевірка укладання договорів на придбання та ремонт і модернізацію об'єктів основних засобів
3	Проведення інвентаризації: перевірка наявності всіх заявлених в документах об'єктів основних засобів, їх стану та достовірність оцінки
4	Перевірка правильності документального оформлення, законності придбання, повноту, правильності оцінки і своєчасність оприбуткування основних засобів, які надійшли
5	Перевірка та документальне оформлення операцій з ремонту та модернізації основних засобів
6	Перевірка правильності застосування способів нарахування амортизації, а також термінів її нарахування
7	Перевірка правильності переоцінки основних засобів
8	Перевірка правомірності та документального оформлення вибуття основних засобів
9	Перевірка відображення операцій з основними засобами в реєстрах аналітичного та синтетичного обліку: правильність та взаємозв'язок
10	Перевірка об'єктів основних засобів, які передані або взяті в оперативну оренду
11	Взаємозвірка синтетичного і аналітичного обліку з даними звітних форм
12	Проведення аналізу з ефективного використання основних засобів на підприємстві
13	Перевірка порядку передачі форм звітності в архів

Одним найефективнішим методом фактичного контролю за наявністю і рухом основних засобів у бюджетній установі є інвентаризація, яка є контролем фактичної наявності запасів, перевіркою їх стану та умов зберігання.

Під час проведення інвентаризації основних засобів відбувається звірка фактичних даних з даними бухгалтерського обліку. Це робить інвентаризаційна комісія, яка підраховує такі активи в натурі.

Крім того, під час інвентаризації триває перевірка:

- наявності документів, що підтверджують право власності, користування або тимчасове їх зберігання на території установи на виявлені об'єкти;

- наявності документів, які пояснюють відсутність на території установи об'єктів (ремонт, передача у користування, тимчасове зберігання іншим особам);

- наявності та правильності присвоєння інвентарних номерів, при необхідності, видається розпорядження їх відновити. Крім цього, під час інвентаризації машин, обладнання та транспортних засобів перевіряються заводські номери кузова, двигуна, шасі тощо.

Також під час інвентаризації оцінюється і стан основних засобів. Визначаються основні засоби, які вже повністю амортизовані, але ще придатні для використання, і навпаки, тих, які вже не підлягають ремонту.

Тому в інвентаризаційній відомості можна проставляти дані і про такі основні засоби, які потребують ремонту – можливо, такий результат і не буде відображено в бухгалтерському обліку, але накопичення інформації про стан активів є одним із завдань проведення інвентаризації.

До найбільш поширених наслідків інвентаризації основних засобів у бюджетних установах слід віднести: виявлення лишків або нестач; невідображення виконаних робіт капітального характеру (добудова поверхів, прибудова нових приміщень, тощо) або часткової ліквідації будівель і споруд (розбирання окремих конструктивних елементів) в бухгалтерському обліку; виявлення придатних для використання об'єктів основних засобів, залишкова вартість яких дорівнює нулю.

Список бібліографічних посилань

1. Войнаренко М. П., Гуменюк А. Ф., Цебень Р. Л. Облік та внутрішній аудит основних засобів в контексті прийняття управлінських рішень : монографія. Хмельницький : Цюпак, 2012. 210 с.

Одержано 12.11.2019

УДК 346.9

Павло Святославович БОРЦЕВИЧ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри фінансового права та фіскального адміністрування

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ВПЛИВ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ НА ФОРМУВАННЯ ДЖЕРЕЛ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

Дослідження питань впливу судової практики на нормотворчий процес становить науковий інтерес та має практичне значення. Безпосередньо до джерел права в правовій системі України прийнято відносити нормативно-правові акти. Разом з тим, належність судової практики до джерел права серед науковців в переважній більшості заперечується або є неоднозначним. Особливо це стосується регулювання корпоративних відносин.

Значення судової практики як джерела права стає особливо помітним при правовому регулюванні відносин, що недостатньо ясно, неповно або суперечливо внормовані на рівні законодавства, а також при застосуванні судами принципів права та норм про права людини.

Зокрема, на сьогодні, вищими судовими органами України були затверджені:

1) рекомендації Президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14;

2) постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24 жовтня 2008 р. № 13.

Проте ці акти мають лише рекомендаційний характер, оскільки на сьогодні у правовій системі України судовий прецедент не сформований. Для визнання зазначених правових актів джерелом права необхідно, щоб такі правові акти мали нормативно обов'язковий характер для всіх учасників корпоративних відносин [1].

Багато вчених відстоюють думку, що судова практика є формально необов'язковим, вторинним джерелом права. Вона може надати переконливе обґрунтування для судового рішення, однак посилання лише на судову практику є недостатнім. Воно має бути поєднане з посиланням на відповідний нормативно-правовий акт чи інше формально обов'язкове джерело права.

Зокрема М. Марченко, обґрунтовуючи позицію невизнання за судовою практикою ролі джерела права, наводить наступні аргументи:

1. Визнання судової практики джерелом права суперечить конституційно визнаному і закріпленому принципу розподілу влади. Згідно з цим принципом, правотворча діяльність належить до компетенції законодавчої влади.

2. Визнання судової практики джерелом права не узгоджується з характерними особливостями романо-германської правової сім'ї, до якої відноситься і Україна, і яка не знає такої форми джерела права, як судовий прецедент.

3. Визнання судової практики джерелом права, з одного боку, суперечило би Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а з іншого – вступало б у конфлікт з правотворчою діяльністю парламенту. В цьому аргументі акцент робиться на принцип верховенства закону та принцип підзаконності судової діяльності [2].

На доведення того, що судова практика не є джерелом корпоративного права, можна також зазначити, що за своєю сутністю керівні роз'яснення вищих судових інстанцій України є тлумаченням чинного законодавства, яке підлягає застосуванню судовими органами, і ці положення не можуть розглядатися як джерело права.

Тобто дані роз'яснення є не нормативними актами, а актами застосування права. Постанови судових пленумів мають тлумачити та роз'яснювати суть корпоративного законодавства, але не створювати нові норми корпоративного права. Тому постанови судових пленумів не є джерелами корпоративного права.

Проте є науковці, які відстоюють позицію про віднесення судової практики до джерел права взагалі, і до корпоративного права зокрема. Наприклад, С. Шевчук наполягає на тому, що роз'яснення вищих судових інстанцій з питань застосування законодавства є «квазіпрецедентним» правом, оскільки вони є обов'язковими для нижчестоящих судів та опосередковано обов'язковими – для всіх суб'єктів правовідносин, які застосовують норми права [3]. Така позиція підкріплюється Законом України «Про судоустрій і статус суддів», в якому міститься положення (ст.13) про обов'язковість судових рішень. Також в даній статті зазначено, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права [4].

Про віднесення судової практики до джерела права може свідчити і те, що роз'яснення вищих судів хоча й не створюють нових норм права та покликані лише тлумачити і роз'яснювати законодавство, однак суттєво впливають на правозастосування, оскільки ними користуються не тільки судові органи, а й всі інші

установи та громадяни, які застосовують право. Досить поширеною є практика обґрунтування своєї правової позиції посиленням саме на роз'яснення вищих судів, а не на норми права, які ними роз'яснюються.

Висновок. Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що на сучасному етапі вже не можна категорично стверджувати про невизнання за судовою практикою в цілому ролі джерела права, корпоративного зокрема. Оскільки в багатьох випадках суб'єкти права спираються на судову практику при обґрунтуванні своєї правової позиції не як на акт тлумачення права, а як на встановлене правило, яке слід прямо застосовувати при вирішенні спору. Тому в подальшому має значення вироблення чітких критеріїв, за якими можна було б відносити певні судові рішення до джерел права.

Список бібліографічних посилань

1. Корчак Н. М. Судова практика як форма забезпечення правопорядку у сфері конкуренції. *Юридичний вісник України*. 2012. № 4. С. 108–111.
2. Марченко М. Н. Курс сравнительного правоведения. М. : Городец-издат, 2002. 68 с.
3. Шевчук С. Щодо обов'язковості рішень Конституційного Суду України. *Право України*. 2000. № 2. С. 45–48.
4. Про судоустрій і статус суддів : закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

Одержано 10.11.2019

УДК 349.42

Іван Васильович БРИГАДИР,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри трудового та господарського права факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЗЕМЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК РЕСУРС ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ

В світлі перспективи «великої» земельної реформи багато уваги приділяється питанням суб'єктного складу майбутніх покупців земель сільськогосподарського призначення, обмежень щодо набуття права власності, розмірів ділянок, визначення механізмів усунення «спекулятивних» ризиків тощо. Все це є досить важливими

аспектами реформування земельних відносин, однак стосується приватної власності та власників. Проблемою постає використання земель сільськогосподарського призначення державної власності. Держава на сьогодні є найбільшим власником земель сільськогосподарського призначення, певна частина передана в оренду не державним суб'єктам господарювання, а значна частина не передана в користування комерційним організаціям і перебуває або в запасі, або у віданні державних установ. Так, тільки Національна академія аграрних наук України є одним із найбільших землекористувачів країни та використовує біля 400 тис. га. Тому в суспільстві досить складним питанням залишається як розпорядитися державними землями і як їх можна використовувати.

Відповідно до ст. 14 Конституції України: «Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону».

Спираючись на зафіксовані в тій же Конституції України рівність форм власності перед законом, логічним можна вважати висновок, що в разі запровадження ліберального ринку землі сільськогосподарського призначення, держава може вільно продавати та купувати землі. Зрозуміло що про викуп земель приватних власників у власність держави не йдеться. А от продаж державних земель розглядається як стартовий майданчик ринку землі. Існує і протилежна думка – повної заборони продажу земель державної власності. На нашу думку, забороняти продавати, а так само і купувати землі, державою є недоцільним та таким, що в певній мірі порушує Конституцію України. Інше питання для чого та з якою метою має бути влаштований такий «розпродаж».

Досвіт країн Європи, в яких вартість земель сільськогосподарського призначення є досить високою (Нідерланди, Німеччина, Польща та ін.), вказує на певний зв'язок між вартістю земельної ділянки та її середнім розміром. Чим менша площа землеволодіння – тим вища ціна земель. Це пояснюється необхідністю невеликих фермерів шукати шляхи підвищення продуктивності своєї ділянки – використовувати інтенсивні технології, вирощувати складніші та дорогі продукти, збільшувати урожайність. В разі застосування таких підходів, навіть незначне збільшення площ значно збільшує доходи фермера, а тому вартість земель росте. Від такого росту держава отримує доходи у вигляді різних податків (мита при переоформленні прав на землю, податку на приріст капіталу, ставок земельного податку тощо).

Тому створення умов для розвитку великих агропідприємств не має бути пріоритетом держави. Крім того, запорукою інновацій та інвестицій в сільське господарство є ступінь легкості доступу в бізнес, особливо молоді, представники якої є більш амбітними, енергійними та відкритими для нових технологій. Відповідно, держава повинна мати ресурси для такого розвитку, а таким ресурсом може стати саме землі державної власності.

Зокрема, вбачається можливим створення інституції «Державного земельного фонду», який акумулював би кошти від продажу земель державної власності які мають використовуватися виключно як цільові для кредитування придбання земель невеликими фермерами. При цьому має бути встановлено наступні обмеження та правила:

1. Всі кошти, які надаються вказаною установою, мають надаватися виключно на довгостроковій (5–15 років) поворотній основі з відсотковою ставкою на рівні середньоєвропейських ставок по кредитам. Поворотність коштів та їх «оплатність» прибирає ризики корупційного «освоєння бюджетних коштів» особами, які не мають наміру займатися аграрним підприємництвом. Крім того, після повернення цих коштів до фонду вони знову стають ресурсом для подальшого кредитування.

2. Кошти мають надаватися під заставу землі з правом іпотечного повідомлення. Заставою може виступати як земельна ділянка, яка уже є у власності, так земля яка має бути придбана за кошти фонду. При цьому вартість заставленої земельної ділянки має перевищувати суму кредиту. Тобто, якщо особа має намір придбати земельні ділянки за кошти фонду, вона повинна мати певний власний капітал.

3. Отриманні кошти державного фонду повинні бути цільовими і використовуватися виключно для придбання земель для ведення товарного сільськогосподарського виробництва або фінансування сільськогосподарської діяльності. Використання на інші потреби отриманих коштів не має розглядатися як порушення умов договору і не має тягнути за собою припинення договору, за умови виконання умов щодо повернення коштів.

4. Отримувачами коштів можуть бути тільки громадяни України, які мають аграрну освіту рівня не нижче «молодшого бакалавра» або досвід роботи терміном від 3 років у сфері сільського господарства на посадах (професіях) пов'язаних з вирощуванням сільськогосподарських культур або догляду за тваринами. Це дозволить уникнути передачі земель та коштів у руки осіб, які не мають необхідних знань у сфері сільськогосподарської діяльності.

5. Має бути встановлена максимальна площа земель, які знаходяться у власності набувача коштів фонду в розмірі до 500 га. Це дозволить фінансувати саме розвиток невеликих господарств.

6. Необхідно встановити пільговий період щодо повернення коштів для новостворених підприємств (2 роки з моменту реєстрації) або якщо всіма засновниками таких господарств є особи молодші 30 років. Це дозволить підтримати розвиток нових фермерських господарств та спростити доступ в бізнес для молоді.

7. Передбачити встановлення квот на продаж земель державної власності що знаходяться у віданні державного фонду в розмірі 10 % від загального обсягу земель фонду. У свою чергу це унеможливить продаж всіх земель державної власності в перший же рік за мінімальними цінами, усунуться «касові розриви» між продажем земель та поверненням коштів від наданого фінансування.

На підставі вищевикладеного, слід зазначити, що в умовах лібералізації ринку земель сільськогосподарського призначення, землі державної власності не мають бути запасним багажем держави, а в повній мірі мають використовуватися для розбудови економіки громадянами України.

Одержано 12.11.2019

УДК 351.863(477):351.84

Марія Володимирівна ВІНІЧУК,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів та обліку

факультету управління та економічної безпеки

Львівського державного університету внутрішніх справ;

Наталія Володимирівна НАКОНЕЧНА,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів та обліку

факультету управління та економічної безпеки

Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Глобалізація створює надможливості для ескалації процесів тинізації економіки. Поступове охоплення України процесами глобалізації світового господарства та становлення її як незалежного суб'єкта міжнародної економічної діяльності дедалі більшою мірою зазнає впливу зовнішніх глобальних викликів [1, с. 572]. Тому,

значну увагу варто приділяти питанню детінізації економіки та протидії корупції, масштаби яких в останні роки досягнули критичного рівня.

За результатами досліджень Інституту прикладних економічних досліджень Тюбінгенського університету (Німеччина (IAW) [2] в умовах 2017 р. рівень тіньової економіки у основних країнах світу становив від 5,4 % ВВП у США до 21,5 % ВВП у Греції, досить високі показники тінізації економіки зафіксовано у Італії (19,8) та Іспанії (17,2 %), достатньо незначні обсяги тінізації у Норвегії (12,2 %), Німеччині (10,4 %), Канаді (9,8 %), Австралії та Великобританії (9,4 %), Японії (8,6 %), Нідерландах (8,4 %), а також низький рівень у Швейцарії (6,0 %). Проведення оцінки рівня тіньової економіки в Україні проводиться на основі Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки [3] і передбачає визначення рівня тіньової економіки за допомогою декількох методів, кожен з яких постійно удосконалюється. Результати аналізу тінізації економіки за 2010–2018 рр. дають підставу для висновку, що рівень тіньової економіки коливається у межах 32–43 % ВВП [4], що становить значну загрозу соціально-економічному розвитку країни та свідчить про існування значних проблем економічного, політичного та соціального характеру в країні. Рівень тіньової економіки, на думку Міжнародних організацій, являється індикатором рівня соціально-економічного розвитку країни. У високо розвинутих країнах рівень тіньової економіки становить близько 17 % ВВП, у країнах з перехідною економікою – > 20 % ВВП та у країнах, що розвиваються – >40 % ВВП. Як бачимо, при критичному рівні у 30–40 %, за показниками тінізації економіки Україна належить до країн третього світу. Однак, варто зауважити, що провести достовірні оцінки рівня тіньової економіки на даному етапі неможливо через відсутність та недосконалість інформаційної бази статистичних розрахунків, ухилення від державної реєстрації, державного контролю, а також протиправний характер діянь суб'єктів господарювання. Зважаючи на це, проведення оцінки рівня тінізації економіки України ми пропонуємо за моделлю Солоу, що дозволить досліджувати іллегальний сектор більш ґрунтовно із урахуванням іллегальної складової виробництва, доходів, зайнятості.

Водночас, дослідження Європейського фонду поліпшення умов життя і праці (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions) [5] дають підстави стверджувати, що Україна є однією із найбідніших у світі (80 % населення перебуває за межею бідності) і у міжнародних рейтингах займає позиції поряд із Конго, Зімбабве та Ліберією. Значні диспропорції між високою

вартістю життя в країні та низьким рівнем доходів населення провокують виникнення нових соціально-економічних проблем, таких як: (1) неформальна (тіньова) зайнятість; (2) приховування прибутків та ухилення від сплати податків; (3) корупція усіх гілок влади; (4) фінансове шахрайство; (5) кримінальний промисел (рейдерство, грабежі, проституція, розкрадання).

Висновок. Таким чином, аналіз тенденцій тіньової економіки України в умовах глобалізації дає підстави для висновку, що посилюється використання засобів впливу світових неформальних інституцій на господарські процеси країни і, як наслідок, збільшується частка тіньового сектора й масштаби корупції.

З цією метою першочерговим виявляється забезпечення мотиваційного нормативно-правового середовища, яке б сприяло веденню легальної господарської діяльності; зменшення податкового тиску на малий та середній бізнес; скорочення масштабів протиправної зайнятості. Потрібно активізувати реалізацію Концепції подолання корупції в Україні, підвищити можливості та умови ведення малого та середнього бізнесу в офіційному секторі економіки, запровадити обов'язкове обґрунтування джерел походження грошових капіталів при купівлі товарів, вартість яких перевищує певну заздалегідь визначену суму (об'єктів нерухомості, транспортних засобів та предметів розкоші), активізувати зусилля на виокремлення окремого прошарку населення – середнього класу в Україні, як основного платника податків у державі. Водночас прозоре й комплексне управління процесом легалізації й протидії корупції дасть можливість посиленню конкурентоспроможності легального господарювання, виокремленню середнього класу як основного суб'єкта сплати податків і зборів, а також досягнути високих показників соціально-економічного розвитку країни та суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації : монографія. Львів : Ахілл, 2008. 660 с.

2. Where Shadow Economies Are Well Established. URL: https://blogs-images.forbes.com/niallmccarthy/files/2017/02/20170208_Shadow_Economies (дата звернення: 05.11.2019).

3. Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки : наказ М-ва економіки України від 10.02.2009 № 123 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0123665-09> (дата звернення: 05.11.2019).

4. Тенденції тіньової економіки в Україні I квартал 2018 р. // Міністерство економіки та економічного розвитку і торгівлі : офіц. вебсторінка. URL: <http://www.me.gov.ua> (дата звернення: 05.11.2019).

5. Всемирный Банк : офіц. сайт. URL: <https://www.vseмирnyjbank.org/> (дата звернення: 05.11.2019).

Одержано 08.11.2019

УДК 65.050.9

Ольга Зіновіївна ВОРОНКА,

*кандидат економічних наук,
викладач кафедри менеджменту*

Львівського державного університету внутрішніх справ;

Лілія Василівна КУХАРСЬКА,

аспірант кафедри менеджменту

Львівського державного університету внутрішніх справ;

Анастасія Іванівна ВОЛЬНИХ,

студент магістратури факультету психології

Львівського державного університету внутрішніх справ

КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА: ВПЛИВ ІНВЕСТИЦІЙ І БЕЗПЕКА

Формування кадрового потенціалу сучасного підприємства є одним з основних факторів інвестиційного розвитку економіки, оскільки створення реального потенціалу живої праці, знань і навиків, що охоплює безпосередньо все підприємство, трудовий колектив і кожного індивіда поступово стає найбільш цінним та важливим активом організації. Головна мета формування кадрового потенціалу підприємства полягає в забезпеченні його необхідними трудовими ресурсами, які здатні ефективно вирішувати завдання та досягати поточних і стратегічних цілей організації.

Вагомий внесок у теоретичне розроблення проблем формування, розвитку та оцінки інвестування у людський капітал внесли такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Д. Богиня, С. Брю, О. Грішнова, Г. Дмитренко, З. Живко, І. Журавльова, А. Кір'янова, А. Кудлай, О. Кузнєцова, О. Левченко, К. Макконнел, І. Рісіна, В. Савченко, Р. Земська та ін.

В умовах динамічних змін конкурентного середовища підвищення ефективної діяльності підприємства неможливе без здійснення інвестицій у навчання персоналу, розвиток творчих здібностей

працівників, гідної оцінки праці. На думку І. В. Журавльової та А. В. Кудлай інвестиції у розвиток персоналу – це будь-які дії, що спричиняють підвищення кваліфікації та здібностей працівників, а отже й продуктивності праці [1, с. 29]. З підвищенням продуктивності праці відповідно зростає результативність роботи працівників, що стане одним із головних рушійних сил до економічного процвітання підприємства.

Реалізація важливих і невідкладних завдань щодо розвитку персоналу потребує залучення значних ресурсів, особливо матеріальних, якими виступають передусім інвестиції. Інвестувати в людський капітал означає інвестувати в краще майбутнє підприємства. Процес інвестування здійснюється розглядається і як вкладення фінансових ресурсів, і як витрати часу та сили, тобто як певні види людської діяльності [2, с. 33].

Віддача від інвестицій у людину виражається у вигляді прямих і непрямих матеріальних (вищий рівень заробітків, більша можливість брати участь у прибутках організації, кращі умови праці, привілеї та пільги) і моральних (задоволеність від обраної професії, відчуття стабільності та впевненості у майбутньому тощо) вигод. Інвестиції в людський капітал доцільні якщо поточна вартість майбутніх вигод більша або хоча б дорівнює витратам [3, с. 208].

Усі інвестицій у людський капітал К. Макконнел і С. Брю розділяють на такі групи:

- витрати на освіту (включаючи загальну та спеціальну, формальну та неформальну освіту, підготовку за місцем роботи і т. ін.). Вони є найочевиднішим, найпоширенішим і, напевно, найважливішим видом інвестицій у людський капітал. Освіта формує працівників, які стають кваліфікованішими і продуктивнішими.

- витрати на охорону здоров'я витрати на профілактику захворювань, медичне обслуговування, раціональне харчування та поліпшення життєвих умов – продовжує тривалість життя, підвищує працездатність і продуктивність праці.

- витрати на мобільність, завдяки яким працівники переміщуються з місць відносно низької продуктивності праці в місця з відносно високою продуктивністю, збільшуючи тим самим результати використання свого людського капіталу [4, с. 176]. Крім названих вище, відповідно до основних активів людського капіталу, до інвестицій відносять також витрати на пошук економічно значимої інформації, виховання дітей (вкладення в майбутній людський капітал) та ін.

Слід зробити акцент на важливості мотивації персоналу, адже незадовільний рівень мотивації становить ключову загрозу для

кадрової безпеки більшості з досліджуваних підприємств, тому удосконалення системи матеріального і морального стимулювання є основним завданням і служби персоналу, і служби безпеки цих підприємств.

Важливо запровадити соціальні пакети, які повинні призначатися перш за все для працівників, які в найбільшій мірі сприяють створенню високотехнологічної продукції.

На етапі контролю персоналу доцільно застосовувати не лише поліграф, але й взаємодіяти зі зовнішніми суб'єктами безпеки, а також використати інформаційну систему Vibralmage, яка призначена для всебічного дослідження психофізіологічних характеристик працівників.

Висновок. Отже, розвиток кадрового потенціалу підприємства можливий за умови цілеспрямованих вкладень з боку людини, організації, держави. Саме люди, їх знання, уміння, здібності, досвід, інтелектуальний запас, який накопичується може стати джерелом доходів.

Саме тому, на нашу думку головним стратегічним пріоритетом підприємства має стати розвиток людського капіталу за рахунок здійснення інвестицій в освіту, науку, професійну підготовку, охорону здоров'я, що забезпечить у майбутньому не лише розвиток інтелектуального та професійного росту індивіда й підвищить конкурентоспроможність підприємства, що в перспективі стане головною рушійною силою швидкого розвитку економіки держави.

Список бібліографічних посилань

1. Журавльова І. В., Кудлай А. В. Управління людським капіталом : наук. вид. Харків : ХНЕУ, 2004. 284 с.
2. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. Київ : Знання, 2001. 254 с.
3. Менеджмент персоналу : навч. посіб. / З. Б. Живко, І. Ю. Копєлев, І. Б. Гапій та ін. Львів : Ліга-Прес, 2013. 380 с.
4. Макконел К.Р., Брю С. Л. Економікс: принципи, проблеми і політика. М. : Республіка, 1992. 400 с.

Одержано 12.11.2019

Ольга Петрівна ГЕТМАНЕЦЬ,

*кандидат економічних наук, доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри правового забезпечення господарської діяльності
факультету № 6 Харківського національного
університету внутрішніх справ*

БЮДЖЕТНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ЗАГРОЗА ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ Й УМОВИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

В умовах реформування фінансової системи країни та проведення адміністративної реформи в Україні суттєво підвищується рівень вимог к процедурі розгляду бюджетних порушень і злочинів та забезпеченню законності бюджетного процесу. Принцип відповідальності учасників бюджетного процесу, який встановлюється нормами Бюджетного кодексу України, може працювати в межах надання контролюючим суб'єктам відповідних прав і обов'язків, і організації таких умов контрольної діяльності в яких кожен учасник бюджетного процесу дотримується вимог законодавства на кожній стадії бюджетного процесу. Проте, кількість бюджетних правопорушень та злочинів збільшується, що має негативний вплив на надходження коштів до бюджетів, що складають бюджетну систему країни.

За результатами проведених прокуратурою Харківської області перевірок додержання законодавства у бюджетній сфері на протязі 2018 року встановлювалися непоодинокі факти порушень при укладенні та виконанні договорів про здійснення державних закупівель, незаконного використання бюджетних коштів. Всього прокуратурою Харківської області протягом 2018 року проведено 358 перевірок у порядку нагляду за додержанням і застосуванням бюджетного законодавства, за результатами яких розпочато 48 кримінальних проваджень, за внесеними 268 поданнями до дисциплінарної відповідальності притягнуто 192 посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, у тому числі органів контролю – 32 особи, до бюджету відшкодовано понад 2 млн грн [1, с. 30]. Для подолання фінансово-бюджетних порушень потрібно негайне удосконалення законодавства стосовно підвищення рівня фінансово-бюджетної дисципліни, посилення боротьби з корупцією та контролю за використанням фінансових ресурсів.

Суттєвим кроком в розробці концепції відповідальності за бюджетні правопорушення було прийняття нової редакції Бюджетного кодексу України (далі – БКУ), який визначає поняття бюджетного

правопорушення і юридичні заходи відповідальності за них. Однак сучасна практика бюджетної діяльності свідчить про іноді декларативний характер цих норм і фактично про безвідповідальність за порушення строків або процедури бюджетного процесу [2].

Нецільове використання бюджетних коштів є тим правопорушенням, за яке передбачено притягнення відповідних посадових осіб до кримінальної відповідальності. Відповідно до ст. 210 Кримінального кодексу України, покарання за нецільове використання бюджетних коштів службовою особою, а так само здійснення видатків з бюджету, чи надання кредитів визначається за витрачання бюджетних коштів «...без встановлення бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч БКУ або закону Державний бюджет України на відповідний рік...» [3]. Наведене визначення відрізняється від диспозиції статті 119 Бюджетного кодексу України, що визначає нецільове використання бюджетних коштів на підставі рішення про місцевий бюджет, або паспорту бюджетної програми, або розпису бюджету, або кошторису, або плану використання бюджетних коштів. Отже, у чинному законодавстві складається колізія, що потребує вирішення.

Теж саме стосується і ст. 121 БКУ, яка визначає, що особи, винні у порушенні бюджетного законодавства, несуть цивільну, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність. Інших норм, які регламентували б порядок застосування зазначених видів відповідальності, у БКУ немає. Тому для застосування цієї норми слід користуватися іншими законами. Таким чином, визначено, що в разі виявлення бюджетного порушення можна застосовувати будь-яку міру відповідальності залежно від вимог різних галузей права, зокрема, цивільного, кримінального, адміністративного, фінансового. Тобто немає чіткості у визначенні покарання за конкретний вид бюджетного правопорушення.

Неврегульованість законодавства на практиці може призвести до уникнення від відповідальності, або до застосування подвійного покарання, або до покарання разом з винними і невинних осіб.

Фахівці відмічають, що з прийняттям БКУ було скасовано нормативне положення, яке забезпечувало повернення бюджетних коштів у разі їх нецільового використання, а нове не було прийнято [4]. Все це створює умови, за яких таке порушення бюджетного законодавства, як нецільове використання бюджетних коштів, спостерігається майже у кожного розпорядника бюджетних коштів і набуває загрозливих масштабів для фінансової стабільності держави.

Слід відзначити, що таке правопорушення бюджетного законодавства, як використання коштів місцевих бюджетів на витрати,

фінансування яких має бути здійснено за рахунок коштів інших бюджетів також не має прописаної диспозиції у чинному законодавстві. Глава 14 БКУ встановлює розмежування видатків між бюджетами, проте процедура розмежування залишається не врегульованою, що й призводить не до нецільового, а до незаконного використання коштів місцевих бюджетів. Наприклад, розгляд в Харківському обласному суді справи Дергачівської міської ради проти Дергачівської районної адміністрації за розподіл коштів. Бюджетні кошти на цілі, які визначені рішенням бюджету м. Дергачі передаються з районного бюджету не в повному обсязі, тому що об'єкт фінансування визначено, але обсяг коштів на його фінансування спільною угодою не встановлено [5]. Складається ситуація, коли бюджетні кошти використовуються на визначені цілі, але не в повному обсязі, тому що у визначеного джерела фінансування бюджетної програми не встановлено. Це призводить до незаконного витрачання коштів. В даному випадку наявне бюджетне правопорушення у вигляді недотримання порядку складання та виконання міжбюджетних угод, процедура яких не передбачена БКУ, але на практиці є підставою для призупинення бюджетних асигнувань.

Висновок. Правопорушення, які існують в бюджетному процесі враховані в чинному бюджетному законодавстві не в повному обсязі і потребують визначення, класифікації та законом прописаної процедури. Враховуючи важливість створення умов фінансової безпеки діяльності суб'єктів господарювання потребує удосконалення правовий механізм юридичної відповідальності за вчинені порушення бюджетного законодавства.

Список бібліографічних посилань

1. Інформація про стан законності у Харківській області за 2018 рік (відповідно до статті 51-1 Закону України «Про прокуратуру») // Прокуратура Харківської області : офіц. сайт. 02.03.2019. URL: <http://khar.gp.gov.ua/> (дата звернення: 05.11.2019).
2. Бюджетний кодекс України. Харків : Одиссей, 2012. 136 с.
3. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 05.11.2019).
4. Іванова І. М. Система відповідальності учасників бюджетного процесу в Україні потребує змін. *Фінансовій контроль*. 2008. № 1. С. 17–23.
5. Гетманець О. П. Фінансові санкції як засіб поповнення Державного бюджету України. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2001. Вип. 12, ч. 2. С. 217–219.

Одержано 08.11.2019

УДК [349.2 :351.74](477)

Валентина Василівна ГОНЧАРУК,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри трудового та господарського права факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ*

МАТЕРІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

31.10.2019 року набрав чинності закон України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі» від 03.10.2019 року № 160-IX. Раніше на поліцейських розповсюджувалися норми Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі, затвердженого постановою Верховної Ради України від 23.06.1995, № 243/95-ВР, яка з прийняттям вказаного закону, чинність втратила. Закон визначає підстави та порядок притягнення військовослужбовців та деяких інших осіб до матеріальної відповідальності за шкоду, завдану державному майну, у тому числі військовому майну, майну, залученому під час мобілізації, а також грошовим коштам, під час виконання ними службових обов'язків. Дія закону поширюється на військовослужбовців під час виконання ними обов'язків військової служби, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними зборів, поліцейських, осіб рядового та начальницького складу, осіб начальницького складу Національного антикорупційного бюро України під час виконання ними службових обов'язків.

Закон надає визначення терміну «матеріальна відповідальність» та вказує, що це – вид юридичної відповідальності, який полягає в обов'язку військовослужбовців та деяких інших осіб покрити повністю або частково пряму дійсну шкоду, що було завдано з їх вини шляхом знищення, пошкодження, створення нестачі, розкрадання або незаконного використання військового та іншого майна під час виконання обов'язків військової служби або службових обов'язків, а також додаткове стягнення в дохід держави як санкція за протиправні дії у разі застосування підвищеної матеріальної відповідальності.

Відповідно до закону, притягнення особи до матеріальної відповідальності за завдану шкоду не звільняє її від дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності так само, як і переведення її до іншого місця служби чи звільнення з посади або служби. Особа може бути притягнута до матеріальної відповідальності протягом одного року з дня виявлення заподіяної шкоди.

Закон визначає обмежену, повну та підвищену матеріальну відповідальність військовослужбовців та деяких інших осіб за шкоду державі.

Нагадаємо, що згідно з положеннями закону України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 року № 966-XIV, прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних та культурних потреб особи. Прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення: 1) дітей віком до 6 років; 2) дітей віком від 6 до 18 років; 3) працездатних осіб; 4) осіб, які втратили працездатність. Прожитковий мінімум щорічно встановлюється Кабінетом Міністрів України та затверджується Верховною Радою України при прийнятті Державного бюджету України на рік. Станом на момент написання цієї роботи, відповідно до закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 23.11.2018 року № 2629-VIII, для працездатних осіб з 1 липня до 1 грудня – 2007 гривень.

Так, завдана з необережності шкода передбачає обмежену матеріальну відповідальність у розмірі не більше п'яти прожиткових мінімумів (10035 грн), установлених для працездатних осіб. За шкоду, що спричинила сплату військовою частиною штрафних санкцій, винувата особа несе матеріальну відповідальність у розмірі завданої шкоди, але не більше п'ятнадцяти прожиткових мінімумів (30105 грн). Такий же розмір обмеженої відповідальності передбачений і для командирів (начальників), дії яких порушили порядок обліку, зберігання, використання майна або не вжили заходів щодо запобігання його розкраданню, знищенню чи псуванню, чи задля притягнення винних осіб до відповідальності. Розмір прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб, визначається на день видання наказу про притягнення особи до обмеженої матеріальної відповідальності.

Повну матеріальну відповідальність особи нестимуть у разі виявлення нестачі, розкрадання, умисного знищення, пошкодження чи іншого незаконного використання майна, в тому числі переданого під звіт для зберігання, перевезення, використання або для іншої мети, здійснення надлишкових виплат грошових коштів чи вчинення інших умисних протиправних дій; виявлення факту приписки в нарядах чи інших документах фактично невиконаних

робіт, викривлення звітних даних або обману держави в інший спосіб; завдання шкоди у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин; вчинення діянь із ознаками кримінального правопорушення. Це ж стосується й випадків, коли особою надано письмове зобов'язання про взяття на себе повної матеріальної відповідальності за забезпечення цілісності майна та інших цінностей, переданих їй для зберігання або для інших цілей. Посадові особи, винні в незаконному звільненні зі служби чи переведенні поліцейського за шкоду, завдану у зв'язку з виплатами такій особі матеріального і грошового забезпечення за час вимушеного прогулу або різниці за час проходження служби на нижче оплачуваній посаді, несуть повну матеріальну відповідальність у судовому порядку.

Водночас закон визначає, що за шкоду, завдану розкраданням або втратою озброєння, зброї та боєприпасів до неї, особа несе підвищену матеріальну відповідальність у кратному співвідношенні до вартості такого майна, але не більше десятикратного розміру. При цьому, перелік військового та іншого майна, нестача або розкрадання якого відшкодовується винними особами у кратному співвідношенні до його вартості, визначатиме уряд.

Відтак, як висновок, можемо вказати, що матеріальна відповідальність поліцейських поділяється на обмежену, повну та підвищену. В свою чергу, вид відповідальності залежить від особливостей служби, посадових обов'язків працівників, способу заподіяння шкоди, ступеня і форми вини, стану особи, яка заподіяла шкоду, а також значення та виду майна.

Одержано 11.11.2019

УДК 658.5

Андрій Сергійович ДЯДІН,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри соціальних

та економічних дисциплін факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

СИНЕРГЕТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ В РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

В основі синергетичної концепції лежать результати дослідження процесів організації і дезорганізації, де існують взаємозалежні й взаємообумовлені матеріальні об'єкти з рівноважною й

нерівноважною структурною організацією, які утворюються в ході рівноважних і нерівноважних процесів.

Деякі вчені висловлюються про синергізм як про нову наукову парадигму, під якою розуміють певну сукупність загальноприйнятих ідей і методів наукового дослідження, яку можна коротко охарактеризувати як напрям нелінійної самоорганізації.

Можна відзначити, що синергізм це напрям, що вивчає процеси утворення колективної взаємодії об'єктів підсистем, що відбуваються при нерівномірних умовах, та супроводжуються інтенсивним обміном матеріально-речовинними елементами і характеризуються відсутністю чіткої детермінації ззовні.

Розрізняючи процеси організації й самоорганізації слід зазначити їх загальну ознаку – утворення однорідних стабільних статичних структур.

Результатом самоорганізації стають виникнення, взаємовплив, а також взаємодія більше складних інформаційних об'єктів, ніж елементи зовнішнього середовища.

Традиційний підхід до управління економічними системами заснований на лінійному уявленні про функціонування систем, відповідно до якого результат зовнішнього впливу є лінійним підсумком зусиль (вплив – результат).

Моделювання глобальної діяльності великих компаній характеризують наступні базові умови розрахунків: не лінійність зміни економічних систем, багатофакторність, різнорідність, багатосистемність. Тому концепція синергізму як виникнення й розвитку позитивного зворотного зв'язку повинна стати новою парадигмою управління підприємствами як економічними системами. Саме синергетичні ефекти, що характеризуються як результати кооперативної дії приводять до зміни якості і є ефективним інструментом оцінки інновацій у складних моделях.

Вивчення і використання потенціалу синергетичних зв'язків суб'єктів господарювання представляється винятково важливим у сучасних умовах, коли актуальним є завдання використання переваг міжнародного технологічного поділу праці, побудованого на нових принципах управління складними системами.

Разом з тим, класичне визначення синергетичних зв'язків: це зв'язки, що при спільних діях незалежних елементів системи забезпечують збільшення загального ефекту до величини більшої, ніж сума їх ефектів, але в умовах автономно діючих елементів.

Організація може розглядатися як об'єкт, або самостійна ціль; вона може розглядатися і як якість, або засіб внутрішньої, якісної реорганізації.

Як у першому, так і в другому випадку організація виражає форму адаптивної позиції, однак якщо в першому випадку ця форма і є ціль, то у другому випадку – являє собою процес і має характер самоорганізації, тобто відбувається внутрішня реорганізація, а сам суб'єкт являє собою фактор, що вимагає активної підприємницької позиції.

Акцент варто робити на самоорганізації, на структурах, що самозмінюються, при яких необхідні процеси «організують себе самі». Можна виділити два полярних способи побудови структур: ієрархію й гетерархію. Дослідження дозволяють зробити висновок, що суб'єкт завжди прагне створювати ієрархічні системи з відносинами суворого підпорядкування й монополюючою владою центрального органу управління. Помічено тенденцію руйнування штучних систем після ослаблення або припинення впливу централізованої влади.

У теорії й практиці менеджменту відомі й децентралізовані структури управління. Дослідження показують, що надскладні завдання можуть вирішуватися лише в структурах, де немає монополюючої авторитарності, де спостерігається поліцентристський розподіл повноважень. Щоденним режимом системи, що самоорганізується, є гетерархія, тобто здатність створювати тимчасові ієрархічні структури. Ієрархія створюється за потреби щодо вирішення проблемних питань, що вимагають вольового зусилля або певних професійних знань. Практично можливі різні варіанти й комбінації зміни структур з метою виживання організації.

Для самоорганізації системи характерні такі риси як спонтанність і випадковість, а характерною умовою самоорганізації є властивість автономності. Це означає, що система реагує насамперед на внутрішні зв'язки, тобто орієнтується на особисті цілі. Зовнішнє середовище в найкращому разі ініціюють певні зміни. При цьому підсумок зміни стану також визначається саме взаємозв'язками у внутрішній структурі, а не зовнішнім поштовхом.

Системи і їх компоненти піддаються змінам, які в рівноважних, закритих системах гасяться самі по собі. У відкритих системах, під впливом зовнішнього середовища, внутрішні коливання можуть наростати до такої межі, коли система не буде в змозі їх погасити.

Оскільки кожний структурний елемент підсистеми має свій потенціал, свої функції і можливості, менеджмент має об'єднати зусилля окремих підрозділів в єдиний організм і організувати взаємодію, з метою формування загальної результативності.

Таким чином, поняття «синергія» використовується для характеристики унікальної властивості складної економічної системи, що дозволяє перевищити її кількісні або якісні показники

над сумою кількісних або якісних показників частин цієї системи, і реалізованого зусиллями менеджменту підприємства.

Досягнення синергетичного ефекту жадає від менеджменту підприємства значних зусиль і забезпечення наступних погоджених дій: виявлення, аналіз і систематичне відновлення доданків синергії спільної діяльності; облік факторів синергії на всіх стадіях і напрямках діяльності в інтересах внутрішнього й зовнішнього ринків; планування показників синергії, постановка відповідних цілових завдань, організація й контроль їхнього виконання в системі менеджменту.

На нашу думку синергетична складова діяльності це не лише додаткова реалізація товарів, але й можливість значного підвищення іміджу підприємства за рахунок входження в корпоративне утворення або використання торгівельної марки; забезпечення заданого рівня й покращення якості продукції відповідно до потреб і запитів споживачів; трансферт сучасних технологій і знань.

Одержано 04.11.2019

УДК 338.242:339.9

Зінаїда Богданівна ЖИВКО,

доктор економічних наук, професор,

професор кафедри менеджменту

Львівського державного університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ УБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Шляхом прийняття та реалізації управлінських рішень здійснюється вплив на об'єкт управління, забезпечується його безпекова діяльність. Якість управлінських рішень впливає на дотримання економічних пропорцій, обсягів виробництва, ефективність використання потенціалу підприємства, прийняття заходів забезпечення. За всі прийняті управлінські рішення несе відповідальність керівник підприємства, за умови колегіального прийняття управлінських рішень несуть відповідальність всі члени президії чи апарату управління.

Значення виробництва для суспільства полягає у використанні енергії підприємців, менеджерів, персоналу та ресурсів у діяльності, спрямованих на отримання прибутку, збільшення продуктивності праці за добросовісних умов діяльності і дотримання чинного законодавства, участі в добросовісній і чесній конкурентній боротьби без шахрайства та фінансових порушень.

Однак, не лише виробничо-господарська діяльність займає провідне місце в економіці держави, не менш важливим є відповідальність підприємців, менеджерів, керівників різних рівнів перед суспільством. Будь-яке підприємство не залежно від форми власності використовує матеріальні, фінансові, трудові ресурси і несе відповідальність перед суспільством. Саме деталізація цілей та завдань з інтегрування соціальної відповідальності (СВ) у стратегію управління підприємством стосуються: визначення ключових елементів відповідальності; визначення та аналізу ключових груп зацікавлених осіб; створення стратегічних альянсів зацікавлених осіб; впровадження соціальної відповідальності та оцінювання результатів цієї інтеграції соціальної відповідальності для забезпечення економічної безпеки підприємства. Переваги та недоліки СВ показані на рис. 1.

Рисунок 1 – Переваги та недоліки соціальної відповідальності

Враховуючи переваги та недоліки соціальної відповідальності, менеджмент підприємства повинен сформувати такий комплекс заходів СВ, який сприятиме підвищення результативності управління забезпеченням економічної безпеки підприємства на короткостроковий та довгостроковий періоди. Ці заходи мають бути згруповані за наступними ознаками: за критеріями строковості, за рівнем впливу і функціональним скеруванням менеджменту.

Соціальну відповідальність для підприємства, яка в Україні розглядається з 2000 року, сприймають як інструмент доступу до інвестицій та виходу на нові ринки, зростання обсягів виробництва чи реалізації продукції, покращення конкурентоспроможності та максимізації прибутків. Окрім цього СВ створює умови для благодійності, спонсорства, вирішення соціальних проблем та співпраці підприємств та місцевих органів влади, реалізації регіональних та державних проектів, тобто на всіх рівнях бізнесу, суспільства, держави.

Відповідно до Глобального договору ООН рівень соціально відповідальної діяльності підприємств оцінюється за такими основними групами показників [1]:

- економічна та екологічна результативності;
- результативності організації праці;
- результативність у сфері прав людини;
- результативність взаємодії з суспільством;
- результативність у сфері відповідальності за продукцію [2, с. 130].

Загалом, ці показники на добровільних засадах публікуються у звітах (як складові соціальної звітності) підприємств, що приєдналися до Глобального договору ООН стосовно соціальної відповідальності бізнесу. Варто зазначити, що останнім часом питання соціальної відповідальності є актуальними та застосовуються в усіх сферах діяльності, в тому числі у сфері безпеки бізнесу та інвестування. Адже в основі соціальної відповідальності стають соціальні інвестиції. Своєю чергою, соціально відповідальне інвестування – це процес прийняття управлінських рішень, що враховує безпекові аспекти моніторингу і діагностики соціальних та екологічних наслідків інвестицій, базується на вивченні та визначенні підприємств, прийнятих для інвестування, що відповідають критеріям соціальної відповідальності.

Забезпечення реалізації вимог соціальних стандартів, високий рівень соціальної відповідальності підприємств забезпечують якісні критерії досягнення високого рівня соціальної безпеки: (1) забезпечення основних прав, гарантій і свобод людини; (2) гідний рівень життя населення; (3) зведення до мінімуму загроз здоров'ю

і життю людей; (3) високі державні стандарти та соціальні гарантії; (4) високий рівень соціальної відповідальності; (5) наявність чисельного та спроможного середнього класу.

Висновок. Соціальна відповідальність стає філософією підприємства, як інноваційного виду бізнесу, його першим етапом становлення. Вплив СВ на основні аспекти діяльності підприємства та його забезпечення дає суттєві результати, допомагає приймати правильні управлінські рішення та досягати стратегічних цілей підприємницької діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Global Compact Network Ukraine : офіц. сайт. URL: <https://globalcompact.org.ua/>_(дата звернення: 02.11.2019).
2. Ворона О. В. Методичні підходи до оцінки соціальної відповідальності. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 30. С. 127–133.

Одержано 12.11.2019

УДК 334.78

Наталія Миколаївна КИРИЧЕНКО,

викладач спецдисциплін другої категорії

Державного навчального закладу

«Гадацьке вище професійне аграрне училище»

СТВОРЕННЯ ЦЕНТРІВ ПРИБУТКУ ЯК МЕТОД ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БІЗНЕСУ

Досвід роботи суб'єктів господарювання констатує, що лише створивши оптимальну й адаптивну до ринкових умов організаційну структуру менеджменту, удосконаливши форми й методи маркетингової діяльності, забезпечивши припустиму ефективність інформаційного простору підприємства і єдність дій структурних підрозділів можна домогтись високого сукупного ефекту від консолідації кадрових, технічних, технологічних і фінансових ресурсів для завоювання й утримання конкурентних переваг.

Як основу методичних рішень і організаційно економічних заходів, що забезпечують практичну реалізацію зазначених завдань, може бути використаний підхід, що підтримує поетапну реалізацію синергетичної концепції розвитку через структурування підрозділів по функціональних та асортиментних лініях, без надання юридичної самостійності, що, по суті, означає виділення стратегічних центрів господарювання філіального типу.

Практичний досвід функціонування таких центрів переконливо довів, що поділ підрозділів основного й допоміжного виробництва на суб'єкти спеціалізовані за технологічною ознакою, дозволяє підвищити ефективність господарської діяльності, сконцентрувавши в них можливості вирішення актуальних економічних інжинірингових і маркетингових завдань, делегувавши виробництвам більше прав при підвищенні відповідальності за кінцеві результати роботи, можна домогтися створення мобільної, гнучкої системи взаємодії функціональних служб, через можливості більш ефективного господарювання, завантаження робочих місць, управління виробничими процесами та прямих контактів замовниками.

Однак для розв'язання проблемних питань стабілізації діяльності підрозділів, забезпечення високої якості продукції, пошуку ринків збуту відповідні структури повинні мати госпрозрахункову самостійність, а відповідно і нести відповідальність не лише за короткострокові результати, але й за розвиток власного потенціалу й підприємства в цілому. Вони повинні визначати необхідні напрями науково-технічних досліджень, розробок із забезпечення і поліпшення якості продукції, диверсифікованості виробництва, зниження витрат по всьому технологічному циклу, орієнтуючись на перспективний розвиток ринку. Це обумовлено тим, що якщо вартість продукції підприємства не буде відповідати ринковій ціні, то вона перестане бути конкурентоспроможною. Звідси, виникає завдання – створення такої структури внутріфінансового управління, що дозволяла б управляти вартістю і виконувати діючий контроль за витратами виробництва. Створення подібної структури дозволить також забезпечити підвищення ефективності виробництва й насичення ринку конкурентоспроможною продукцією, що користується попитом і приносить прибуток, необхідної для успішного функціонування підприємства й посилення матеріальної зацікавленості персоналу в підвищенні якості праці й виробів. Саме тому, все частіше відбувається реорганізація в центри прибутку, які являють собою стратегічні господарсько-комерційні центри, що мають оперативно-господарську самостійність і здійснюють свою діяльність на принципах господарського розрахунку. Основною метою їх діяльності повинне бути забезпечення ритмічного повноцінного завантаження наявних виробничих потужностей структурних підрозділів з обов'язковим виконанням вимог замовників по строках і якості випускається продукції, що, при одночасній мінімізації витрат всіх видів ресурсів підвищує ефективність виробництва і цінову конкуренцію.

Стратегічні завдання таких центрів полягають у створенні і реалізації конкурентоспроможної продукції, причому, при виборі засобів і методів досягнення поставленої мети дані центри користуються повною самостійністю. Однак діяти, вони повинні, в межах налагодженого взаємозв'язку, які визначені в системі корпоративного менеджменту.

Зазначені структурні підрозділи, їх управлінський апарат і фахівці несуть повну відповідальність за виконання завдань щодо бюджету витрат і доходу, пов'язаних з виготовленням продукції, за зниження її собівартості, забезпечення заданого рівня розвитку та поліпшення якості. У зв'язку із чим вирішення завдань мінімізації витрат, забезпечення стійкого фінансового стану повинно починатись з формування портфеля замовлень за рахунок одержання реальних і економічно вигідних замовлень. На етапі здійснення виробничого процесу вирішення цих завдань забезпечується застосуванням прогресивних технологічних процесів, що сприяють ефективному використанню матеріальних і трудових ресурсів, системи якості тощо.

Для комплексного вирішення проблемних питань управління розвитком діяльності суб'єкта господарювання можна використувати систему корпоративного господарського розрахунку. Синтезуючи в собі всі вищерозглянуті аспекти реалізації сформованої концепції в розвитку діяльності, функції управління, економічні методи і механізми оптимізації співвідношення «витрати – результати», система корпоративного господарського розрахунку має своєю метою створити трудовим колективам структурних підрозділів і служб підприємства такі економічні умови, які реально забезпечували б найбільш раціональне використання виробничих ресурсів для зниження-собівартості продукції, надаваних послуг, одержання синергетичного ефекту, одержання на цій основі стійкого прибутку й зростання конкурентоспроможності підприємства в цілому.

Така система, чітко визначає сфери відповідальності менеджерів і рядових працівників; всіх підрозділів підприємства по статтях витрат і надходжень, на які вони можуть впливати. Стимулюється лідерський потенціал працівників і підрозділів, активізуються за рахунок цього синергетичні ефекти.

Одержано 04.11.2019

УДК 339.9:330.3(477)

Ганна Володимирівна КОЗАЧЕНКО,

доктор економічних наук, професор,

т.в.о. завідувача кафедри фінансового права

та фіскального адміністрування

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГІВ В ОЦІНЮВАННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В основу створення інституцій та механізмів забезпечення економічної безпеки держави мають бути покладені у тому числі й її оцінки. Якість та своєчасність отримання оцінок економічної безпеки держави суттєвим чином і безпосередньо сприяють обґрунтованості та дієвості заходів з її забезпечення.

Оцінювання економічної безпеки належить до тих питань економічної безпекології мікро-, мезо та макрорівня, щодо яких існують численні дослідження, але дотепер не існує загально-прийнятої методики оцінювання.

Сьогодні в економічній безпекології сформувалися декілька підходів до оцінювання економічної безпеки підприємства та регіону, сукупність принципів та методів кожного з яких спрямована на реалізацію закладеної в основу підходу ідеї щодо отримання результуючих даних для формування оцінного судження про стан економічної безпеки. Проте в оцінюванні економічної безпеки держави домінуючим є функціональний підхід, сутність, переваги та обмеження якого докладно описано (наприклад, [1]). Саме він покладений в основу Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки 2013 р. [2] і Методики розрахунку рівня економічної безпеки України 2007 р., що була чинною до 2013 р.

В кожному з наявних підходів до оцінювання економічної безпеки (держави, регіону, підприємства) головною проблемою є формування системи первинних показників, які мають описувати саме стан економічної безпеки. Проблему формування системи надійних показників для оцінювання економічної безпеки дотепер не вдалося вирішити стосовно всіх її об'єктів (держави, регіон, підприємство) (хоча стосовно регіону є достатньо обґрунтовані пропозиції з цього приводу в [3]). У наявних публікаціях з цієї проблематики часто використовуються показники, які характеризують результати та ефективність діяльності підприємства або соціально-економічного розвитку держави та регіону. Використання

таких показників дозволяє отримати вельми відносні оцінки економічної безпеки досліджуваного об'єкта економічної безпеки.

Суттєвим недоліком наявних сукупностей показників для оцінювання економічної безпеки (держави, регіону, підприємства) є відсутність їхнього зв'язку з концептами підходу до дослідження економічної безпеки:

- при використанні захисного підходу відібрані або сконструйовані показники мають описувати результати реалізації за грози досліджуваної системи (держава, регіон або підприємство);

- при використанні гармонізаційного підходу відібрані або сконструйовані показники мають описувати результати гармонізації інтересів досліджуваної системи (держава, регіон або підприємство);

- при використанні ресурсного підходу відібрані або сконструйовані показники мають описувати достатність ресурсів та ефективність їхнього використання при функціонуванні досліджуваної системи (держава, регіон або підприємство).

Нерозв'язаність проблеми створення системи показників для оцінювання економічної безпеки держави примушує до подальших наукових розвідок, в ході яких пропонується використати в оцінюванні складників міжнародних рейтингів країн, що не лише сприятиме підвищенню якості оцінок, а й за необхідності забезпечить їхню порівнянність за країнами та у динаміці.

Сьогодні у світі складається 67 рейтингів, до найвідоміших з яких належать близько десяти. В оцінюванні економічної безпеки держави має сенс звернутися до:

- індексу сприйняття корупції або індексу CPI (Corruption Perceptions Index) (індекс Transparency International), що укладається з 1995 р.;

- індексу Doing Business, який оцінює простоту (легкість) ведення підприємницької діяльності з використанням 10 індикаторів (публікується з 2003 р.);

- індексу глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), що розраховується з 2006 р. за 144 індикаторами;

- індексу процвітання країни (The Legatum Prosperity Index), що розраховується Інститутом Legatum за 9 комплексними показниками;

- всесвітнього індексу щастя (The HappyPlanet Index), що відображає якість життя людей (запропонований у 2006 р. організацією New Economics Foundation – NEF).

Так, з використанням відібраних комплексних показників складових індексу Doing Business можна оцінити такі аспекти економічної безпеки держави як захист інвесторів, участь країни у міжнародній торгівлі, а комплексні показники складових індексу процвітання країни та всесвітнього індексу щастя можуть послугувати базою для визначення міри розвиненості ринкових механізмів (наприклад, з використанням показників декомодифікації, стратифікації суспільства та державної інтервенції).

Використання комплексних показників складових відібраних індексів дозволить не лише отримати оцінки економічної безпеки держави, а й визначити загрози національній економіці, виявити втрати від їхньої реалізації, що важливе у безпекозабезпечувальній діяльності державних інституцій.

Висновки. В оцінюванні економічної безпеки держави однією з невіршених є проблема формування хоча б сукупності показників (не говорячи вже про їхню систему). Для її розв'язання пропонується скористатися комплексними (або навіть одиничними) показниками складових відомих міжнародних індексів, які у порівнянні характеризують економіку країн.

Список бібліографічних посилань

1. Козаченко Г. В., Погорелов Ю. С. Оцінювання економічної безпеки підприємства: аналіз основних підходів // Менеджмент безпеки держави, регіону, підприємства: проблеми і виклики сьогодення : монографія / за заг. ред. З. Б. Живко, І. Г. Бабець. Львів : Ліга-Прес, 2015. С. 238–251.

2. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : затв. наказом М-ва економ. розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення: 04.11.2019).

3. Буколова В. В. Обґрунтування вибору первинних показників для оцінювання соціально-економічної безпеки регіону. *Економіка і регіон*. 2018. № 1. С. 21–28.

Одержано 12.11.2019

УДК 332.2.021.8.001.25

Тетяна Федорівна ЛАРІНА,

*доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри агрологістики
і управління ланцюгами постачань
Харківського національного технічного
університету сільського господарства ім. Петра Василенка;*

Вікторія Анатоліївна ФУРСА,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
господарської діяльності факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ЇХ ВИРІШЕННЯ

Сучасні підприємства змушені функціонувати в умовах нестабільності та мінливого зовнішнього середовища, що загострюються процесами глобалізації. Адаптаційні прагнення потребують формування певного потенціалу ресурсів для забезпечення розвитку суб'єктів господарювання. При цьому, модернізація основних фондів є одним з найсуттєвіших факторів забезпечення ефективності бізнес-діяльності і економічної безпеки на мікрорівні. Слід зазначити – вона потребує значних інвестицій, які завжди пов'язані з ризиком.

Процес зміцнення фінансово-економічної безпеки підприємства може бути визначений як сукупність заходів для досягнення максимально високого рівня фінансової стійкості, платоспроможності підприємства і ліквідності оборотних коштів, ефективної структури капіталу підприємства, підвищення якості стратегічного і оперативного планування фінансово-господарської діяльності. Кінцевою метою втілення в життя фінансової стратегії підприємства є максимізація прибутку і підвищення рівня рентабельності.

Погіршення показників фінансово-економічної безпеки підприємства спостерігається під впливом багатьох загроз та ризиків. Активізація діяльності зі зміцнення безпеки потребує збільшення обсягів фінансування чітко визначених заходів. Отже, процес відбувається за наступним алгоритмом: спеціально уповноважений відділ аналізу є вже існуючий стан безпеки, на основі отриманої інформації приймаються рішення щодо включення відповідних механізмів зміцнення стану фінансово-економічної безпеки.

Перший можливий варіант зв'язку параметрів безпеки і ресурсної складової: стан безпеки низький, але підприємство має змогу

виділити значні фінансові ресурси на його підвищення шляхом здійснення комплексу заходів інституційного та організаційного характеру, зокрема, створення відповідного підрозділу для реалізації запланованих заходів та контролю за їх реалізацією. Однією з функцій останнього є моніторинг внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування підприємства, аналіз потенційних загроз та ризиків з метою їх недопущення.

Другий варіант – за незадовільного стану фінансово-економічної безпеки на підприємств існує брак вільних фінансових ресурсів. В даному випадку доцільно використовувати метод делегування повноважень, тобто проблеми зміцнення безпеки розподілити між певними відділами.

Діяльність органів по забезпеченню фінансово-економічної безпеки підприємства включає:

- постійний контроль та управління системою фінансово-економічної безпеки підприємства;
- створення і реалізація ефективних форм вдосконалення і розвитку системи фінансово-економічної безпеки підприємства;
- комплексне та ефективне використання наявних засобів захисту всіх елементів господарської діяльності;
- прогнозування можливих загроз та ризиків.

Третій варіант – якщо стан фінансово-економічної безпеки та фінансові ресурси суб'єкта господарювання оцінюються як середні. Необхідно здійснювати контроль стану безпеки за функціональними складовими та якомога швидше ліквідувати загрози, які вже виникли, або попереджати можливість їх появи.

Четвертий варіант – підприємство не має достатніх фінансових ресурсів на політику безпеки і діє в умовах середнього рівня ризику. Воно може обрати стратегію «часткового врахування», яка передбачає здійснення заходів для запобігання окремих, лише найбільш істотних ризиків, свідомо приймаючи на себе ризик настання менш значних загроз. Діяльність підприємства зводиться до часткового врахування витрат, пов'язаних із реалізацією загроз.

П'ятий варіант – задовільний стан фінансово-економічної безпеки підприємства за наявності достатньої кількості вільних фінансових ресурсів для її зміцнення. В такій ситуації доцільно виділити певну кількість коштів для моніторингу та контролю за станом безпеки, нейтралізації можливих загроз і здійснення заходів щодо управління безпекою при найменш ймовірному варіанті їх настання. Позитивним моментом є створення стратегічного планування.

В якості висновку зазначимо, що економічну безпеку підприємства доцільно розглядати як складову частину державної/

регіональної безпеки, а рівень фінансово-економічної безпеки визнати похідною від ризиків, зокрема інвестиційних. Запропонований нами системний підхід має потенціал забезпечення економічної безпеки підприємства і сприяння підвищенню фінансової стійкості підприємства.

Одержано 12.11.2019

УДК 355.4:316.658

Оксана Сергіївна МАКОВОЗ,

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту та оподаткування
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

Стрімке впровадження інформаційних, комп'ютерних технологій у всі сфери життєдіяльності суспільства та розвиток економіки актуалізує питання визначення обґрунтованих та ефективних шляхів забезпечення інформаційної безпеки.

Інформатизація як незворотній процес, який уникнути неможливо, зобов'язує державу забезпечувати стан захищеності як особистих інтересів, так і громадян, суспільства, а також створювати умови для якісного й ефективного інформаційного забезпечення громадян, органів державної влади та місцевого самоврядування, організацій, громадських об'єднань, розвивати обласні та регіональні інформаційні системи та мережі, забезпечувати їх сумісність та взаємодію у єдиному інформаційному просторі України [1, с. 1].

Інформаційна безпека відіграє важливу роль у забезпеченні інтересів будь-якої держави. Створення розвиненого і захищеного інформаційного середовища є неодмінною умовою розвитку суспільства та держави. Останнім часом в світі відбуваються якісні зміни у процесах управління, зумовлені інтенсивним впровадженням сучасних інформаційних технологій. Разом з цим посилюється небезпека несанкціонованого втручання в роботу інформаційних систем, і вагомість наслідків такого втручання дуже сильно зростає. Як наслідок, в багатьох країнах все більше уваги приділяється проблемам захисту інформації та пошуків шляхів її вирішення. Країни, які не можуть забезпечити власну інформаційну безпеку,

стають неконкурентоспроможними і, як наслідок, не можуть брати участь у боротьбі за розподіл ринків та ресурсів [2, с. 90].

Інформаційна безпека є інтегрованою складовою національної безпеки і її розглядають як пріоритетну функцію держави. Інформаційна безпека, з одного боку, передбачає забезпечення якісного всебічного інформування громадян та вільного доступу до різних джерел інформації, а з іншого – це контроль за непоширенням дезінформації, сприяння цілісності суспільства, збереження інформаційного суверенітету, протидія негативним інформаційно-психологічним пропагандистським впливам та захист національного інформаційного простору від маніпуляцій, інформаційних війн та операцій [3, с. 28].

У ст. 132 Конституції України, територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Регіон – просторова територіально-економічна система, яка включає взаємовідносини «природа-населення-бізнес-влада», а також саморегулює економічні процеси та зв'язки і підпорядковується центральному рівню влади, у свою чергу економічний регіон – це територіально цілісна частина народного господарства країни. Регіон як низова ланка господарства реалізує соціально-економічну політику держави. Через регіони відбувається управління економікою країни з урахуванням місцевої специфіки. Економічні взаємовідносини регіону із загальнонаціональними значною мірою регулюються через систему управління. Для цього в законодавчих і нормативних актах визначені для кожного періоду соціально-економічного розвитку країни принципи розподілу повноважень між центром і регіонами, методи регулювання монетарної, фіскальної та амортизаційної політики, зовнішньоекономічні відносини та ін.

Як зазначає К. І. Долженко, інформаційна безпека регіону як такий стан інформаційного середовища регіону, який забезпечує захищеність життєво важливих інтересів органів місцевого самоврядування, підприємств та населення, які забезпечують його формування, використання та розвиток від зовнішніх та внутрішніх загроз [4, с. 52].

У ряді випадків проведення заходів щодо інформаційного захисту може бути потрібно і на регіональному рівні в мирний час. При цьому умовами виникнення інформаційних конфліктів є

виборні компанії, боротьба політичних і економічних еліт за сфери впливу, переділ сфер впливу корупційними та кримінальними елементами і групами, підготовка і проведення терористичних актів тощо. Часто ці конфлікти обтяжуються міждержавним інформаційно-психологічним протистоянням [5, с. 2].

Сучасна система параметрів безпеки регіону ґрунтується на основних засадах внутрішньої політики у сферах розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів Закону України «Про засади зовнішньої і внутрішньої політики» від 07.08.2018 № 2411-VI. Саме ст. 4 зазначеного Закону: утвердження місцевого самоврядування як фундаменту народовладдя, розширення повноважень місцевих рад шляхом децентралізації функцій органів державної влади, гармонізація загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів. На стан інформаційної безпеки регіону впливають багато зовнішніх та внутрішніх факторів. Вони як перешкоджають, так і сприяють забезпеченню безпеки.

Комплекс питань інформаційної безпеки держави та регіонів включають такі сфери державної діяльності, як захист та обмеження обігу інформації, захист інформаційної інфраструктури держави, захист національного інформаційного ринку, попередження інформаційного тероризму та інформаційної війни [6, с. 150].

Процес реалізації забезпечення інформаційної безпеки повинен бути реалізованим на рівні держави, підприємства та громадянина і обґрунтованим на основі законодавства, яке зможе раціонально і об'єктивно захищати інтереси будь-якого суб'єкта господарювання. Для впровадження дієвих нормативно-правових актів, які відповідають дійсності, потрібно використовувати закордонний досвід забезпечення інформаційної безпеки та проводити власні реформи щодо вдосконалення цієї системи. Ефективність механізму реалізації інформаційної безпеки держави та регіону залежить від комплексного синергетичного підходу. Механізм забезпечення інформаційної безпеки держави та регіонів повинен складатися з двох груп засобів: низки захисних заходів від факторів негативного впливу на регіони і засобів наступальних заходів щодо реалізації загальнонаціональних інтересів. Ефективне функціонування всього комплексу механізмів інформаційної безпеки та розумне їх використання буде сприяти успішній протидії впливу внутрішніх та зовнішніх загроз на розвиток країни взагалі.

Список бібліографічних посилань

1. Шевчук О. М. Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 210 с.

2. Степко О. М. Аналіз головних складових інформаційної безпеки держави. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм*. 2011. Т. 1, № 3. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/download/3214/3172> (дата звернення: 03.11.2019).

3. Ільницька У. Інформаційна безпека Україна: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам. *Humanitarian vision*. 2016. Вип. 2. С. 27–32.

4. Долженко К. І. Інформаційна безпека регіон: сутність та зміст поняття. *Наше право*. 2014. Вип. 2. С. 47–54.

5. Певцов Г. В. Модель регіону України як об'єкту забезпечення інформаційної безпеки. *Системи обробки інформації*. 2010. № 5. С. 2–9.

6. Соснін О. В. Забезпечення інформаційної безпеки держави: теоретичний дискурс. *Стратегічна панорама*. 2004. № 2. С. 149–154

Одержано 06.11.2019

УДК 657.432:658.149.5:656.2

Тетяна Олексіївна МОЩИЦЬКА,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»;*

Ірина Володимирівна ДАНИЛЮК,

*студентка Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

На сучасному етапі господарювання, підприємства на перший план висувають вирішення власних проблем, замість виконання своїх фінансових зобов'язань перед своїми партнерами [1, с. 351].

Практично жоден господарюючий суб'єкт не веде діяльність без дебіторської заборгованості, оскільки існують об'єктивні причини її утворення й існування, а саме:

– для боржника – можливість використання додаткових обігових коштів;

– для кредитора – розширення цільового ринку.

Серед основних причин утворення дебіторської заборгованості є:

- несвоєчасна оплата за товари, роботи та послуги;
- несвоєчасне відображення в обліку первинних документів про отримання матеріальних цінностей, робіт, послуг [2, с. 126].

Тому для надання керівництву повної інформації щодо суми дебіторської заборгованості, строків її погашення та складу, основних дебіторів, суми сумнівних боргів доцільно удосконалювати облік дебіторської заборгованості.

Одним з найбільш проблемних моментів обліку дебіторської заборгованості на підприємстві є її нормативне забезпечення. Рекомендована форма бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та облікові регістри не дають можливості отримати необхідну інформацію для прийняття зважених управлінських рішень.

Для здійснення достовірного аналізу заборгованості з метою її оптимізації, облікові регістри мають накопичувати інформацію про розрахунки з дебіторами з певною деталізацією та узагальненням даних. Також в обліку недостатньо деталізуються та співвідносяться різні види дебіторської заборгованості в загальній їх структурі [5, с. 9].

Створення резерву сумнівних боргів та визначення порядку його розрахунку в обліковій політиці підприємства – наступний крок у удосконаленні обліку дебіторської заборгованості. Визначення та застосування обраного методу розрахунку резерву забезпечить підприємству покриття безнадійних заборгованостей. Класифікація дебіторської заборгованості за строками дозволить уникнути неплатоспроможності покупців і замовників.

Порівняльний аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості є важливим елементом контролю за раціональним співвідношенням між заборгованостями підприємства з огляду на дотримання стабільності його фінансового стану. Значне перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською створює загрозу фінансовій стійкості підприємств і призводить до необхідності залучення додаткових джерел фінансування. В деяких випадках доцільно впроваджувати в практику управління лімітування дебіторської заборгованості як у загальних обсягах, так і у розрахунку на одного дебітора і періодично переглядати граничні суми.

Дієвим інструментом обліку дебіторської заборгованості є її систематична інвентаризація. Метою проведення інвентаризації дебіторської заборгованості є її перевірка щодо строку позовної давності для визнання такої заборгованості безнадійною та її списання. Ефективно побудована система взаємовідносин з дебітором

через механізм інвентаризації, забезпечить контроль над вчасністю та повнотою оплати рахунків дебіторів. У міжнародній практиці інвентаризація заборгованості проводиться незалежними аудиторами вибірково і / або суцільним методом [4, с. 119].

Запропоновані напрямки удосконалення обліку дебіторської заборгованості носять загальний характер. Кожне підприємство, виходячи з обсягів та специфіки діяльності, обирає самостійно шляхи удосконалення обліку і контролю суми дебіторської заборгованості. Великим суб'єктам господарювання доцільно створювати внутрішню службу контролю для отримання оперативної інформації щодо сум заборгованості, дебіторів та строку погашення боргу. Ця служба забезпечить налагодження комунікації між відділами збуту, постачання та бухгалтерією, своєчасну передачу первинних документів та правильність обліку. Наявність актуальних даних дозволить керівництву підприємства приймати своєчасні, ефективні управлінські рішення.

Список бібліографічних посилань

1. Олійник О. В., Бутинець Ф. Ф., Шигун М. М., Шулепова М. С. Організація бухгалтерського обліку : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Житомир : ЖІТІ, 2010. 576 с.

2. Гуня В. О. Удосконалення класифікації дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності підприємств. *Економічний простір*. 2014. № 19. С. 124–131.

3. Матицина Н. О. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2015. № 12. С. 38–42.

4. Статівка М. Г. Особливості визнання та оцінки дебіторської заборгованості на вітчизняних підприємствах відповідно до вимог МСФЗ. *Управління розвитком*. 2012. № 3 (124). С. 117–120.

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» : затв. наказом М-ва фінансів України від 08.10.1999 № 237 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (дата звернення: 05.11.2019).

6. Брігхем Є. Ф. Основи фінансового менеджменту / пер. з англ. В. Біленького, А. Медвідь, С. Лазаренка та ін. ; наук. ред. О. Д. Василик, О. Д. Заруба. Київ : Молодь, 1997. 1000 с.

Одержано 08.11.2019

УДК 339.92.061.1(477)

Аліна Леонідівна ПОМАЗА-ПОНОМАРЕНКО,

кандидат наук з державного управління,
начальник наукового відділу з проблем державної безпеки
навчально-науково-виробничого центру

Національного університету цивільного захисту України (м. Харків);

Кирило Олександрович ГУСАРОВ,

старший науковий співробітник
наукового відділу з проблем державної безпеки
навчально-науково-виробничого центру

Національного університету цивільного захисту України (м. Харків)

ТРАНСКОРДОННА СПІВПРАЦЯ ЯК ЗАСІБ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ МІГРАЦІЇ ТА ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Транскордонна співпраця між регіонами відіграє важливу роль у зміцненні демократичної і політичної стабільності в державі, в її економічному, екологічному, культурному і соціальному розвитку. Урахування цих особливостей дозволило деяким єврорегіонам України, а саме: Карпатському понизити рівень міграції та безробіття (табл. 1). Цей єврорегіон включає Львівську, Тернопільську, Івано-Франківську, Рівненську, Волинську, Чернівецьку області (див. Державну програму розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки [2]).

Таблиця 1

**Рівень безробіття та міграції в областях,
які входять до Карпатського єврорегіону, і в Україні загалом**

Роки	Області, які входять до Карпатського єврорегіону							
	Загалом в Україні	Волинська обл.	Закарпатська обл.	Івано-Франківська обл.	Львівська обл.	Рівненська обл.	Тернопільська обл.	Чернівецька обл.
	<i>Рівень зареєстрованого безробіття, %</i>							
2001	4,1	5,8	6,0	5,7	6,0	6,9	6,8	4,2
2010	2,7	3,1	2,8	3,5	2,7	4,7	5,3	3,7
2018	9,1	11,6	10,3	8,3	7,0	10,2	10,3	8,9
	<i>Міжнародна міграція українських громадян, осіб</i>							
2001	33471	871	1098	290	1234	1062	252	708
2010	652639	17348	8926	16516	32159	20453	14879	9937
2018	196379	5656	2929	5615	12739	6896	6043	3314

Джерело: складено на підставі [4].

Підвищенню рівня розвитку євро регіонів, у т. ч. Карпатського, а також рівня міграції в ньому сприяла низка причин, серед яких основними є такі: 1) прийняття Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки, Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року та ін. правових документів; 2) упровадження низки соціально-економічних та інфраструктурних проектів в євро регіонах у межах реалізації транскордонного співробітництва тощо [2]. Ці заходи здійснювалися в межах компетенції територіальних громад і влади в державі, визначеної внутрішнім законодавством відповідно до таких принципів європейської регіональної політики, як субсидіарності, децентралізації, партнерства, планування, прогнозування, а також концентрації й адитивності [1; 3]. Ці принципи передбачають, що фінансові ресурси, які надає ЄС окремим державам-членам або суб'єктам регіонального розвитку, повинні бути доповнені і розширені за рахунок місцевих джерел. Такі принципи мають взаємодоповнюючий характер і є визначають, що розвиток регіонів має відбуватися за умови кооперації й ефективного використання ініціатив, пошуку і розвитку власних джерел фінансування програм і транскордонного співробітництва. Загальноприйнятим є те, що 50 % того чи іншого проекту фінансує держава-член, а внесок депресивних регіонів становить мінімум 20 % [1; 3].

Висновок. Отже, ефективна реалізація вищезазначених принципів у регіональній політиці Європейського Союзу має подвійне завдання, що передбачає посилення і концентрацію наявних ресурсів з метою сприяння реалізації визначених цілей регіонального розвитку; визначення територій, які мають однакові або подібні проблеми (низький рівень доходів, високий рівень безробіття тощо). Крім того, транскордонне співробітництво є важливим для створення статистичної бази розвитку регіонів та депресивних територій, оскільки наразі проблематичним є відстеження відповідних інформаційних даних. Разом із тим, вимагає доопрацювання чинне законодавство України в напрямку уточнення в ньому понятійно-категоріального апарату (закріплення визначення дефініції «транскордонної співпраці» як специфічної сфери зовнішньо-економічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, а також «євро регіону» як організаційно-інституційної форми реалізації регіональної політики соціально-економічного спрямування транскордонної співпраці). Крім того, на законодавчому рівні слід забезпечити розвиток транскордонних кластерів. Вони також є організаційно-інституційною формою транскордонної співпраці, але мають виробничо-технічне

спрямування, базис якого становить інтеграція асоційованих інституцій (географічно зосереджених у транскордонному регіоні).

Наукова (практична) новизна: досліджено особливості розвитку транскордонної співпраці як засобу зниження рівня міграції та підвищення економічної безпеки держави; обґрунтовано внесення змін до вітчизняного законодавства шляхом уточнення понять транскордонна співпраця, а також її форм (єврорегіон і транскордонні кластери).

Список бібліографічних посилань

1. Европейская рамочная конвенция о приграничном сотрудничестве территориальных сообществ и властей : от 22.12.1981 // Совет Европы : офіц. сайт. URL: <https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/106> (дата звернення: 04.11.2019).

2. Верховна Рада України : офіц. сайт. URL: <https://rada.gov.ua/> (дата звернення: 04.11.2019).

3. Українське суспільство: міграційний рівень : нац. доп. / Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2018. 396 с.

4. Pomaza-Ponomarenko A., Husarov K. The evolution of economic processes as a factor of state security of Ukraine. *East Journal of Security Studies*. 2019. Vol. 4. P. 36–45. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2632549>.

Одержано 07.11.2019

УДК 330(477)

Наталія Вікторівна ПАВЛЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальних

та економічних дисциплін факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

БОРОТЬБА З ЕКСТРАКТИВНИМИ ІНСТИТУТАМИ ЯК ІНДИКАТОР ПОВНОЦІННОСТІ РЕФОРМ

Основною функцією економічної системи є забезпечення суспільства необхідною кількістю життєвих благ. Виходячи з цього, критерієм доцільності та ефективності будь-яких її цілеспрямованих змін має бути підвищення добробуту населення країни. Тридцятирічний досвід реформування національної економіки показав, що цей критерій дуже часто або зовсім ігнорувався, або враховувався лише формально. Переважна частина здійснених «покращень»

призводила зрештою до погіршення рівня життя основної маси мешканців України. Як же сталося, що замість омріяного ідеалу соціально-орієнтованої ринкової економіки в результаті перманентних реформ в Україні створена корумпована, монополізована, деградуюча економічна система, яка не лише відтворює, а й посилює майнове розшарування?

Відповідь на це питання лежить у площині інституційного аналізу, який показує, що основною причиною сучасного стану економічної системи України є, передусім, панування в ній екстрактивних економічних інститутів, які підтримуються такими самими, за своєю природою, екстрактивними інститутами політичної системи нашої країни.

Особливістю екстрактивних інститутів, на відміну від інклюзивних, що характерні для розвинутих країн, є їх спрямованість на перерозподіл національного доходу на користь вузького кола владних еліт. За роки реформ в Україні закріпилися і набули найбільшого поширення наступні екстрактивні інститути:

- непрозора система державних закупівель, що робить можливим тіньове привласнення коштів бюджетів всіх рівнів;
- непрозора система тарифів на житлово-комунальні послуги, що забезпечує тіньове субсидування енергетичних компаній за рахунок населення;
- необґрунтовані податкові пільги та дотації окремим галузям економіки;
- корупційне «оподаткування» малого та середнього бізнесу з боку контролюючих органів;
- тіньовий інститут неформальних кураторів, що контролюють виведення коштів державних підприємств через посередницькі структури;
- штучні обмеження для входу на ринки, що створюються умовами тендерів, інвестиційних та приватизаційних конкурсів, а також дозвільною системою;
- системи державного гарантування кредитів та рефінансування проблемних банків в умовах слабкості контролю за поверненням кредитних коштів фактично використовуються для їх незаконного привласнення тощо.

Як абсолютно вірно вказує О.Л. Яременко, зміст реформ – це усвідомлена зміна розподілу економічної влади в суспільстві [1]. І в Україні кожний етап реформ сприяв все більшій концентрації економічної влади в руках владних еліт, що призводило до поступового, але невпинного, порушення балансу інтересів між трьома основними соціальними силами – державою, бізнесом та населенням.

Екстрактивні інститути міцніли, а добробут падав. Закономірним наслідком стала примусова зміна державної влади у 2014 р., яку, на наш погляд, слід розглядати як реакцію на надмірну концентрацію влади та панування екстрактивних інститутів. Населення вимагало змін, але єдине, на що спромоглися владні еліти протягом наступних п'яти років, – навчилися маскувати екстрактивність інститутів красивими назвами та псевдоінноваціями. Замість повноцінних реформ країна отримала їх симуляцію.

Баланс інтересів у суспільстві не був досягнутий і, як наслідок, – нова, більш радикальна, зміна владних еліт, які мають, нарешті, вирішити проблему консенсусу та запропонувати новий суспільний договір. Чи вдасться це зробити, значною мірою залежить від того, чи будуть ліквідовані екстрактивні інститути, чи вони, як і на попередніх етапах реформ, лише змінять бенефіціарів.

Одним із показових прикладів битви з екстрактивним інститутом є події навколо створених наприкінці 2017 року так званих «авторизованих електронних майданчиків». Цей інститут був запроваджений шляхом внесення поправки до Податкового кодексу. Його функція вкрай проста: пересилати звіти оцінки нерухомості від оцінювача до Єдиної бази Фонду державного майна, яка перевіряє правильність оцінки з метою унеможливлення заниження оціночної вартості об'єктів. Оплата цієї нав'язаної «послуги» обходиться оцінювачу (а фактично продавцю нерухомості) у 680–1800 грн з кожної оцінки. З липня 2018 року до 10 жовтня 2019 року з населення на користь чотирьох фірм-посередників, які імовірно мають одного бенефіціара, було стягнуто понад 700 млн грн, тобто близько 1 млн грн щодня [2].

Протягом 2018 року відбувалися спроби ліквідувати цей інститут, але під час ухвалення бюджету на 2019 рік він навпаки був посилений новими поправками: створені заборони для входу на ринок нових майданчиків без отримання згоди від вже існуючих; Фонд державного майна не може акредитувати нові майданчики; Антимонопольний комітет не може розглядати справи, пов'язані з діяльністю майданчиків. Таким чином, створено ідеальний екстрактивний інститут: захищений від конкуренції та від контролю держави, дозволяючий цілком законно та на регулярній основі вилучати у населення значні кошти. У 2019 році спроби усунення посередників з процесу подання звіту оцінювачами до Єдиної бази даних були відновлені, але податковий комітет Верховної Ради підтримав їх лише після того, як набула розголосу інформація, що лобісти «майданчиків» пропонували його членам хабарі. Прийняття нового законопроекту, що ліквідує цей екстрактивний інститут,

можна вважати своєрідним індикатором серйозності намірів нової політичної еліти реформувати країну без подальшої концентрації влади у своїх руках.

Висновок. Боротьба з екстрактивними інститутами обіцяє бути складною і тривалою, якщо взагалі розпочнеться по-справжньому. Ймовірно, вона буде йти з перемінним успіхом; ймовірно, для її здійснення знадобиться чергова зміна політичних та економічних еліт. Але без неї будь-які реформи матимуть лише формальний характер, не чіпаючи суті існуючих соціальних інститутів, а отже, не зможуть досягнути головної своєї мети – підвищення життєвого рівня громадян. В такому разі Україна втратить будь-які перспективи прогресивного розвитку, а населення продовжуватиме виїжджати за кордон у пошуках добробуту на чужині.

Список бібліографічних посилань

1. Яременко О. Л. Суперечливий вплив інституційних реформ на функціонування економіки. *Економіка України*. 2018. № 11–12. С. 2–18.

2. Денков Д. Фінал історії з детектором брехні для «слуг народу»: як будуть позбуватися «майданчиків Яценка» // *Економічна правда* : сайт. 04.11.2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/11/4/653275/> (дата звернення: 13.11.2019).

Одержано 15.11.2019

УДК 330.356.7

Юлія Сергіївна ПЕНЯК,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»*

КОНТРОЛІНГ ЯК ЗАСІБ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ

Контролінг – це інформаційна, аналітична, контролююча і координуюча система, що забезпечує органічну сполуку інформаційної бази і всіх джерел інформації: аналізу, моніторингу, планування і контролю. При цьому контролінг у системі управління витратами спрямований на ефективне корегування і синтезування управлінських рішень, націлених на досягнення кінцевих цілей підприємства. Тому для підвищення ефективності управління витратами, на підприємствах України, необхідне впровадження сучасних систем контролінгу і їх використання [1].

Основною проблемою розвитку вітчизняних підприємств є недостатність інформації для прийняття фінансових рішень, що,

як наслідок, зумовлює несвоєчасне їх прийняття, або прийняття неточних чи невиправданих рішень. Вирішенням цієї проблеми є організація інформаційного забезпечення шляхом впровадження системи контролінгу.

Контролінг, в сучасних умовах управління підприємством, є важливим засобом його успішного функціонування, оскільки оперативно забезпечує керівництво підприємства інформацією для прийняття управлінських рішень, управління ресурсами шляхом інтеграції процесів збирання, обробки, аналізу та інтерпретації інформації, забезпечує виживання підприємства на рівнях тактичного і стратегічного управління; сприяє оптимізації залежності «виручка – витрати – прибуток». Разом з цим, створення єдиної служби (підрозділу) контролінгу має такі переваги:

- забезпечення керівництва повною, достовірною економічною інформацією і реалізація можливостей формування альтернативних підходів для прийняття управлінських рішень, оптимізація управлінської діяльності;

- попередження, оперативне виявлення та усунення недоліків у роботі окремих структурних підрозділів підприємства;

- визначення резервів зниження собівартості продукції й удосконалення процесів управління витратами підприємства, їх своєчасний контроль;

- удосконалення мотиваційних підходів та процесів управління персоналом.

Отже, впровадження контролінгу дає змогу підвищити рівень координованості процесів планування, контролю, обліку, аналізу на підприємстві, забезпечити їх інформаційною базою, завдяки чому підвищиться якість фінансових рішень та ефективність управління в цілому. Новим явищем у вітчизняному управлінні стала поява контролінгу як функціонально відокремленого напрямку економічної роботи на підприємстві, пов'язаного з реалізацією фінансово-економічної коментуючої функції в менеджменті, що забезпечує прийняття об'єктивних оперативних і стратегічних управлінських рішень.

На основі дослідження різних аспектів управління витратами можна виділити наступні результати впровадження системи контролінгу витрат на підприємстві:

- планування поточної діяльності підприємства на основі аналізу витрат і прогнозування фінансових результатів, побудова моделі майбутнього фінансового стану підприємства;

- забезпечення поточного контролю й аналізу результатів фінансово-господарської діяльності підприємства;

- оцінка і контроль фінансових рішень, що впливають на витрати (на стадіях планування, бюджетування і реалізації);
- автоматизація функції обліку, контролю, аналізу витрат і планування діяльності підприємства;
- залучення уваги до стратегічно значущих об'єктів витрат і розрахунок їх собівартості в стратегічному плануванні та аналізі;
- виявлення носіїв витрат та регулювання витрато-утворюючих факторів;
- моніторинг відхилень витрат від заданих значень, контроль витрат.

На основі вищевикладеного можна зробити наступний висновок, що контролінг витрат є необхідним інструментом, який дозволяє підвищити якість та оперативність фінансових рішень, що приймаються на підприємстві.

Разом з цим, процес впровадження контролінгу на підприємстві повинен розпочинатися з прийняття рішення про необхідність створення нової інформаційно-аналітичної системи управління. Така доцільність виникає у випадку: появи інформаційних сигналів про небезпеку зниження ефективності функціонування підприємства, погіршення основних показників його діяльності; неузгодженості при реалізації функцій управління між окремими структурними підрозділами; недосконалості методів планування, калькулювання, контролю та аналізу; невідповідності існуючих цілей підприємства та вимог зовнішнього середовища.

В цілому можна виділити шість основних етапів впровадження системи контролінгу на вітчизняних підприємствах:

1. Прийняття рішення про впровадження системи контролінгу на підприємстві.
2. Вибір та призначення виконавців.
3. Формування методичної бази контролінгу.
4. Адаптація контролінгу до поточної діяльності підприємства.
5. Зміцнення позицій контролінгу.
6. Поглиблення функцій контролінгу та зростання їх обсягу [2].

На впровадження системи контролінгу необхідно спрямувати діяльність усіх структурних підрозділів і служб. З цієї позиції потрібно розробити: поточні і стратегічні завдання підприємства в цілому та окремих структурних підрозділів і служб; схему організаційної структури, центрів витрат і відповідальності; аналітичний та регуляторний блок у системі контролінгу; положення функціональних обов'язків і прав служби контролінгу та окремих спеціалістів (контролерів); комунікаційні потоки, які забезпечують своєчасну інформацію за результатами діяльності підрозділів підприємства;

оціночні показники діяльності підприємства і структурних підрозділів; методику аналізу підприємницької діяльності; критичні величини за окремими показниками в системі аналізу відхилень між нормативними (плановими) і фактичними показниками; терміни проведення аналізу фактичного стану за підрозділами, а також підприємства в цілому; терміни подачі результатів аналізу і підготовлених проектів управлінських рішень керівнику підприємства; систему контролю за виконанням управлінських рішень; способи повідомлення управлінських ланок щодо виявлених недоліків.

На сучасному етапі розвитку економіки впровадження контролінгу натрапляє на труднощі, обумовлені наступними причинами: відсутністю до початку змін теоретичної і практичної бази, що може дискредитувати ідею контролінгу; невміння передбачити джерела і силу опору; несвоєчасність структурних змін; ігнорування вказівок керівництва; некомпетентність персоналу; переважання поточною роботою [3].

Зміцнення позицій контролінгу можливе на основі поступового впровадження, оскільки інші економічні служби будуть бачити в ньому на початку діяльності лише конкурента. Тому контролери повинні довести об'єктивну необхідність у створенні нового підрозділу, а також практичну цінність цієї служби. Поетапний підхід до організації служби контролінгу є доцільним, оскільки невеликі фінансові витрати на утримання її спеціалістів і отримання необхідної кількості інформації іншими службами покажуть переваги при її запровадженні та в майбутньому не викличуть сумнівів при збільшенні витрат на утримання нового підрозділу.

Контролінг як інформаційно-консультаційна система поки що не знаходить належного застосування на підприємствах. У нашій країні контролінг тільки зароджується, і тому процес впровадження контролінгу на підприємстві повинен розпочинатися з прийняття рішення про необхідність створення нової інформаційно-аналітичної системи управління, що забезпечить відображення, накопичення, оперативний контроль та надання релевантної інформації про витрати і результати діяльності для прийняття керівництвом ефективних рішень, а також дозволить оцінювати роботу менеджерів та підрозділів.

Список бібліографічних посилань

1. Гудзинський О. Д. Контролінг в системі менеджменту : монографія / Ін-т підготовки кадрів держ. служби зайнятості України. Київ : ІПК ДСЗУ, 2009. 225 с.
2. Паскалова А. Г. Аналіз доцільності використання сучасних інструментів контролінгу витрат. *Економіст*. 2014. № 12. С. 71–73.

3. Дороженко Л. І. Сучасні методи обліку витрат у контексті зару-біжного досвіду. *Держава та регіони*. 2014. № 42 (77). С. 72–76.

Одержано 13.11.2019

УДК 346.5

Володимир Нестерович ПЕТРИНА,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри фінансового права

та фіскального адміністрування

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ЕКОНОМІЧНА КОНКУРЕНЦІЯ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розвинута економіка є найважливішою складовою економічної безпеки країни. Головним чинником розвитку економіки в демократичній країні є економічна конкуренція.

Обов'язок держави забезпечувати захист економічної конкуренції закріплено в ст. 42 Конституції України. З метою забезпечення справедливої економічної конкуренції на міжнародному рівні Україна уклала низку міжнародних угод, включаючи Угоду про субсидії та компенсаційні заходи. Для забезпечення справедливої економічної конкуренції в Україні було прийнято низку законів, зокрема, ЗУ «Про захист економічної конкуренції», ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», ЗУ «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту». Проте, не дивлячись на це, у Світовому індексі конкурентоспроможності за 2017–2018 роки за таким показником як ефективність антимонопольної політики (англ. effectiveness of anti-monopoly policy) Україна посіла 124 місце серед 137 країн, що досліджувалися [1 с. 297].

В числі головних причин, що роблять практику застосування норм, направлених на забезпечення економічної конкуренції (надалі – конкурентні норми), в Україні однією із найменш ефективних у світі, є наявність в законодавстві України таких норм, що конфліктують із конкурентними нормами і на практиці дозволяють з легкістю їх обходити.

До таких антиконкурентних норм відноситься низка норм, що охоплюються поняттям «засоби державного регулювання господарської діяльності», зокрема, такі засоби, як «надання інвестиційних, податкових та інших пільг» та «надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій» [2], що передбачені ст. 12 Господарського кодексу України (ГКУ). Проявами цих так званих засобів

державного регулювання господарської діяльності, зокрема, є: надання державою пільг та субсидій казенним підприємствам, що передбачене ст. 77 ГКУ; державна підтримка для реалізації окремих інвестиційних проєктів, що, зокрема, передбачена ст. 2, 7, 12-1 ЗУ «Про інвестиційну діяльність»; надання державою пільг в спеціальних економічних зонах (надалі – СЕЗ) окремим суб'єктам господарювання, яких вибирають особи, уповноважені на виконання функцій держави, що передбачене законодавством України про СЕЗ.

Усі зазначені вище так звані засоби державного регулювання господарської діяльності згідно із ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» охоплюється поняттям «державна допомога суб'єктам господарювання», яке в ч. 1 ст. 1 даного закону визначається, як *«підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що створює або загрожує створенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності»* [3]. Згідно зі ст. 15 ЗУ «Про захист економічної конкуренції» така державна допомога окремим суб'єктам господарювання має кваліфікуватися як *«антиконкурентні дії органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю в такій формі, як «надання окремим суб'єктам господарювання або групам суб'єктів господарювання пільг чи інших переваг, які ставлять їх у привілейоване становище стосовно конкурентів, що призводить або може призвести до недопущення, усунення, обмеження чи створення конкуренції»* [4]. Зазначені вище так звані засоби державного регулювання господарської діяльності в міжнародному праві кваліфікуються як «заборонені субсидії», які згідно зі ст. 3 міжнародної Угоди СОТ про субсидії та компенсаційні заходи *«члени СОТ не можуть ані надавати, ані зберігати»* [5]. Так, зокрема, до заборонених субсидій згідно зі статтями 1–3 зазначеної Угоди відносяться такі адресні субсидії, коли: *(i) уряд практикує пряму передачу грошових коштів (наприклад, дотацій, позик або вливань капіталу), потенційну пряму передачу грошових коштів або зобов'язань (наприклад, гарантій за позиками); ii) уряд відмовляється від доходів, що йому належать, або не стягує їх (наприклад, такі фіскальні стимулюючі заходи, як податкові кредити); iii) уряд надає товари або послуги, крім загальної інфраструктури, або закуповує товари або послуги»* [5]. Згідно зі ст. 2 даної Угоди субсидії вважаються адресними у тому випадку, *«коли орган, що надає субсидію, або законодавство, відповідно до якого діє такий орган, прямо обмежує доступ до субсидії лише колом певних підприємств»* [5].

Цікавим є той факт, що зазначені вище дії (тобто державна допомога окремим суб'єктам господарювання), коли вони вчиняються українськими державними органами, українське законодавство (зокрема ст. 12 ГКУ) визначає як засоби державного регулювання господарської діяльності. Проте, коли такі самі дії вчиняються іноземними державними органами, то українське законодавство визначає їх як «нелегітимні субсидії» і передбачає за них відповідні санкції. Так, ст. 1 ЗУ «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» передбачає, що субсидія – це «фінансова або інша підтримка державними органами виробництва, переробки, продажу, транспортування, експорту, споживання подібного товару, в результаті якої суб'єкт господарсько-правових відносин країни експорту одержує пільги (прибутки)» [9], а ст. 8 даного Закону передбачає, що у випадку, коли «державний орган, що надає субсидію, або законодавство, на підставі якого діє цей орган, недвозначно надає доступ до субсидії тільки певним підприємствам, така субсидія вважається специфічною, тобто нелегітимною» [6].

Висновок. Проведене вище дослідження доводить, що норми, які передбачають підтримку окремим суб'єктам господарювання у будь-якій формі за рахунок ресурсів держави, мають антиконкурентний характер.

За Конституцією держава не наділяється функцією надавати будь-яким окремим суб'єктам господарювання підтримку у будь-якій формі за рахунок ресурсів держави. Натомість ст. 42 Конституції покладає на державу обов'язок забезпечувати захист економічної конкуренції. З огляду на це усі зазначені вище антиконкурентні за своєю природою засоби державного регулювання господарської діяльності (тобто норми, що передбачають підтримку окремим суб'єктам господарювання у будь-якій формі за рахунок ресурсів держави) є по суті антиконституційними.

Крім того, норми, що надають особам, уповноваженим виконувати функції держави, право вживати ці антиконкурентні засоби, одночасно надають широку можливість цим особам використовувати надані їм службові повноваження з метою одержання неправомірної вигоди і, таким, чином сприяють створенню в Україні корупційного середовища.

В силу свого антиконкурентного, корупційного та антиконституційного характеру норми, що передбачають підтримку окремим суб'єктам господарювання у будь-якій формі за рахунок ресурсів держави, безумовно, негативно впливають на економічну конкуренцію, розвиток економіки України та на економічну безпеку

України. З огляду на це дані норми мають бути вилучені із законодавства України.

Список бібліографічних посилань

1. The Global Competitiveness Report 2017–2018 / ed.: K. Schwab. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> (дата звернення: 11.11.2019).
2. Господарський кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 436-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 09.11.2019).
3. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : закон України від 01.07.2014 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18> (дата звернення: 09.11.2019).
4. Про захист економічної конкуренції : закон України від 11.01.2001 № 2210-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14> (дата звернення: 11.11.2019).
5. Угода про субсидії та компенсаційні заходи : від 15.04.1994 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_015 (дата звернення: 09.11.2019).
6. Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту : закон України від 22.12.1998 № 331-XIV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-14> (дата звернення: 09.11.2019).

Одержано 11.11.2019

УДК 342.336.1:351.476.1

Василь Вікторович САЗОНОВ,

кандидат юридичних наук,

докторант Харківського національного

університету внутрішніх справ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Ефективність протидії злочинності напряму залежить від якості кримінологічного забезпечення цієї діяльності, від тих умов, в результаті створення яких має настати сприятлива для діяльності суб'єктів протидії злочинності ситуація або їх множина.

Воно являє собою допоміжну діяльність у вигляді створення сприятливих умов для здійснення відповідними суб'єктами (державними, недержавними органами та установами, громадськими формуваннями і окремими громадянами) впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до певного рівня [1, с. 187].

Одним із основних напрямків кримінологічного забезпечення є нормативно-правова його складова, що являє собою систему чинного законодавства, яка регламентує діяльність відповідних суб'єктів щодо забезпечення ними економічної безпеки країни, тобто це сукупність матеріальних і процесуальних умов, які є необхідними для забезпечення ефективності діяльності суб'єктів протидії економічній злочинності.

Умовно нормативно-правові акти, якими тим чи іншим чином врегульовано процес забезпечення економічної безпеки країни, можна групувати наступним чином: міжнародні нормативно-правові акти, як джерело права; Конституція України, як основа, фундамент всієї системи законодавства, як юридична база поточного законодавства; кодифіковані нормативно-правові акти (податковий, кримінальний, кримінальний процесуальний, цивільний, митний, бюджетний, господарський кодекси, кодекс України про адміністративні правопорушення та ін.; закони України, укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України.

Окрім місце в системі законодавчого забезпечення економічної безпеки країни займають державні концепції, стратегії, плани розвитку, доктрини, цільові програми, які включені до правової системи України, адже вони набувають юридичної форми (шляхом підписання відповідних указів Президента України, розпоряджень Кабінету Міністрів України та ін.). Такі джерела права останнім часом займають значний сегмент у системі законодавчого забезпечення економічної безпеки, адже їх розробка є реакцією на ті зміни, що відбуваються і загрози, економічній безпеці в тому числі, що виникають.

Базовим документом з планування розвитку системи забезпечення національної, економічної, в тому числі, безпеки України є Стратегія національної безпеки України [2]. Однією з основних її цілей визначено забезпечення якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах, комплексне реформування системи забезпечення національної безпеки та створення ефективного сектору безпеки і оборони України.

Аналізуючи стан нормативно-правового забезпечення діяльності з протидії економічній злочинності, науковці в принципі одностайні в тому, що законодавча база в сфері забезпечення економічної безпеки країни є вкрай розосередженою та розбалансованою, а отже, недостатньо ефективною. Суттєвим її недоліком є відсутність уніфікованого нормативно-правового акта, яким було б врегульовано державну політику у сфері протидії економічній злочинності.

Справедливо із цього приводу констатує В. Ортинський, що сутність єдиного системоутворювального нормативно-правового акта, закону який задав би темп регулювання суспільних відносин у сфері економічної безпеки, унеможливило б єдині правила для всіх учасників цих правовідносин. Приведені у відповідність з цим законом нормативно-правові акти отримали б обґрунтований імпульс до оновлення, а в низці випадків навіть до радикальної зміни. Факт появи такого закону запустив би процес створення нових нормативно-правових актів, які дали б змогу охопити особливо проблемні напрями економічної безпеки, що потребують додаткового регулювання [3, с. 5].

О. Гриценко вказує, що перехід до інноваційної моделі соціально-економічного розвитку робить особливо актуальною цілеспрямовану діяльність щодо забезпечення економічної безпеки країни та її громадян на основі єдиної державної стратегії як нормативно-правового акта. Саме такий правовий документ стане тією методологічною основою, на базі якої відбудеться правове регулювання економічних відносин в країні. Він повинен систематизувати та інтегрувати всі конкретні закони економіко-правового плану. В такому разі можна сподіватися на взаємодоповнюючу, синхронну дію низки законів в єдиному напрямі і з певною ефективністю [4, с. 281].

О. Богма зазначає, що нагальною є необхідність розроблення та затвердження на державному рівні обґрунтованої Концепції економічної безпеки України, реалізація якої створить можливості ефективного захисту й реалізації національних економічних інтересів на основі цілеспрямованого впливу на існуючі загрози зовнішнього та внутрішнього походження [5, с. 14].

З. Гбур пропонує розробку окремого нормативно-правового акту, що закріплював би всі функції держави у сфері економічної безпеки, а їх виконання було б покладено на окремий орган забезпечення економічної безпеки України. При цьому доречним є запровадження основних функцій економічної безпеки держави Президентом та Кабінетом Міністрів України, а окрему функцію захисту покладено на Службу безпеки України та інші органи [6, с. 4].

Наголошуючи на необхідності систематизації законодавства про економічну безпеку держави, як складову національної безпеки, в науці є пропозиції об'єднати в кодифікованому акті, наприклад, у Кодексі про національну безпеку, в якому слід детально прописати положення, що стосуються не тільки національної безпеки, а й її окремих складових [7, с. 319].

Очевидно, що на сьогоднішній день, нагальною є потреба визначення стратегічного шляху корекції національного законодавства в сфері забезпечення економічної безпеки і необхідність чіткої систематизації існуючих нормативно-правових актів у сфері забезпечення національних економічних інтересів країни та економічної безпеки держави.

Актуальність цього напрямку кримінологічного забезпечення обумовлена реформуванням та постійними законодавчими змінами у правовому регулюванні економічних процесів країни і обумовлюють актуальність його подальших системних комплексних досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Кондор, 2018. 588 с.
2. Стратегія національної безпеки України : затв. указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 02.11.2019).
3. Ортинський В. Аналіз нормативно-правової основи забезпечення економічної безпеки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 4–12.
4. Гриценко О. А., Макуха С. М. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія. Харків : Право, 2009. 312 с.
5. Богма О. С. Аналіз рівня економічної безпеки України за основними складовими. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 8 (1). С. 11–14.
6. Гбур З. В. Основні функції держави у сфері забезпечення економічної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 2 (52). С. 1–9.
7. Шевчук І. В. Нормативно-правове забезпечення економічної безпеки України в контексті захисту національних інтересів держави. *Університетські наукові записки*. 2018. № 67–68. С. 313–321.

Одержано 11.11.2019

УДК 65.015

Сергій Олександрович ТКАЧЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент,

завідувач кафедри соціальних

та економічних дисциплін факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

Відмінною рисою сучасної філософії управління є визнання й практична реалізація в системі корпоративного управління концепції «підприємницького менеджменту», як дій, що здійснюються для підтримки конкурентоспроможності за рахунок створення гнучкої системи функціонування, ефективної адаптації до змін зовнішнього та внутрішнього середовища. Саме підприємницький підхід створює умови для децентралізації всередині підприємства, створення й розвитку підприємницької структури, стимулюючи внутрішній розвиток, що в свою чергу обумовлює формування, виявлення й реалізацію резервів розвитку.

Сьогодні країни переходять від абсолютних інтересів власної національної економіки – економічної системи на макрорівні до іншого етапу – економічної системи мегарівня.

Зростання впливу міжнародного середовища на діяльність підприємств стало результатом глобалізації, а підприємництво, по суті, стало виходити за національні рамки.

Процес глобалізації супроводжується проявом різнорівневих глобальних факторів, а саме: науково-технологічною революцією; загостренням сировинних і виробничих проблем; кризою світової фінансово-кредитної системи; загостренням проблеми навколишнього середовища; посиленням взаємозалежності національних господарств і їх економічної політики; зближенням економічних рівнів розвитку, різних країн; подоланням міжсистемних протиріч між країнами, що проявляється у визнанні конкуренції як головного фактору тощо.

Єдиний економічний простір, що виникає в процесах інтернаціоналізації, інтеграції й глобалізації, не просто змінює масштаби конкуренції, а трансформує і самі її умови, вносить зміни в традиційні уявлення про якість, рівень виробничих витрат, продуктивності праці, змушує змінюватись бізнес, адаптуючись до нових глобальних умов.

Міжнародний менеджмент пройшов тривалу еволюцію у своєму розвитку, перш ніж досяг свого рівня, для якого характерні інтернаціоналізація самої сфери й взаємного впливу національних моделей управління. Стирання економічних кордонів між країнами, створення глобальної економіки – єдиного економічного організму, що підкоряється тим самим загальним законам, привели до інтернаціоналізації.

Із процесом інтернаціоналізації пов'язане і ускладнення завдань, що можна пояснити дією економічних розбіжностей, політико-правових рамкових умов; можливості використання відстані й різниць у часі між зарубіжними підрозділами й материнськими компаніями; виникнення проблем з паритетом валют і з трансфертом капіталу; розбіжностей правил бухгалтерського обліку; недостатньо розвиненої інфраструктури, різниць соціокультурних середовищ.

Корпоративна культура й управління будується на прагматизмі й на розвитку навичок, а співробітникам, в той же час, властивий виражений індивідуалізм.

Дослідження показали, що конкуренція на міжнародному й внутрішньому ринках є динамічним і еволюційним процесом, що буде лише підсилюватись через невизначеність, непередбачуваність і нестабільність зовнішнього середовища. Проте, слід зазначити, що несприятливі фактори, що надають повсякденний вплив на діяльність підприємств – економічних систем в умовах невизначеності розвитку зовнішнього середовища, повинні розглядатися як найважливіше джерело пробудження, енергії й стимулу до пошуку найбільш економічних рішень, однак без переходу до сучасних методів корпоративного управління, без досягнення світового рівня внутрішнього управління підвищити ефективність виробництва й конкурентоспроможність підприємства не представляється можливим. Загальним для всіх підприємств є необхідність забезпечення комплексного підходу, радикальних структурних змін якісного характеру в самій управлінській системі. Саме на цій основі можна практично реалізувати єдність дій всіх ланок і процесів управління в зовнішній і внутрішній політиці підприємства як загальної економічної системи.

Одержано 04.11.2019

УДК 656.025.4

Олег Едуардович ШАНДЕР,

кандидат технічних наук,

доцент кафедри управління експлуатаційною роботою

Українського державного університету

залізничного транспорту (м. Харків);

Юлія Валеріївна ШАНДЕР,

асистент кафедри управління експлуатаційною роботою

Українського державного університету

залізничного транспорту (м. Харків)

ОСНОВНІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗИ УКРАЇНИ

Стабільність розвитку національної економіки залежить від ступеня розвитку кожної з її галузей та інфраструктурних елементів. Європейська інтеграція є одним з основних пріоритетів української державної політики. Розвиток залізничної галузі країни є передумовою для стабільного розвитку та підйому економіки країни, посилення її конкурентоспроможності, розширення зв'язків між підприємствами та захисту економічних інтересів держави, розширення зовнішньоекономічної діяльності у забезпеченні євроінтеграційного вектору розвитку України. Проте транспортна система країни, у тому числі залізничної галузі, все ще не відповідає стандартам, директивам, регламентам, нормам і вимогам Європейського Союзу (ЄС), відзначається суттєвим відставанням щодо законодавчої та нормативно-технічної бази та якості сервісних послуг [1].

Залізничний транспорт є базовою галуззю економіки України та втяляє собою найважливіший елемент транспортної системи. На протязі останніх п'яти років на залізничному транспорті помітна тенденція дефіциту рухомого складу, так як знос вагонів уже складає більше 85%, що є дуже негативним показником. В зв'язку з цим правові питання щодо організації перевізного процесу в умовах реформування залізничного транспорту на даний час є актуальним, що підтверджується низкою законопроектів прийнятими 23 лютого 2012 року Верховною Радою України : «Проект Закону про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування» та «Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про залізничний транспорт» (щодо розмежування функцій державного та господарського управління галуззю) [2].

Що стосується проблем нормативно-правового аспекту залізничного сектора, тут є значні перешкоди на шляху гармонізації з європейським законодавством та дієвістю на внутрішньому просторі країни. Правові, економічні та організаційні засади державного управління діяльності залізничного транспорту регулюються Законами України «Про природні монополії», «Про залізничний транспорт».

Основним недоліком законодавчої основи з точки зору реформування та розвитку залізничної галузі є тарифне питання. Одним із важливіших аспектів при реформуванні залізничного транспорту і як наслідок створення конкурентного середовища повинно базуватися на коректному формуванні тарифних умов для перевезення вантажів та пасажирів, що в подальшому повинно значною мірою вплинути на розвиток операторських компаній і в той же час дозволить вирішити одне із основних завдань – відновлення інфраструктури залізниці.

Відповідно до Закону України «Про залізничний транспорт», тарифи на послуги залізничного транспорту підлягають державному регулюванню у порядку, що визначає Кабінет Міністрів України. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» № 1548 від 25.12.1996 р. із змінами та доповненнями, тарифи на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги устанавлює Мінтрансзв'язку за погодженням із Мінекономіки і Мінфіном, а на перевезення пасажирів, багажу та вантажобагажу у міжнародному і внутрішньому сполученні (крім приміських перевезень) за погодженням – з Мінекономіки. Регулювання вартості послуг, що устанавлюється за вільними тарифами, визначено постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок обслуговування громадян залізничним транспортом» № 252 від 19.03.1997 р. та «Про порядок формування і застосування вільних (ринкових) цін і тарифів на продукцію, товари і послуги», затвердженим Постановою Головного управління цінової політики Міністерства економіки України № 15 від 27.12.1991 р. [3].

Виходячи з економічної ролі тарифної політики залізничного сектора, зрозумілим є той факт, що за рахунок низьких тарифів на залізничні перевезення та експлуатаційної вартості інфраструктури стає неможливим розвиток залізничного транспорту. На даний залізнична галузь України значно поступається розвиненим країнам за рівнем технологій, оскільки українська технологічна база (основні фонди) є застарілими і відстають від світового стану

техніки на кілька десятків років, на залізницях прогресує тенденція фізичної зношеності і морального старіння основних виробничих фондів (рухомого складу).

Теперішні механізми регулювання тарифною політикою доводять свою економічну неефективність. На сьогодні діючі суб'єкти ринку звикли до державної підтримки, тобто державного субсидювання, яке використовувалося не за цільовим призначенням. Проблематика питання полягає у тому, що темпи росту ціна на продукцію, що закупається залізничною галуззю, випереджають темпи росту тарифів на перевезення, звідси відсутність дохідного фактору та збитковість галузевих процесів. Державний апарат залишив за собою контроль над тарифною політикою, але ціни на продукцію залізничної галузі залишаються на вільному ринковому формуванні. Звідси також впливають проблеми забезпечення транспортними послугами населення. Закон України «Про залізничний транспорт» визначає, що центральні та місцеві органи державної влади мають відшкодовувати Укрзалізниці державного або місцевих бюджетів збитки від перевезень пільгових категорій громадян. Окрім того, Кабінетом Міністрів України щорічно для Укрзалізниці устанавлюється державне замовлення щодо перевезення пасажирів і вантажів, уведення нових потужностей, модернізації технічних засобів, розвитку магістральних ліній та придбання рухомого складу. Окрім того, Міністерство економіки України та Міністерство фінансів України, устанавлюючи тарифи на залізничні перевезення та погоджуючи показники фінансового плану залізниць, по суті не несуть відповідальності за стан справ та розвиток галузі. Основне навантаження тарифів позначилось на соціальній верстві населення, що виглядає звичним для українського державного апарату.

В Україні, так вже історично склалося, що зміни є нерегулярними та хаотичними, що постійно тримає у напрузі вантажовласників та ускладнює планування і ведення бізнесу загалом. Всі ці заходи держава звикла називати запозиченим досвідом розвинених країн чи країн-сусідів. Ось, наприклад, у Польщі такі зміни пройшли плавно, в декілька етапів. Тарифи були переглянуті та змінені протягом 5 років у розмірі від 13% до 19%. Це дало змогу досягти поставлених заздалегідь цілей та уникнути значної кількості негативних наслідків. Використання простих, але своєчасних механізмів дасть змогу вирішити основні проблеми залізничної галузі в частині регулювання тарифної політики.

Виходячи з цього, розриви у розвитку галузі, відставання реформування від інших країн СНД, Європи, світу має свої наслідки:

зниження конкурентних можливостей залізничного транспорту України на світовому ринку транспортних послуг, унеможлиблює використання повною мірою ринкових механізмів господарювання і подальший розвиток галузі. Реформування залізничного транспорту насамперед вимагає якісного удосконалення законодавчої бази і організаційної структури, для чого необхідний системний та комплексний підхід з урахуванням закордонного досвіду.

Список бібліографічних посилань

1. Матвієнко В. В. Оцінка та перспективи розвитку залізничної галузі в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=994> (дата звернення: 06.11.2019).

2. Реформи залізничного транспорту // Міністерство інфраструктури України : офіц. сайт. URL: <http://mtu.gov.ua/content/reformi-zaliznichnogo-transportu.html> (дата звернення: 06.11.2019).

3. Татарчук І. В. Транспортне право України. Київ : Центр учб. літ., 2016. 304 с.

Одержано 08.11.2019

УДК 336.67

Ірина Фантинівна ЯСІНОВСЬКА,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри державних та місцевих фінансів

факультету управління фінансами та бізнесу

Львівського національного університету імені Івана Франка;

Вероніка Анатоліївна ІЩЕНКО,

студентка факультету управління фінансами та бізнесу

Львівського національного університету імені Івана Франка

ДІЛОВА АКТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

За умов переходу до ринкової економіки кожне підприємство зацікавлене у завоюванні якомога більшої частки відповідного ринку збуту. Це проявляється, насамперед, у конкуренції, яка притаманна ринковій економіці і є її рушійною силою. Кожне підприємство змагається за своїх споживачів, враховуючи їх уподобання та інтереси, а також виходячи із загальновиробничих і маркетингових тенденцій. Саме ці процеси забезпечують визначення ділової активності підприємства, що свідчить про його стабільність за сучасних умов. Тому, важливо приділяти належну увагу даній

характеристиці діяльності підприємства для того, щоб залишатися фінансово стійким та платоспроможним суб'єктом господарювання, ефективно розпоряджатися своїми ресурсами та підтримувати на належному рівні ділову репутацію.

Виникнення і розвиток поняття ділової активності діалектично зумовлене та практично виправдане, оскільки в цілому відображує суть змін в економіці, коли гостро постає потреба зіставлення розмірів вкладених ресурсів з проміжними та кінцевими результатами їх використання, що безпосередньо впливає на фінансовий стан суб'єкта господарювання і тісно пов'язане з ним [1].

Поняття «ділова активність» є достатньо широким та охоплює майже всі сфери діяльності підприємства. Ділова активність – це комплексна характеристика, яка відображає зусилля підприємств, спрямовані на забезпечення динамічності розвитку і досягнення поставлених цілей у різних напрямках діяльності. Основними цілями оцінки та аналізу ділової активності підприємств є здійснення ефективних управлінських рішень з метою забезпечення сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності за умов ринкового середовища [3]. Дослідження ділової активності проводять аналізуючи низку показників, основними з яких є показники інтенсивності та ефективності використання ресурсів підприємства, а також шляхом перевірки виконання «золотого правила» розвитку підприємства, згідно з яким прибуток повинен зростати швидшими темпами, як обсяг реалізації продукції та вартість його майна.

На рис. 1 відображено індикатори розвитку підприємства, які свідчать про відповідний рівень ділової активності підприємства. Зокрема, стійка тенденція до зростання темпових показників вказує на високий рівень ділової активності, нестійка динаміка темпових показників вказує на середній рівень, а стійка негативна тенденція до зниження темпових показників – на низький рівень.

З метою підвищення рівня ділової активності підприємства повинні враховувати наступні фактори: орієнтація на розуміння і відповідність вимогам клієнтів, їх вподобаннями смакам; наявність відомої торгівельної марки (використання бренду); використання сучасних технологій у відповідному виді діяльності; забезпеченість кваліфікованими виробничими кадрами; високий рівень менеджменту та маркетингу; чітка ієрархія управління; зручне місце розташування, як щодо клієнтів так і щодо партнерів; обов'язкове використання ретельного планування діяльності підприємства; оперативність банківського обслуговування. Максимальне поєднання вказаних факторів забезпечує високий рівень ділової активності підприємства.

Рівень ділової активності	Високий	<ul style="list-style-type: none">– стійкий фінансовий стан– активна інвестиційна та інноваційна політика підприємства– стійка тенденція до зростання темпових показників– підвищення рівня ефективності використання ресурсів
	Середній	<ul style="list-style-type: none">– нестійкий фінансовий стан– епізодичне здійснення інвестиційної та інноваційної діяльності– нестійка динаміка темпових показників– суттєве зниження значень показників ефективності використання ресурсів
	Низький	<ul style="list-style-type: none">– кризовий фінансовий стан– відсутність інноваційної діяльності– стійка негативна тенденція до зниження темпових показників– неефективне використання ресурсів

Рисунок 1 – Характеристика динамічності розвитку підприємства (складено на основі: [1])

До складу факторів, що призводять до погіршення рівня ділової активності підприємства, відносять: обмеженість фінансовими ресурсами, доступними підприємству; розбалансування грошових коштів підприємства за обсягами і в часі; падіння обсягів виробництва і реалізації продукції; скорочення обсягів замовлень; затоварювання в усіх видах запасів; значний рівень інфляції.

Діяльність підприємства, яке зорієнтоване на успішне функціонування, повинна базуватись на своїх перевагах, тобто використовувати по максимуму усі свої можливості та, в той же час, зводити до мінімуму свої слабкі сторони, передбачаючи ймовірні загрози. Такий підхід дозволить господарчому суб'єкту не лише вірно побудувати політику управління в поточному періоді, а й чітко сформулювати напрямки стратегічного розвитку підприємства.

З-поміж напрямів підвищення ефективності використання ресурсів, можна виділити наступні: підвищення ефективності діяльності підприємства, яке здійснюється за рахунок прискорення обертання ресурсів і скорочення періоду їх обороту; збільшення числа обертів, що можливе шляхом скорочення періоду виробництва або скорочення періоду обігу; скорочення періоду виробництва, яке потребує вдосконалення технології, модернізації і автоматизації

виробництва; скорочення періоду обігу, що потребує більш ефективного і раціонального використання ресурсів, прискорення документообороту і розрахунків; покращення структури матеріаломісткості виробництва (перегляд затрат сировини та матеріалів, максимальне використання залишків сировини, закупівля матеріалу тільки за потребою, щоб останній не залишався на складі, тощо); підвищення фондоозброєності, за рахунок збільшення основних фондів, за допомогою реінвестування вільних коштів у виробництво [2].

Основні напрями підвищення ділової активності підприємства передбачають реалізацію наступних заходів:

- прискорення використання результатів науково-технічного та організаційного прогресу, що досягається за рахунок підвищення техніко-технологічного рівня виробництва, організаційних систем управління, швидкого оновлення обладнання);
- удосконалення організаційної структури за рахунок перегляду повноважень кожного працівника підприємства;
- поліпшення структури виробництва, зокрема підвищення коефіцієнтів завантаженості та оборотності;
- підвищення конкурентоспроможності продукції та послуг за рахунок підвищення якості товару та послуг;
- розвиток та вдосконалення ЗЕД підприємства [4].

Висновок. Отже, за сучасних умов господарювання ділової активності підприємства відводиться ключове місце, адже вона є комплексною характеристикою і визначає його конкурентоспроможність на ринку. Саме від ділової активності підприємства залежить ефективність використання його ресурсів, що є можливим при правильній постановці пріоритетів і цілей. Менеджери та фінансисти підприємства повинні здійснювати достовірну оцінку ділової активності, що, в свою чергу, дасть змогу позитивно впливати на ефективність діяльності підприємства, вчасно виявляти негативні тенденції та уникати їх в майбутньому.

Список бібліографічних посилань

1. Білик М. Д., Павловська О. В., Прутуляк Н. М. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 592 с.
2. Ковалев В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры. М. : Финансы и статистика, 2006. 560 с.
3. Статистика підприємств : навч. посіб. / С. О. Матковський, О. С. Гринькевич, О. З. Сорочак та ін. ; за ред. С. О. Матковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Алерта, 2013. 560 с.
4. Тимчишин-Чемерис Ю. В., Гвоздь С. І. Поняття ділової активності підприємства та напрями її підвищення. *Наука онлайн*. 2015. № 14. С. 161–170.

Одержано 09.11.2019

СЕКЦІЯ 4

ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

УДК 316.334.3

Наталія Валеріївна БОБРО,

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри соціальних

та економічних дисциплін факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ГРОМАДСЬКА ДУМКА В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: РЕЗУЛЬТАТИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним з ключових аспектів реформи правоохоронних органів, зокрема, діяльності Національної поліції, є законодавчо врегульований обов'язок поліції діяти в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства. Так, Законом України «Про Національну поліцію» передбачено, що «діяльність поліції здійснюється на задоволення потреб населення, а рівень їх довіри є одним із основних критеріїв оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції» [1].

Громадська думка – це незалежна оцінка громадянами позитивних і негативних аспектів діяльності будь-яких суб'єктів або певних процесів стосовно проблем, подій чи фактів дійсності в конкретній ситуації. Громадська думка виявляється в реакції, оцінному ставленні певних соціальних спільнот (суспільства, організацій, груп) до соціальної дійсності, різних подій, поведінки та діяльності окремих людей чи соціальних інституцій, явищ і процесів з погляду цих спільнот [2]. Саме тому важливим є перманентне вивчення питання громадської думки щодо публічної безпеки та довіри до діяльності поліції.

У період з квітня по травень 2019 року працівниками та курсантами Харківського національного університету внутрішніх справ спільно із представниками Соціологічної асоціації України та Головним управлінням Національної поліції в Харківській області було проведено соціологічне дослідження [3, 4].

Методом збору первинної інформації було структуроване індивідуальне інтерв'ю «віч-на-віч» за місцем проживання респондентів. Вибірка маршрутна, обсяг вибіркової сукупності склав N=4500 респондентів, віком від 18 і більше років, серед них: мешканців міста Харкова – N=1530, мешканців Харківської області – N=2970. Також для порівняння ми використали результати аналогічного опитування за 2018 рік – N=2970.

Предметом дослідження виступили – оцінка якості життя та безпеки у населених пунктах, громадська думка про ефективність діяльності місцевої поліції, ставлення до різних характеристик роботи місцевої поліції та інформація про її роботу. Вивчались проблеми з безпеки мешканців Харкова та Харківської області.

Результати дослідження свідчать про те, що рівень злочинності у 2019 р. порівняно з 2018 р. зменшується. На запитання «Як Ви в цілому оцінюєте рівень злочинності в районі (місті, селищі), де Ви проживаєте?» опитуванні населених пунктів області визначили низьким – 31,7 %, і тільки 9,3 % опитуваних визначили рівень злочинності високим, щодо харків'ян, то про низький рівень говорили – 23,3 %, про високий рівень злочинності – 12,6 % респондентів. Якщо порівнювати данні респондентів міста та області, то у харків'ян більш високі оцінки рівня злочинності, ніж у мешканців населених пунктів області. Це можна пояснити тим, що в області громадяни почувають себе безпечніше, ніж громадяни міста.

Серед найбільш небезпечних факторів респонденти назвали: вживання наркотиків, зокрема йдеться про проблему так званих «закладок»; майнові злочини: крадіжки, розбої, шахрайство тощо; вживання алкоголю, зокрема й проблема «наливайок», що виявилася найбільш актуальною для мешканців міста; порушення громадського порядку: хуліганство, вандалізм, бійки тощо. Відповідальними за свою безпеку та основними її гарантами респонденти вважають поліцію. В цій ситуації гостро стоять питання як особистої безпеки мешканців міста та області, так і збереження спільної власності, дотримання соціальної справедливості та захисту прав громадян.

Прагнення мешканців уникати деяких місць у районі проживання порівняно з 2018 роком збільшується. Таке прагнення висловлюють 46 % опитаних. При цьому серед мешканців населених пунктів області менше тих, хто виявляє прагнення уникати певних місць (про це повідомили 31 % опитаних), ніж серед мешканців Харкова (33 % опитаних). Зміна поведінки громадян у темний час доби є одним з базових поведінкових індикаторів оцінювання криміногенної ситуації. Отримані дані свідчать про збільшення частки громадян, які не змінюють свою поведінку (з 40 % у 2018 р., до 41 % у 2019 р.).

Звертає на себе увагу і той факт, що збільшилась частка тих, хто без необхідності не виходить із дому з 40 % у 2018 році до 42 % у 2019 році та зменшення частки тих, хто використовує активні заходи безпеки – (з 14 % у 2018 р., до 13 % у 2019 р.). При цьому мешканці населених пунктів області більше віддають перевагу пасивним заходам безпеки, а мешканці міста – активним (заоби самозахисту, інші заходи безпеки).

При дослідженні професійної діяльності поліції, зокрема успішності виконання покладених на неї завдань важливо визначити частку респондентів, які задоволені/незадоволені роботою поліцейських. За результатами дослідження респонденти оцінюють діяльність поліції порівняно з 2018 роком як позитивну, так у Харкові – (з 78,6 % до 85,6 %), області (з 80,3 % до 84,3 %). Збільшилась кількість осіб, які вважають, що поліція на «відмінно» справляється з покладеними на неї завданнями з 14 % у 2018 р. до 16 % у 2019 р., а також і тих, хто оцінює роботу поліції як «скоріше добру, ніж погану» – збільшилась з 65 % у 2018 р. до 69 % у 2019 р.

До головних питань, що викликають задоволеність населення роботою місцевої поліції належать охорона громадського порядку, швидке та своєчасне реагування на виклики, забезпечення безпеки дорожнього руху, боротьба з незаконним розповсюдженням наркотиків, профілактика злочинності серед неповнолітніх, протидія хуліганству та вандалізму. Негативно оцінюється – неефективне ведення розслідування злочинів та притягнення злочинців до відповідальності, захист майна та житла громадян від крадіжок, корумпованість деяких представників поліції, залежність надання допомоги від статусу та платоспроможності людини. Таким чином, для налагодження взаємодії між поліцією та населенням на засадах партнерства потрібно спрямувати зусилля на вирішення цих проблем та інформування населення стосовно того, що вони вирішуються.

Довіра визнається найважливішим показником ефективності роботи поліції. Так, вчений В. Звоновський значну увагу приділяв повсякденній довірі, яка передбачає повсякденну впевненість у дотриманні певних умов взаємодії. Повсякденна практика змушує людей вступати в щоденні контакти з іншими людьми, установами, організаціями, інституціями про яких раніше вони нічого не знали, а тому не можуть бути впевнені, що ті виправдають їх очікування. Однак, незважаючи на це, люди все ж вступають у нові стосунки один з одним. Це стає можливим завдяки повсякденній довірі. У дослідженні було виявлено, що порівняно з 2018 роком довіра до поліції збільшилась – з 55 % до 65,2 %, але відмічається і зростання рівня недовіри до поліції з 6,1 % до 8,2 %.

Порівняно з минулим роком рівень довіри громадян до прокуратури збільшився (з 47 % до 62 %), баланс довіри складає 46 %.

Патрульна поліція з моменту інституціоналізації має високий кредит довіри громадян, але з роками він починає розтрачуватись. Порівняно з минулим роком довіряють патрульній поліції – 60 % опитаних. Баланс довіри до патрульної поліції у 2019 р. знизився з 43 % до 39 %.

Довіра до судів, порівняно з 2018 роком зростає. За даними опитування в м. Харків з 35,1 % до 52,8 %, баланс довіри складає – 32,3 %, в області з 36,4 % до 54,6 %, баланс довіри складає – 38,8 %.

Дані дослідження виявили, що служба безпеки України має найбільшу довіру серед правоохоронних органів після патрульної поліції. Це пояснюється тим, що пересічний громадянин інколи стикається з цією організацією, тому інформацію про роботу він отримує через ЗМІ. Довіра до служби безпеки України у м. Харків, порівняно з минулим роком, за даними опитування, зростає (з 38 % до 53 %), баланс довіри складає – 38 %, у Харківській області – з 38 % до 53,2 %, баланс довіри складає – 40 %.

Обізнаність опитаних щодо контактних даних місцевої поліції знаходиться на високому рівні, але є певна незначна частина, які не володіють ніякою інформацією про роботу її представників і не змогли б у разі потреби до них звернутися. Отже, контактні дані поліції (такі як номер гарячої лінії, адреса прийому громадян, телефони місцевих інспекторів) належать до тих даних, які необхідно поширювати через різні ЗМІ.

Таким чином, громадська думка може стати корисним методом для отримання інформації, що стосується безпеки громади «з перших вуст» – від громадян, які зацікавлені у зростанні рівня безпеки; він сприятиме підвищенню рівня довіри населення до поліції, мотивації громадян до активних дій у співпраці з поліцією.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 03.11.2019).

2. Бугайчук К. Л. Вивчення громадської думки населення регіону про якість роботи органів внутрішніх справ у напрямку боротьби з незаконним обігом наркотиків : наук.-метод. рек. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2013. 40 с.

3. Сердюк О. О., Базима Б. О. Публічна безпека та довіра до правоохоронних органів 2019. За результатами досліджень 2013–2019 років, проведених у Харківській області : наук. звіт / вступ. слово Д. В. Швець ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Голов. упр. Нац. поліції в Харків. обл. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. 228 с.

4. Сердюк О. О. Публічна безпека та довіра до правоохоронних органів. За результатами досліджень 2013–2018 років, проведених в Харківській області : наук. звіт / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Голов. упр. Нац. поліції в Харків. обл. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 128 с. DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.12963.50721>.

Одержано 15.11.2019

УДК 037.011.33(477)-057.30

Сергій Петрович ГІРЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент,

заступник декана з навчально-методичної роботи факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ КОМПОНЕНТІВ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ У ФАХОВІЙ ОСВІТІ

Проведення реформи правоохоронної системи включає процес змін критеріїв, змісту та показників сформованості компонентів фахової освіти майбутніх офіцерів Національної поліції, курсантів та слухачів закладів вищої освіти МВС зі специфічними умовами навчання. Результатом цього стає набуття поліцейським обов'язкових та професійно-важливих компетентностей, без оволодіння якими стає неможливим, а нерідко й небезпечним, виконання правоохоронних функцій.

Вивчення змісту правоохоронної освіти, аналіз навчальних планів за спеціальностями «Право»(спеціалізації: досудове розслідування, оперативно-розшукова, кібербезпека), «Правоохоронна діяльність» (кримінальна поліція, офіцер-кінолог, підрозділи боротьби з торгівлею людьми) сьогодні не містять навчальних дисциплін, метою яких є оволодіння курсантами основами ефективної комунікації в складних ситуаціях, розв'язання службових конфліктів та профілактика майбутніх протиріч. Проте, підготовка курсантів за спеціалізаціями «превентивна діяльність» та «ювенальна превенція» передбачає вивчення дисципліни «Конфліктологія» (40 аудиторних годин), що забезпечує формування базового блоку конфліктологічної компетентності майбутнього поліцейського, формує основні алгоритми конструктивної конфліктної поведінки, управління конфліктними та пост конфліктними емоційними станами.

В сучасних дослідженнях системи професійної освіти працівників підрозділів Національної поліції, на нашу думку, недостатньо

розглянуті питання психолого-педагогічних умов та технологій формування складових професійної конфліктологічної культури у закладах вищої освіти, які готують майбутніх правоохоронців. Проте, процес реформування правоохоронної системи України, згідно заявленої Концепції, має на меті створення принципово нової системи стосунків між громадянином та державою, покращення якості правоохоронного сервісу, небайдужості працівників поліції до проблем та заяв громадян, зростання рівня довіри між ними. Саме тому *метою* нашої роботи є визначення базових складових конфліктологічної культури поліцейських, педагогічних векторів її формування в вищому навчальному закладі МВС.

Сьогодні переважна більшість дослідників особистісної культури (С. Амеліна, А. Арнольдов, І. Громів, О. Ємельянов, Ю. Ефімов, А. Здравомислов, М. Коган, І. Кузнецова, В. Тугарінов та ін.) розглядають її як деякий універсальний цінносно-духовний механізм, що притаманній особі та направляє, реалізує її поведінку і діяльність за допомогою сукупності ряду методів. Формування особистісної культури особистості – це процес її значних змін, впливу зовнішніх чинників на внутрішній світ людини [1].

Механізми та динамічні особливості культури особистості в конфлікті відображені в ряді публікацій науково-дослідного характеру, де різні підходи до розуміння сутності конфліктологічної культури, її структури знайшли своє відображення в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених (І. Ващенко В. Великий, Г. Козирєв, Н. Самсонова [2], В. Светлов [3], Н. Підбуцкая, Б. Хасан, О. Щербакова, О. Шуригіна, N. Davenport, P. Heigl, M. Rosenberg, D. Scott, K. Thomas та ін.).

Щодо питання змісту векторності конфліктологічної культури фахівця, слід констатувати, що сьогодні спостерігається відсутність кардинально різних поглядів. Н. Самсонова серед її рівнів виділяє конфліктологічну компетенцію, конфліктологічну компетентність і конфліктологічну готовність О. Щербакова виділяє чотири базових компоненти, достатніх для висвітлення цього поняття: поведінкова культура, культура мислення, культура почуттів та комунікативна культура. О. Шуригіна акцентує увагу на змістовному, мотиваційному, емоційному та особистісно-діяльнісному компонентах. Всі вищезазначені погляди не суперечать один одному та є вдалими спробами проаналізувати досліджуваний феномен з різновекторних позицій (компететнісний, психометричний та культурологічний підходи).

В своєму дослідженні ми розглядаємо конфліктологічну культуру (КК) у вузькому сенсі, але не тільки як набір особистісних властивостей, що забезпечують функціональне поведіння людини

в конфліктних ситуаціях. По перше, це система стійких, взаємопов'язаних, соціально-обумовлених індивідуально-психічних характеристик, які забезпечують гармонійне внутрішнє управління людиною поведінкою та комунікацією з оточуючими суб'єктами в межах виконання професійних повноважень при збереженні можливості свідомого корегування ситуацією та збереженні достатнього рівня безпеки для її реальних або потенційних (спостерігачів) учасників. По-друге, КК є результатом поєднання індивідуально-типологічного, психодинамічного розвитку особистості (тип темпераменту, характер, емоційно-вольові якості), інтеріорізованого соціального конфліктного досвіду людини разом з професійно обумовленими освітніми компонентами (знання, вміння, навички), отриманими у ЗВО в межах вивчення конфліктологічних дисциплін, проходження практики та стажування.

Ми погоджуємося з думкою П. Коулмана, який вважає що переважно «конфлікти виникають в процесі розвитку конкретних відносин чи ситуації (які супроводжуються набором емоцій чи пасток)»[4]. Дослідник підкреслює, що в емоційному аспекті реакцію на конфлікт зумовлюють два чинника – місце та особи. Переважно, наша домінуюча (шаблонна) реакція на конфлікт є результат впливу особливостей нашого «Я», тобто характеру, звичок, культури, виховання, статі, освіти та суспільних знань, соціального статусу, батьківського впливу та ЗМІ тощо.

Конфліктологічна культура особистості одночасно проявляється переважно у різних її формах (комунікативних, вольових, морально-етичних, операційних, інтелектуальних, матеріальних, інтерактивних), є істотною характеристикою її суспільного життя. Але найбільш яскраво та природно елементи конфліктологічної культури проявляються через первинні, цілком природні для людини форми реагування на фрустраційну ситуацію, що підтверджується рядом психологічних досліджень. Так цікавими та перспективними ідеями для побудови ефективної навчальної моделі формування конфліктологічної культури в закладах освіти, на наш погляд, насичені концепції соціального навчання (Б. Скінер, А. Бандура, Дж. Роттер), раціонально-когнітивної терапії (А. Єлліс, Дж. Келлі), теорія понятійних систем (О. Харві, Д. Хант, Г. Шродер), поведінкової терапії (К. Томас), теорія конструктивної взаємодії (Д. Скотт, Х. Корнеліус, Ш. Фейр, Ч. Ліксон), теорія видів аналізу конфлікту (В. Светлов)[3], теорія результативного конфлікту (П. Коулман, Р. Фергюсон)[4] та концепція позитивної терапії (Н. Пезешкіан). Саме в їх надрах підкреслюється значення мотиваційних і когнітивних факторів для пояснення взаємодії особистості

з оточуючими, її поведінки в контексті соціальних (побутових та професійних) ситуацій. Враховуючи факт наявності різного життєвого досвіду, ціннісних компонентів, показників емоційності, кмітливості, а також враховуючи досвід визначних психологічних та педагогічних досліджень, зазначимо, що вагомими психологічними чинниками формування конфліктологічної культури особистості у вищих навчальних закладах виступають:

- виважений підхід до психологічного відбору кандидатів на службу в НП (діагностика компетентності та готовності до ведення суперечок, переговорів і вирішення конфліктів; визначення рівня розвитку конфліктологічної культури; визначення рівня та параметрів конфліктності особистості; тест дослідження стилю поведінки в конфлікті; експрес-діагностика рівня конфліктостійкості особистості; діагностика комунікативної толерантності тощо);

- система психологічного супроводження курсантів під час навчання та служби;

- стабільно сприятливий соціально-психологічний клімат в навчальній групі, конструктивні взаємовідносини з колегами, керівництвом та викладачами, атмосфера довіри, відвертості та підтримки.

- властивості та «індивідуальний репертуар» вольової сфери курсанта (рівень особистої стресостійкості та конфліктостійкості, стриманість та ін.).

- включення особистості в комунікаційну та інтерактивну динамічну сферу: групові процеси, складні ситуації спілкування, взаємозалежність, дефіцитарні прояви (ресурси, час, відповідальність), вирішення спільних завдань, розподілення обов'язків, взаємоконтроль та ін.;

- виражені здібності курсантів до управління (лідерство та координація) та самоуправління (самоконтроль);

- спрямованість особистості на пошук психологічно безпечних моделей взаємодії з оточуючими, на самовдосконалення та соціальну адаптацію;

- аналіз конфліктів, «притаманних» професії, пошук взаємозв'язку між стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях та їх наслідками (конструктивними та деструктивними), пошук раціональних та «помилкових» тактик поведінки суб'єктів конфлікту.

До соціально-педагогічних чинників формування конфліктологічної культури працівників Національної поліції у ЗВО МВС ми відносимо наступні:

1. Наявність висококваліфікованих педагогічних кадрів (професорсько-викладацький склад, керівництво факультетів, офіцери

курсної ланки, куратори учбових груп), високий рівень їх конфліктологічної компетентності;

2. Використання у процесі викладання психологічних, конфліктологічних та правових дисциплін різноманітних педагогічних та проблемно-комунікативних технологій, широке впровадження інтерактивних та тренінгових навчальних курсів, систематизоване та впорядковане впровадження кейсу проблемних конфліктологічних завдань.

Доречи, типологія практично спрямованих конфліктологічних завдань у педагогічній діяльності представлена нами наступними блоками:

Перцептивно-діагностичні завдання (забезпечення адекватного сприйняття конфліктогенів спілкування, розвиток вмінь самоусвідомлення власних прихованих інтересів, діагностика емоційних станів його учасників)

Аналітико-прогностичні завдання (розуміння логічного продовження ситуації та її наслідків, типологія опонентів та пошук загроз, вибір потрібних поведінкових конфліктних стратегій та тактик).

Превентивні завдання (попередження ідентичних конфліктів на первинних стадіях, збереження оптимальних взаємовідносин та статусів опонентів).

Мотиваційні завдання (стимулювання конструктивних конфліктів для домінування ціннісного потенціалу організації)

Завдання з моделювання (формування досвіду варіативної поведінки в конфлікті, створення власних конфліктогенів).

Завдання для роз'язання конфлікту (розвиток навичок співробітництва, раціональної кооперації, спільного пошуку рішення) [5,6].

Рефлексивні завдання (розвиток чуттєво-пізнавальної сфери особистості).

3. Широка практична підготовка курсантів (проходження навчальної практики та стажування на посаді, патрулювання, охорона громадського порядку під час спортивних змагань, свят тощо), що здійснюється постійно, в кожному начальному семестрі.

4. Формування професійно спрямованих мотиваційних, комунікативних когнітивних, операційних, емоційно-вольових стереотипів (як компонентів професійної культури) та ін..

5. Включення конфліктологічних дисциплін до варіативної складової навчальних освітніх планів за спеціальностями «Право» (в майбутньому можливо «Кримінальна юстиція»), Правоохоронна діяльність», «Психологія», «Кібербезпека» та ін.

Висновок. Цілеспрямована та систематизована організація конфліктологічної освіти майбутніх фахівців у закладах вищої

освіти зі специфічними умовами навчання МВС в сучасних умовах розвитку України виступає необхідним та важливим компонентом формування особистісної та соціально-професійної культури правоохоронця, яка зумовлює вибір безпечних, оптимальних та законних дій поліцейського в конфліктних ситуаціях. Як свідчить практичний досвід, використання під час викладання конфліктологічних дисциплін широкого потенціалу новітніх та класичних педагогічних форм та технологій організації освітнього процесу забезпечує динамічний розвиток базових компонентів конфліктологічної культури особистості, а саме: комунікативного, операційного, когнітивного, психоемоційного та мотиваційного.

Список бібліографічних посилань

1. Гіренко С. П. Конфліктологічна готовність працівників органів внутрішніх справ як складова їх професійної підготовки. *Вісник Національної академії оборони України*. 2011. Вип. 4 (23). С. 33–39.
2. Самсонова Н. В. Конфликтологическая культура специалиста и технология ее формирования в системе вузовского образования : монографія. Калининград : Изд-во КГУ, 2002. 308 с.
3. Светлов В. А. Конфликт: модели, решения, менеджмент. СПб. : Питер, 2005. 540 с.
4. Коулман П., Фергюсон Р. Результативний конфлікт. Київ : Наш формат, 2016. 320 с.
5. Беззубко Л. В., Зюнькін А. Г., Калина А. В. Управління трудовими конфліктами. Київ : МАУП, 2004. 256 с.
6. Скотт Дж. Конфликты. Пути их преодоления. Киев : Внешторгиздат, 1991. 208 с.

Одержано 15.11.2019

УДК 811.111'25:651.926

Інна Миколаївна ГОЛОПИЧ,

*старший викладач кафедри українознавства факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ГРАМАТИЧНІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ

Переклад юридичних текстів зазвичай викликає труднощі, це пов'язано з уживанням спеціальної термінології та синтаксичними особливостями мови. Під час перекладу потрібно правильно розуміти зміст речень, смислові відношення між реченнями та значення метатекстових елементів, що беруть участь в організації тексту.

Найбільший комплекс граматичних проблем перекладу пов'язаний із розумінням синтаксичної структури та морфологічного складу речень як мовних елементів, що є безпосередніми носіями певної інформації.

Як відомо, англійська й українська мови належать до різних гілок індоєвропейської родини мов (перша – до германської, друга – до слов'янської), і до різних структурних типів мов: перша – переважно аналітична мова, де граматичні відношення у реченні передаються вільними граматичними морфемами, а друга – флективна мова, де граматичні значення й відношення передаються за допомогою пов'язаних граматично морфем – флексій. Саме розбіжності в будові мов, у наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій і становлять велику групу граматичних труднощів перекладу. Так, в українській мові немає артиклів, герундія, часових форм дієслова груп Continuous та Perfect, складних підметових та додаткових інфінітивних конструкцій, а в англійській мові – категорії роду іменників і прикметників, дієприслівників, тощо. Певні відмінності існують у побудові речення: на відміну від української мови, де можуть відбуватись інверсії, група підмета нерідко може міститися після групи присудка, в англійській мові порядок головних членів речення більш фіксований, що може вимагати перебудови речення під час перекладу.

По-друге, граматичні труднощі перекладу пов'язані з різним обсягом змісту подібних у двох мовах форм і конструкцій. Так, форма теперішнього часу дієслова-присудка в українській мові за своїм змістом відповідає англійським формам Present Indefinite, Present Continuous та частково Present Perfect, а форма родового відмінку українського іменника може відповідати за своїм граматичним значенням англійській прийменниково-іменниковій конструкції «of + N» або формі загального відмінку іменника в препозиції до іншого іменника.

По-третє, труднощі перекладу складають ті граматичні форми мови тексту оригіналу, що мають відмінні від відповідних граматичних форм мови перекладу функціональні характеристики. Наприклад, форми однини й множини іменника є в українській і в англійській мовах, однак форми деяких іменників можуть не збігатися.

По-четверте, труднощі перекладу полягають у використанні форм пасивних й активних форм дієслів. В англійській мові частіше використовуються пасивні конструкції, тож під час перекладу нерідко доводиться змінювати на активні форми. Такі труднощі викликані розбіжностями у мовностилістичних нормах текстів мов оригіналу й перекладу.

По-п'яте, труднощі перекладу пов'язані з явищами омонімії. Коли тотожні за формою або конструкцією лексеми мають різне значення і функції у реченні.

По-шосте, труднощі перекладу пов'язані з особливостями вираження членів речення у двох мовах, насамперед підмета і присудка. Наприклад, в англійській мові є так звані «формальний підмет» і «формальний додаток», які є неможливими у структурі українського речення. Тільки незначна частина англійських та українських висловлювань має ідентичну синтаксичну структуру та порядок компонентів і тільки в такому випадку англійські висловлювання можуть перекладатися відповідними українськими висловлюваннями без застосування граматичних трансформацій. Такий переклад називається «дослівним». Його слід відрізняти від граматично буквального перекладу, який є дослівним перекладом граматичної форми або синтаксичної конструкції, що порушує граматичні норми мови перекладу юридичних текстів.

Юридичні тексти мають певну особливість – насиченість спеціальною юридичною лексикою, як от: юридичні поняття, загальноновживана лексика, загальноновживана лексика зі спеціальним значенням, скорочення; синоніми, що використовуються для позначення одного поняття з метою уникнення двозначності; кліше та сталі вирази; запозичення з латинської та французької мови; слова давньоанглійського походження, які вийшли із загального вжитку; дієслова у пасивному стані; вживання модального дієслова «shall» для вираження наказу або зобов'язання; ідіоматичні вирази та фразеологічні сполучення, які не вживаються або рідко вживаються в літературній мові.

Щодо перекладу юридичних фразеологізмів, то варто зауважити, що калькування під час перекладу є недопустимим. Переклад юридичних текстів з англійської або на англійську мову часто викликає у перекладача труднощі, обумовлені специфікою правової системи й термінології, прийнятої в англомовних країнах. Під час перекладу юридичного тексту можуть виникати проблеми з вибором адекватного лексичного відповідника. На вибір варіанта перекладу впливає фактор наявності або відсутності еквівалента в мові перекладу. За його наявності, процедура буде зводитись до звичайного вживання еквівалента, проте за його відсутності – до ретельного підбирання одного з багатьох варіантів відповідників з урахуванням цілого ряду лінгвістичних й екстралінгвістичних факторів.

Складнішим є завдання вибору необхідного відповідника з декількох можливих варіантів. Перекладачу потрібно з обережністю підбирати терміни, щоб уникнути суперечностей і негативних

наслідків. Більше того, вимога точності під час перекладу обмежує можливість використання синонімічної заміни в одному й тому ж тексті.

Слід пам'ятати, що юридичний переклад здійснюється з однієї правової системи на іншу, оскільки правова система будь-якої країни має свої джерела права, термінологічний апарат та соціально-економічні принципи. І чим більш спорідненими є правові системи, тим легше перекладати юридичний текст.

Отже, перекладач зобов'язаний володіти юридичною термінологією, знаннями у галузі права, з якою пов'язана його діяльність та особливостями судових систем тих типів культур, між якими ведеться комунікація, а також граматичними особливостями мов.

Одержано 11.11.2019

УДК 811.111'373.7

Наталія Ігорівна ЄЛЬНІКОВА,

*старший викладач кафедри українознавства факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ФРАЗЕОЛОГІЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ ПРАВООХОРОНЦІВ

Юриспруденція як особлива соціальна сфера, що має свої традиції, специфічну мову і правила, викликає жвавий інтерес не лише у юристів, а й у представників інших гуманітарних наук, як у власне лінгвістичному, так і в соціокультурному та міжкультурному аспекті комунікації. Формування іміджу правоохоронця сьогодні цілком залежить від рівня культури професійного мовлення, який може підвищуватися через збагачення фразеологічного словника, комбінуючи постійні словесні знаки в межах своєї професійної діяльності. Останнім часом фразеологічна наука значно розширила коло своїх інтересів: виникають нові напрямки досліджень, з'являються нові методи та підходи до вивчення фразеологічного матеріалу, збагачується й сам фразеологічний матеріал, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Ефективність виконання професійних обов'язків правоохоронцями залежить не лише від уміння отримувати актуальну та достовірну інформацію, аналізувати її, а й від точності відтворення цієї інформації в усному та письменному мовленні. Спеціаліст

у галузі юриспруденції зобов'язаний правильно та лаконічно формулювати свою точку зору під час виступів у суді, ухваленні законів і прийнятті нормативно-правових актів.

Не можна стверджувати, що зараз уже достатньо з'ясовані природа фразеологізмів та особливості їхнього становлення та функціонування, а також походження та семантика. В існуючій підручній та науково-методичній літературі ці питання розглядаються, в основному, традиційно і з недостатньою повнотою, часто без урахування останніх теоретичних досліджень.

Починаючи з 50-х років ХХ століття фразеологія інтенсивно досліджувалася на матеріалі східнослов'янських мов. Бібліографія із загальної і часткової фразеології налічує тисячі найменувань – монографій, посібників, тематичних збірників, статей. Однак і при цьому актуальність питань фразеології не втрачається. Найрізноманітніші питання фразеології активно досліджувалися такими ученими, як Ш. Баллі, Л. Сміт, В. Виноградов, Л. Булаховський, В. Гац, Л. Скрипник, М. Алефіренко, Л. Авксентьєв, Ф. Медведєв, В. Ужченко та інші. До цього часу серед мовознавців немає спільної думки щодо основних проблем фразеології. Існують окремі напрямки і навіть школи, які по-різному трактують головні для фразеології питання про природу фразеологічних одиниць і принципи їх класифікації, про предмет і обсяг фразеології, семантичні зв'язки фразеологізмів.

Залучення фразеологічних одиниць у мовлення правників тісно пов'язане із посиленням інтеграційних процесів і міжнародних правових зв'язків. Як відомо, мова права постійно змінюється, адаптуючи фразеологізми у мовленні правоохоронців. Єдиного тлумачення термінів «фразеологія» і «фразеологізм» й до сьогодні не існує, проте більшість лінгвістів схиляється до тієї точки зору, що «фразеологія» (гр. *phrasis* – «вираз, зворот», *logos* – «слово, вчення»): – це сукупність фразеологізмів певної мови, розділ мовознавства, який вивчає фразеологічний склад мови. Звужуючи тлумачення терміна «фразеологія», О. Кунін зазначає, що фразеологія – це наука про фразеологічні одиниці, тобто про стійкі сполучення слів з ускладненою семантикою, які не утворюються за структурно-семантичними моделями змінних сполучень, що їх утворюють [2, с. 5].

Фразеологізми у мовленні правоохоронців відіграють важливу роль, оскільки вдало концентрують у собі суспільний досвід, що відображає національно-культурну специфіку, є вербальним вираженням почуттів, емоційних оцінок та містить багатопланову прагматичну інформацію, пов'язану з комунікативним актом. Фразеологізми слугують своєрідним кодом при розкритті характеру відносин між

учасниками комунікації. Реалізація таких відносин передбачає різноманітні джерела фразеологізмів.

Як відомо, фразеологічні одиниці у мовленні правоохоронців входять до корпусу професійних жаргонізмів і надають йому емоційно-експресивного забарвлення, відкриваючи особливий семантичний потенціал мови права, здебільшого позначаючи ті самі поняття, що й загальноживані слова та описові конструкції.

Фразеологізм – це вислів, який не утворюється у ході мовленнєвої комунікації, а стало існує у вжитку на момент спілкування. До стійких словосполучень ділової мови правоохоронців відносимо такі: *нагальна потреба, закон набуває чинності, наводити приклад, вжити заходів, чинне законодавство* тощо.

У законах і нормативно-правових актах переважно вживають книжні фразеологізми з високим рівнем стандартизації, що мають термінологічне значення. До них відносимо фразеологічні сполучення-звороти, наприклад: *обіймати посаду, привертати увагу, завдати поразки, сфера застосовування, зводити нанівець, мати на увазі, скоїти правопорушення, втілювати в життя* та ін. Також у діловому мовленні можуть використовуватися фразеологічні зрощення – неподільні, нерозкладні, немотивовані фразеологічні одиниці, у яких відсутній зв'язок зі значенням компонентів, наприклад, *ускочити в халепу, відкрити Америку, бити байдиди, собаку з'їсти, точити яси, взяти за цугундер* тощо. Ці фразеологізми репрезентують мову професійної комунікації, що застосовують для визначення об'єктів юридичної діяльності.

Таким чином, мовленню правоохоронців фразеологізми надають образність і виразність, що не є характерною ознакою юридичного тексту загалом. Фразеологічні одиниці є своєрідним комунікативним посередником між різними комунікаторами та слугують важливим структурно-семантичним компонентом юридичного мовлення для конструювання зовнішньої і внутрішньої професійної комунікації.

Список бібліографічних посилань

1. Єрченко П. Г. Класифікація фразеологічних одиниць. *Іноземна філологія*. 1994. Вип. 4. С. 8–12.
2. Кунин А. В. Курс фразеології сучасного англійського мови. М. : Высшая шк., 1986. 336 с.
3. Пономарів О. Д. Культура слова: мовностилістичні поради : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Київ : Либідь, 2001. 240 с.
4. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.

Одержано 13.11.2019

УДК 343.9

Наталія Григорівна МАСЛОВА,

кандидат юридичних наук,

здобувач кафедри кримінального права та кримінології

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРО РОЛЬ І ЗМІСТ ІДЕОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНОМУ РАДИКАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

Радикалізм одночасно це і діяльність, і спосіб мислення. Кримінальний радикалізм і такі його крайні форми як екстремізм та тероризм загрожують базовим засадам існування людини і суспільства. Вони призводять до збільшення конфліктності між різними національними і соціальними групами. Його суспільна небезпечність полягає і в тому, що він здатний набувати різноманітних форм, маскуватися під патріотичні рухи, змінюватися в залежності від соціальних умов, адаптуватися до змін політичного ладу, ідеології тощо.

Стратегія протидії кримінальному радикалізму повинна включати наступні складові: 1) ідеологічна (світоглядна) складова, в основі якої повинно бути покладена система сучасних поглядів на проблему існування і протидії кримінальному радикалізму; 2) орієнтуюча складова, яка визначає основні цілі і напрямки превентивної діяльності суб'єктів запобігання; 3) очікувані результати, які характеризують поступове, планомірне досягнення мети по можливості знизити рівень і стан кримінальних радикальних проявів в нашому суспільстві.

Ідеологічна (світоглядна) складова стратегії протидії кримінальному радикалізму, на наш погляд, повинна мати ліберально-гуманістичний напрямок. В його основі повинен лежати принцип ненасильства. Його складові розроблені відомим світовим просвітителем Мартином Лютером Кінгом. Він виділив шість складових принципу ненасильства: 1) ненасильство є методом боротьби, який як і любий метод вимагає мужності і усталених переконань в правоті цього методу; 2) у цій боротьбі неможна принижувати противника і бачити кінцеву мету боротьби не в перемозі над опонентом, а в побудові гідного суспільства; 3) ненасильством слід боротися зі злом, а не з тими, хто вільно або мимоволі став його жертвою, боротьба повинна бути спрямована проти сил зла, а не проти конкретних людей, які його вчиняють; 4) той, хто став на шлях ненасильства має бути готовим прийняти страждання і не

повинен прагнути відповісти ударом на удар; 5) духовне і фізичне насильство є неприпустимими, слід пригнічувати в собі ненависть до інших, бо вона є одним з джерел насильства; 6) справедливість є вселенською засадою, яка міститься у світовому порядку і не важливо уявляють чи ні люди цей порядок, виходячи з релігійних або природно-наукових бачень; головне – відчувати, що сприяючи справедливості, утверджуючи через любов і ненасильство правду, ми вирішуємо складні проблеми суспільного устрою і робимо свій внесок у гармонію всесвіту [1, с. 19].

Виходячи з цих постулат, можна визначити і загальну мету Національної стратегії запобігання кримінальному радикалізму. Такою метою повинно стати ствердження в суспільстві толерантного, ненасильницького сприйняття різних думок щодо шляхів будівництва держави і суспільства та зниження кількості конфліктів, які виникають на ґрунті політичних, національних, культурних, релігійних та інших відмінностей. Толерантність окрім того є і конституційним принципом, який лежить в основі побудови української держави. Він знаходить своє відображення у декількох конституційних нормах. Так, у ст. 24 Конституції України закріплено рівність конституційних прав і свобод громадян незалежно від політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання тощо. Також у ст. 35 Конституції проголошено право громадян на свободу світогляду і віросповідання. Зокрема, у цій статті зазначено: що це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Задля упередження виникнення конфліктів на ідеологічному ґрунті у ст. 15 зазначається, що жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова». Держава визнається гарантом свободи політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України. В свою чергу, ст. 39 Конституції України визначає, що громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Конституцією України встановлено застереження щодо дій, які можуть спровокувати спалахи насильства, вияви радикалізму та екстремізму, що може негативно позначитися на стані національної безпеки України. Зокрема, відповідно до ст. 17, на території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом, а ст. 37 проголошено, що політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань. Свобода об'єднання в політичні партії та громадські організації, передбачена ст. 36 Основного Закону, є можливою за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Також у ст. 37 визначено, що утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжтнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються. Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку. Обмеження встановлено й на проведення мирних зібрань задля необхідності запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Досягнення мети стратегії неможливо без виконання державою і суспільством низки завдань по протидії кримінальному радикалізму. Такими завданнями є: обмеження дії криміногенних факторів та чинників самодетермінації кримінальних проявів радикалізму з метою трансформації українського суспільства до демократичних світових реалій; проведення комплексних і цілеспрямованих заходів протидії кримінальному радикалізму; забезпечення єдності дій усіх суб'єктів протидії злочинності; широке залучення до протидії кримінальному радикалізму всіх державних органів та поміркованих і толерантних представників громадянського суспільства; забезпечення пріоритетного характеру застосування запобіжних заходів, які не пов'язані з примусом, карою або іншими обмеженнями, які ґрунтуються на переконанні та громадській свідомості; надання відповідних повноважень місцевим органам влади, які є більш обізнані про стан суспільства та проблеми, які виникають на ґрунті національної, політичної, релігійної та іншої ворожнечі.

В цьому напрямку, слід урахувувати закордонний досвід. Фахівцями наголошується, що в світі спостерігається тенденція

широкого залучення громадськості до протидії злочинності. Це може бути використано і при здійсненні запобіжної діяльності кримінальному радикалізму. М. Г. Колодяжний зазначає, що головними перевагами стратегії громадського впливу на злочинність порівняно з іншими традиційними кримінально-правовими підходами є: значне заощадження коштів державного бюджету через використання безкоштовної допомоги громадян та їх об'єднань; налагодження партнерських відносин громадянського суспільства і його інститутів з органами кримінальної юстиції; підвищення довіри громадян до правоохоронних органів та держави загалом; оптимізація органів кримінального переслідування; зменшення робочого навантаження на працівників поліції завдяки використанню додаткових сил добровольців та інших категорій громадян тощо [2, с. 220]. В цьому контексті також є слушною думка Н. О. Прібиткової, яка наголошує на важливості відновлення діяльності державних інституцій по протидії расизму, ксенофобії та нетерпимості в українському суспільстві і активізацію органами державної влади діяльності по співпраці з вітчизняними та міжнародними громадськими організаціями, що здійснюють свою діяльність в цих напрямках [3, с. 78].

До основних принципів стратегії протидії кримінальному радикалізму слід відносити: принцип неперервності здійснення запобіжних заходів; пріоритетності соціального контролю та профілактичного напрямку протидії цьому явищу; принцип комплексності, який би дозволив охопити запобіжними заходами більшість криміногенних чинників; принцип науковості; принцип плановості, системності та економічної обґрунтованості; принцип демократизму, відкритості та широкої участі громадськості у запобіжній діяльності.

Саме ідеологічна складова визначає основні напрямки, за якими повинна здійснюватися запобіжна діяльність кримінальному радикалізму.

Список бібліографічних посилань

1. Кинг М. Л. Любите врагов ваших. *Вопросы философии*. 1992. № 3. С. 16–21.
2. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадянського впливу на злочинність : монографія. Харків : Право, 2017. 252 с.
3. Прібиткова Н. О. Кримінологічні засади протидії расизму та ксенофобії як фономим для злочинності явищам в Україні. *Право і Безпека*. 2016. № 4 (63). С. 75–80.

Одержано 07.11.2019

УДК 001.893

Олександр Семенович МОШЕНСЬКИЙ,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри соціальних

та економічних дисциплін факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ СТАН НАУКИ В УКРАЇНІ

На тлі зародження науки у XVII ст. склалося два підходи щодо розуміння її ролі та призначення у суспільстві. Перший сформулював Г. Галілей, на думку якого наука має досліджувати порядок, який лежить в основі явищ. Він наголошував на «чистій» науці, теоретичному пізнанні. Автором другого підходу був Ф. Бекон, який вважав, що наука покликана закласти основи майбутнього процвітання і могутності людства. Для цього вона має уникати схоластичних суперечок, а йти шляхом винаходу «нових ремесел». Цим шляхом і йде наука до цього часу. Вона існує і розвивається з огляду на потреби людської практики і саме практика проголошена головним критерієм істинності її здобутків.

Впритул до середини XX ст. практика неодмінно слідувала за наукою і втілювала в життя результати наукових пошуків. Завдяки науково-технічному прогресу ми сьогодні користуємося різними джерелами енергії, літаємо у космос, забезпечені життєво необхідними засобами для свого існування. Завдяки науково-технічному прогресу вдалося побудувати індустріальне суспільство.

Приблизно з середини XX ст. наука стає не стільки джерелом появи нових видів практики, скільки спрямовується на вдосконалення вже існуючих її видів. На зміну поняттю науково-технічної революції приходить поняття технологічної революції. Наука фокусується не так на здобуток нових знань, як на більш ефективне використання того багажу знань, який було накопичено раніше. Фундаментальні наукові дослідження відійшли на другий план, поступившись місцем прикладним. З'являється постіндустріальне суспільство.

Технологізація торкнулася не лише сфери практичної активності людини, а й самої наукової діяльності. Сьогоднішня наука стає все більше технологічною, а суспільство спрямовує зусилля на те, щоб покращити ефективність наукових пошуків, збільшити коефіцієнт корисної дії науковців. Наука має не тільки самоокупатися, а й приносити значний економічний, соціальний, культурний, освітній, політичний, військовий зиск суспільству.

Економічний аналіз фінансових та матеріальних витрат сучасних розвинутих країн на науку свідчить про те, що відбувається постійне здорожчання наукових досліджень і жодна країна, навіть США, не можуть забезпечити проведення наукових досліджень по всьому фронту сучасної науки, охоплюючи всі напрямки. Кожний новий крок в сьогоднішній науці коштує набагато більше, ніж це було раніше, особливо, якщо говорити про фундаментальні дослідження. В середньому розвинуті держави витрачають на науку близько 2–3 % ВВП. В абсолютних цифрах станом на 2015 р.: США – \$497 млрд, КНР – \$226 млрд, Південна Корея – \$58 млрд, Росія – \$10 млрд, Україна – \$0,6 млрд. Важливим джерелом фінансування науки є приватний бізнес, який фінансує наукові дослідження в ЄС на 55 %, в Україні на 44 %, в Південній Кореї та Японії на понад 75 %. Державний сектор фінансує науку у ЄС на 33 %, в Україні на 38 %, в Японії та Південній Кореї, відповідно, на 17 % та 22 %. Слід зазначити, що динаміка витрат на розвиток науки в розглянутих країнах постійно зростає, в той час як в Україні, вона коливається в залежності від соціально-економічного стану. У 2015 році найбільша частка ВВП серед європейських країн витрачалася на науку у Фінляндії – 3,17 %, найменша, у Румунії – 0,38%. В Польщі – 0,94 %. Україна з 0,62 %, за цим показником, знаходиться на третьому від кінця місці, за нею лише Кіпр і вже згадана Румунія. Аналізуючи наведені дані, важливо враховувати розмір економік. В реальному вигляді більш низький відсоток ВВП витрат на науку не означає меншу кількість фізичних коштів, порівняно з країнами, де цей відсоток вищий [1].

Зрозуміло, що Україна дуже обмежена у своїх можливостях щодо належного фінансування національної науки. Тому нагальною є проблема ефективного використання наявних коштів.

Сучасна наука це: фундаментальна наука, прикладна наука, дослідно-конструкторські розробки, зразки нових матеріалів, приладів, технологій тощо. Розвинуті країни приділяють увагу кожній з ланок цього ланцюжка. Україна не може собі такого дозволити. Українська наука потребує рішучого реформатування і мобілізації ресурсів (не тільки матеріальних) на найбільш важливих напрямках наукових досліджень.

Інтегральним показником рівня розвитку національних наук в сучасному світі є наукометричні бази даних Thompson Reuters Web of Science, а також Scopus. Саме публікації у виданнях, індексованих за критеріями цих наукометричних баз і враховуються при визначенні рівня розвитку науки в тій чи іншій країні, а також при формуванні світового чи регіонального рейтингу університетів. Нагадаємо, що місце університету в такому рейтингу на 60 %

залежить від показників наукової діяльності і лише на 30 % від рівня викладання.

З 1992 року по цей час кількість наукових публікацій в Україні, відображених згаданими наукометричними базами, зростає всього приблизно на 20 %. Станом на 1992 рік Україна значно випереджала за кількістю публікацій такі країни, як Туреччина, Іран, Румунія. Останніми ж роками в Україні фіксується вдвічі менше публікацій ніж у Румунії і в п'ятеро менше ніж у Туреччині та в Ірані. Для прикладу, Південна Корея публікує вдесятеро більше наукових праць ніж Україна, а США у сто разів більше. Такі авторитетні науково-освітні центри як Кембридж, Оксфорд чи Гарвард поодиночі видають набагато більше наукової продукції ніж всі українські університети разом з усіма установами Національної академії наук. Зазначимо, що тільки в останній працює близько 40 тис. осіб¹ [2].

З 01.01.1993 р. по 30.06. 2016 р. в Україні було видано 17659 дипломів доктора наук та 153650 дипломів кандидата наук. У 1993 році було захищено 734 докторських і 3016 кандидатських дисертацій, а в, піковому, 2013 році – 1289 докторських та 7740 кандидатських робіт. Таке зростання кількості науковців жодним чином не корелює зі зростанням наукового потенціалу України.

Аналіз захистів по галузям науки красномовно свідчить про падіння кількості дисертацій у фізико-математичних, технічних та природничих науках і стрімке зростання у гуманітарних, економічних і медичних. Так, наприклад. У 1993 р. було захищено 158 докторських і 330 кандидатських дисертацій з фізико-математичних наук, а в 2015 – лише 50 докторських і 270 кандидатських. З економічних наук у 1993 р. було захищено всього 13 докторських і 273 кандидатських дисертацій, а в 2015 р. вже 196 докторських і 1191 кандидатська дисертація [3].

Висновок. Динаміка наукового прогресу в Україні свідчить про те, що недостатністю фінансування науки не може виправдовуватися неефективність організації наукових досліджень та слабка віддача наукових кадрів. Українська наука потребує повного аудиту, зміни менеджменту і докорінної реорганізації з урахуванням закордонного досвіду.

Список бібліографічних посилань

1. Фінансування наукових досліджень в Україні та світі // Економічний дискусійний клуб : сайт. 16.08.2016. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/finansuvannya-naukovyh-doslidzhen-v-ukrayini-ta-sviti> (дата звернення: 11.11.2019).

¹ Джерело: Thomson Reuters Web of Science (Core Collection).

2. Кількість захищених докторських та кандидатських дисертацій в Україні за галузями науки (1993–2016) // APdD : сайт. URL: <http://aphd.ua/kilkist-zakhyshchenykh-doktorskykh-dysertatsii-v-ukrani-za-haluzuamy-nauky-1993-2016/> (дата звернення: 11.11.2019).

Одержано 14.11.2019

УДК 321.21

Едуард Олександрович МУЗИЧУК,

студент факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО У ПРАВОВІЙ І ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ (НА ПРИКЛАДІ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ)

Здатність різноманітних за своїми життєвими поглядами та соціальним положенням людей єднатися у тимчасові, або довготривалі союзи завжди була об'єктом численних досліджень. Адже ця риса була і буде унікальною й тією, що відрізняє людину з поміж усіх інших представників живих істот. Щось напевне героїчне є у тому, коли представники схожих чи різних верств населення, можливо спочатку спробувавши усі інші варіанти, зокрема силу і жорстокість, у решті-решт неодмінно приходять висновку про те, що найкращим варіантом співіснування для них стане побудова громади, яка влаштовує усіх її членів. Тобто мова йде про ту громаду, представники якої, незалежно від їх майнового та соціального статусу, мали б однакові права, свободи та рівність усіх перед законом. Який у свою чергу будувався б таким чином, щоб максимально охопити собою високі моральні, суспільні й демократичні принципи, найбільш повно і своєчасно відповідав би запитам суспільства. Існування подібних законів, а також додані до них справедлива, незалежна судова система у поєднанні з високим рівнем правової освіченості громадян, наявності в них добре розвинутої правової культури створили б справжні передумови для створення якісного громадянського суспільства. І на щастя ми вже маємо чимало історичних прикладів.

Значних успіхів у цій справі досягли Стародавні римляни. Переїнявши досвіду у питаннях організації місцевого самоврядування у деяких давньогрецьких полісів, жителі Риму почали будувати власну громаду за своїми правилами. Варто зазначити, що

кожне їхнє досягнення у напрямку збільшення значення своїх прав, кожен крок на зустріч до більшої свободи, супроводжувався війною або іншим видом протистояння. Адже на зорі існування Римської держави, владу було узурповано невеличкою купкою осіб, на чолі яких стояв так званий цар Риму. Це були нащадки племені етрусків, що заснували це місто. Потім, вже після зникнення посади єдиного очільника державою почала керувати група з глав найвпливовіших племен. Згодом, вже їх нащадки почали називати себе аристократами, тобто тими, кому уся влада і майно належали по праву народження. Десь силою, а десь своєю хитрістю і підкупамі, ця, вищеназвана група осіб (на початку це були лише три сотні найбільш заможних і впливових можновладців) встановила абсолютний контроль над усім справами у Стародавньому Римі.

Звичайно, що вони не бажали розділяти свою необмежену владу ні з ким іншим. Розподіляючи усі тогочасні блага Риму між собою, вони успішно керували державою деякий проміжок часу. Проте далі, коли кількість простого люду все більш зростала і відстань розриву між соціальними класами простолюдинів та аристократів ставала дедалі кричущою, почали виникати перші масові бунти. Результатом декількох таких кровавих виступів проти тиранії родовитих олігархів стало отримання простим людом (в ті часи він називався плебсом) хоча б перших, основоположних прав і свобод, які б відрізняли їх стан від існуючих в ті часи у давньому Античному світі рабів. За цими подіями відбулися ще чимало соціальних, антиолігархічних вибухів у римському суспільстві, наприкінці яких населення Риму, вслід за життєво необхідними правами (права на життя, здоров'я, недоторканість житла та ін.), почало отримувати ще й права політичного характеру. Наприклад право, шляхом голосування обирати собі представників влади. До речі всі історики сходяться у твердженні, що саме в Стародавньому Римі зародилася така масова традиція обирати волею більшості представників народу тих, хто здійснюватиме владні повноваження над самим народом. Вершиною розквіту Риму став результат багатовікових кривавих спроб не титулованого населення. Він припав на отримання римським населенням статусу громадянин Риму, який був найвищою цінністю того часу. Тобто не титул якогось правителя, можновладця, аристократа чи ще когось, а саме звання звичайного Громадянина, яке давало його носію велику кількість прав та можливостей і відкривало перед ним усі двері в країні, навіть можливість побудувати політичну кар'єру, найкращим чином свідчило про високу результативність досягнень римського суспільства, та не дарма пролиту ним кров. Але наявність у простих

громадян прав і свобод були далеко не всіма заслугами давньої величної держави. Також римляни перейняли та значно розвинули у себе такі соціально-владні інститути, як строковість владних повноважень, керування та адміністрування на нижчих рівнях управління тощо. Також представниками Риму була, якщо не винайдена, то вже точно вперше з поміж інших націй та народностей того часу, застосована система колегіального управління. Мається на увазі не лише Сенат, який слугував вищим органом влади у Римі, але й колегіальний принцип в органах виконавчої влади. Зокрема кожна висока посада в державі займалася двома особами. Наприклад, два консули, чотири претори, парна кількість цензорів і так далі. Також існувала практика призначати осіб, які займали посади консулів і преторів, керівниками римських провінцій. Отже на фінальному етапі існування римської республіки вона мала справді потужне громадське суспільство, різні верстви населення якого мали змогу захищати свої права у різний спосіб, у тому числі і законний.

Саме на основі прикладу Стародавнього Риму почали будувати свої демократичні, правові суспільства європейські країни Нового та Новітнього часу. З античності багато засобів і речей взяла собі Велика французька та англійська революції. А вже опираючись на античний, французький та британський досвіди, засновники Сполучених Штатів Америки збудували найбільш могутню в історії правову, розвинену демократичну державу, яскравий світ величі якої, торкається й України, надаючи нам відмінний приклад, і допомагаючи українцям торувати свій шлях до європейського майбутнього.

Одержано 13.11.2019

УДК 811.161.2:371

Олена Борисівна ОВЕРЧУК,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри українознавства факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, з прийняттям нового Закону України «Про Національну поліцію» та зміною пріоритетів професіоналізації поліцейських належний рівень мовленнєвої підготовленості останніх та дотримання ними

норм мовленнєвої культури в умовах комунікації з громадянами стали важливими ознаками цієї професії.

Саме поняття культури мовлення визначається мовознавцями як дотримання усталених мовних норм усної й писемної мови, а також свідоме, цілеспрямоване використання мовних засобів залежно від мети й обставин спілкування. Серед структурних одиниць культури мовлення традиційно виокремлюють змістовність, правильність, комунікативну доречність, багатство (різноманітність), точність, виразність, стилістичну вправність, логічність [2, 3]. Всі ці ознаки, пов'язуючись між собою, доповнюють одна одну.

Для співробітників правоохоронних органів, професійна діяльність яких тісно пов'язана з постійною потребою в комунікації, культура усного й писемного мовлення визначає в цілому культуру праці й, що особливо важливо, культуру взаємин у щоденному спілкуванні в найрізноманітніших сферах суспільного життя. У національних Правилах етичної поведінки поліцейських [1], затверджених наказом міністра внутрішніх справ 9 листопада 2016 року, чітко визначаються основні вимоги щодо професійної поведінки правоохоронця, серед яких належне місце відведене дотриманню норм ділового мовлення, недопусканню використання ненормативної лексики. Саме тому знання мовних норм, вміння точно формулювати думки, розумно використовувати лексичне багатство мови, граматично правильно будувати фрази, чітко промовляти звуки та їх сполучення, правильно ставити наголос, тощо повинні стати не тільки бажаними, а обов'язковими елементами мовної поведінки поліцейських. Набуття і вміння застосування перерахованих умінь допоможе підвищити не тільки рівень особистої культури окремих представників цієї професії, а й авторитет національної поліції серед населення в цілому.

Таким чином, одним із напрямків на шляху до вдосконалення форм і методів роботи працівників МВС вбачаємо покращення загального рівня їх професійної культури взагалі та мовної культури зокрема. Так, спілкуючись, треба уникати:

- збігу однакових голосних і приголосних на межі слів;
- скупчення рівноскладових слів
- повторень одних і тих самих слів;
- однакових відмінкових закінчень;
- надто довгих та однотипних речень;
- віршування в прозі, бо ритм прози має бути свій, не віршовий.

Ужиті слова повинні своїм змістом відповідати предметно-речовій дійсності й бути використані з тим лексичним значенням,

яке закріплене в літературній мові. Наприклад, в усному мовленні непоодинокими є випадки використання слова *місто* замість *місце* і навпаки, *стосуватися* замість *відноситися*, *відношення* замість *ставлення*, *стосовно* замість *відносно*, *другий* замість *інший*, *рахувати* замість *вважати*. Так, у фразі «*Виїхати на місто злочину*» слово *місто* слід замінити на слово *місце*, а у фразі «*...населений пункт, який має статус місця*», навпаки.

Не краще враження на слухачів має і вживання в мовленні слів-паразитів. Їх використання свідчать про бідність лексичного запасу мовця, невміння формувати думки.

Це лише поодинокі приклади, що засвідчують, на жаль, неналежний рівень нашої професійної та мовної культури. Тому видається актуальним спрямування подальших зусиль щодо подолання наслідків низького рівня культури мовлення в усному та письмовому професійному мовленні поліцейських і вироблення рекомендацій щодо їх усунення.

Наполеглива праця над удосконаленням культури індивідуального мовлення, навчання на курсах підвищення кваліфікації, перепідготовки кадрів допоможуть розв'язати це питання. Досягнення високих рівнів сформованості перерахованих знань та професійних умінь значною мірою обумовлюється використанням сучасних методів навчання. Тому для покращення культури професійного спілкування у практиці підготовки поліцейських пропонуємо застосовувати спеціальну тренінгову програму, яка передбачає моделювання та аналіз конкретних ситуацій спілкування, психотехнічні вправи, структуровані та спонтанні групові дискусії, ділові та рольові ігри тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Про затвердження правил етичної поведінки поліцейських : наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16> (дата звернення: 08.11.2019).
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 231 с.
3. Пентелюк М. І. Культура мови і стилістика. Київ : Освіта, 1994. 268 с.

Одержано 10.11.2019

УДК 811.111

Вікторія Анатоліївна ПЕРЦЕВА,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Вікторія Андріївна БОРОВЕЦЬ,

курсантка 2 курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВЕБ-КОМУНІКАТИВНОГО МОВНОГО АКТУ

Інтернет – це інформаційно-комунікативне середовище з високим тонутом відкритості, експресивності й діалогічності. До того ж Інтернет є новою сферою функціонування мови. Мова – це єдиний засіб формування й функціонування веб-контенту й веб-особи, тому людина й суспільство актуалізуються в Інтернеті у виключно вербальному значенні. Самосвідомість віртуальної спільноти можлива тільки на мовному рівні, оскільки вербальності – це єдиний спосіб існування інтернет-реальності. У зв'язку з цим Інтернет не становить лінгвістичної загрози, навпаки, сприяє активізації уваги до мови й норм її вживання. Це дозволяє виділити низку концептуально-істотних домінант веб-комунікативного мовного акту.

В Інтернеті функціонують усі стилі мови. Проте всі вони зазнають істотного впливу розмовності одночасно з лаконічністю висловлювання, надмірним вживанням мовних кліше, експресивністю, тенденцією до «телеграфності» мови та численними запозиченнями. Специфіка використання комп'ютерно-мережевих запозичень, що відбувається через поступове побутове переосмислення, обумовлена необхідністю переходу значної їх частини в розряд загальноповсякденної лексики. Кількість таких лексичних одиниць обмежена, і їх мовна інтеграція відбувається відповідно до граматичних норм національних мов.

Проблеми, що стосуються взаємодії й взаємовпливу сучасного суспільства й нових комп'ютерних та інформаційних технологій, надзвичайно актуальні. Вихід Інтернету на рівень масового споживача означає, що його користувачами стають мільйони людей у всьому світі, які зовсім не орієнтуються в мовах програмування. Для них мовою Інтернету є рідна мова як оптимальна для спілкування й роботи з мережевою інформацією. Тому цілком природним є той факт, що попри свою первинну англомовність, Інтернет став катализатором процесів розвитку саме своїх національних

мовних сегментів, які повинні взаємодіяти між собою за допомогою комп'ютерних програм.

В інтернет-просторі ми маємо справу з активним користувачем розмовного стилю мови в режимі спілкування «онлайн», з усіма його мовними особливостями. Проте, замість звичного усного діалогу, ми отримуємо розмову в письмовій формі. Ймовірно, що місце аудіювання, як виду мовної діяльності, тут займе читання, а ось мовлення й письмо в цій ситуації спілкування асимілюються. Інтернет сприяє збагаченню жанрового репертуару, визначає новизну в реалізації й оформленні усного й письмового різновидів мови, актуалізує питання про роль мови в житті суспільства, розв'язує проблему її впорядкування. Як новий вимір простору, у якому існує людина, Інтернет стає своєрідним «тиглем», у якому переплавляються усі види, типи, жанри, стилі й підстили мови, до того ж одні з них змішуються, інші, навпаки, дробляться, треті – зберігають свої основні домінуючі риси, четверті – зникають, п'яті – відроджуються, а шості – з'являється в мовній практиці вперше.

Одним із таких нових явищ веб-комунікативного мовного акту стала письмова фіксація усно-розмовної (спонтанної) мови. Оскільки сфера її функціонування в Інтернеті – це міжособистісна комунікація, вона належить до переліку революційних перетворень традиційної мовної комунікації.

Кіберпростір заповнили тексти, створені спонтанно (у межах електронної пошти, телеконференцій, чатів або комунікації під час групової гри), що певною мірою відіграють роль опозиції логічно організованим і досконало зредагованим текстам. Автор створеного в Інтернеті повідомлення прагне до стислості, простоти й доступності. Він свідомо спрощує текст, щоб усунути зайві повторення, і навмисно пише так, щоб максимально збільшити інформаційний обсяг.

Родоначальники Інтернету започаткували й уніфікували принципи мережевого етикету, тематику електронного листування і його стиль (фамільярний, поблажливий до невивірених друкарських помилок, багатий на переплетення латиниці й кирилиці, аббревіатури й елементи мережевого жаргону, «смайлики» з іронічними «ніками» (псевдонімами), цитати із попередніх повідомлень тощо). Водночас у процес спілкування й пізнання повернулася «жива стихія» спонтанної мови без цензури й редагування, адже для Інтернету особливого значення набуває саме функціональна сторона мови.

Висновок. Інтернет є не лише інформаційним, комунікативним, дидактичним, але – передусім – мовним середовищем, у якому мова набуває цілої низки нових додаткових характеристик, пов'язаних

із потребами особи й особливостями їх реалізації в кіберпросторі. Характер цього нового середовища функціонування національної мови ідентичний традиційному. Проте веб-комунікативний мовний акт супроводжується помітною інтенсифікацією сучасних процесів розвитку мови на різних рівнях її системи.

Список бібліографічних посилань

1. Клярська Г. Ю., Тарасенко О. Д. Особливості мови інтернет-спілкування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2018. № 32, т. 3. С. 49–52.

2. Свідлов С. Становище української мови в українському сегменті інтернету // Портал мовної політики : сайт. 26.10.2016. URL: <http://languagepolicy.info/2016/10/stanovysche-ukrajinskoji-movy-vukrajinskomu-sehmenti-internetu> (дата звернення: 03.11.2019).

3. Тищенко О. Мова інтернет-спілкування: стиль, норма, освіта. *Дивослово*. 2012. № 11. С. 35–39.

4. Чемеркін С. Українська мова в Інтернеті // Рідна мова : сайт. URL: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php?page=gm26_05 (дата звернення: 03.11.2019).

Одержано 06.11.2019

УДК 349.22

Євген Юрійович ПОДОРОЖНІЙ,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри трудового

та господарського права факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НАВЧАННЯ І ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ США)

В більшості зарубіжних країн нині накопичений великий, різноманітний і різноаспектний досвід підготовки кадрів для поліцейських служб. Організація діяльності щодо забезпечення правопорядку, громадської безпеки, боротьби зі злочинністю у всіх її проявах в кожній країні має свою специфіку і особливості. Вивчення досвіду організації поліцейської служби в інших країнах сприяє розумінню того, які цивілізаційні приклади можемо взяти для себе за зразок, для формування конкурентоспроможної поліції у відповідності з міжнародними стандартами, а також краще зрозуміти, які власні традиції заслуговують на збереження й поновлення.

Високий рівень конкурентоспроможності професії поліцейського на ринку праці зарубіжних країн в значній мірі підтримується за рахунок високого рівня оплати праці поліцейського. Матеріальна забезпеченість спонукає поліцейського до відповідального виконання обов'язків, професійного зростання, що позитивно позначається на кадровій стабільності. Так, наприклад, у деяких штатах США існує бальна система оцінки роботи поліцейського. Вона складається із підсумовування балів за кожну конкретну дію поліцейського по забезпеченню правопорядку (наприклад, за кожний виклик у суд правопорушника поліцейський одержує 3 бали, за затримку водія, який керує автомобілем у нетверезому стані – 8 балів, арешт особи, що скоїла злочин – 10 балів, а виконання окремих доручень, скажімо, прибирання приміщення або миття патрульного автомобіля – 2 бали). Той, хто набирає щомісяця 100 і більше балів, отримує різні заохочення, направляється на курси підвищення кваліфікації, що сприяє просуванню щаблями професійної кар'єри [1, с. 418, 419].

Високий рівень конкурентоспроможності професії поліцейського, підвищена кількість соціальних пільг, можливість просування по службі зумовлюють велику кількість бажаючих вступити на службу до поліції. Кожна держава при формуванні органів охорони правопорядку визначає свої вимоги до майбутніх правоохоронців. В цьому контексті слід вказати, що досить ефективно проходить відбір кандидатів на службу у поліції США. На службу в ФБР можуть бути прийняті тільки кандидати, які мають громадянство США або Маріанських островів [2]. Нижня вікова межа вступу до американських поліцейських сил становить 21 рік [3, с. 5] Кандидат на службу в поліцію США повинен мати середню освіту або пройти випробування, яке б засвідчувало б досягнення необхідного рівня знань [4, с. 33]. По-перше при вступі на роботу складається випробування. Ним є вступні іспити, на яких перевіряється загальноосвітній рівень кандидата, особливості його мислення, пам'яті, уваги, інших якостей. Потім здійснюється доскональні дослідження моральних якостей кандидата – вивчається його щирість, риси характеру, чесність, порядність та ін. Після цього перевіряються фізичне здоров'я: подолання перешкод, сила, швидкість, реакція. При цьому кандидат повинен виконати численні фізичні вправи: підтягування, біг, плавання, подолання висоти, обов'язкове водіння автомобіля. Подальший вид випробувань – психологічні тести. Кандидат досліджується на агресивність, гнівливість, відхилення у поведінці, тягу до алкоголю тощо. Після цього він проходить перевірку у психолога, який оцінює його психологічну

стійкість, емоційну витримку та інші якості. По завершенні загального медичного огляду та співбесід із працівниками кадрового відділу кандидат направляєється на раду з відбору кандидатів поліцейського департаменту, після чого його навчають протягом 16 тижнів і приймають на службу із піврічним випробувальним терміном. Такий багаторівневий відбір на службу дає можливість вибрати найкращих із кращих кандидатів, тим самим підвищуючи конкурентоспроможність поліцейських та якість роботи поліції взагалі.

В Академії ФБР досить багато уваги приділяється практичним аспектам підготовки фахівців. В штаті Академії передбачено близько 100 «спеціальних агентів», що посідають посади інструкторів-викладачів. Існує також відділ практичних застосувань, де нові агенти на практиці навчаються спостереженню за об'єктом, процедурам затримання і техніці поведінки на вулицях міста. Майбутні агенти проходять через змодельовані ситуації, наприклад, пограбування банку, денне і нічне спостереження, викрадення людей, напад на державного службовця тощо. Агенти також ставляться в умови прояву непокори з боку затриманих осіб, чинення ними озброєного опору при арешті. Для практичного відпрацювання різних ситуацій існує Алея Хоганс – точна копія міста, де професійні актори розігрують різні сценарії з метою викликати у агентів реальні життєві реакції [5].

Слід також відзначити, що високий професіоналізм поліції досягається не лише завдяки глибокій професійній підготовці у фахових поліцейських закладах освіти, адже поліцейський в США, Великобританії, Франції, інших західних країнах змушений протягом всієї служби навчатись. Від цього залежить його просування по службі, присвоєння офіцерського чину, оплата праці, пільги тощо. Для цього підготовка в навчальних закладах повинна закласти не лише знання і уміння, а й здатність до саморозвитку, адаптації до нових соціальних, інформаційних, технічних і технологічних вимог, кваліфікованого здобуття нових знань шляхом самоосвіти – тобто мусить ґрунтуватись на засадах випереджальної освіти [6, с. 344].

Таким чином, навчання і професійна підготовка майбутнього працівника поліції в США орієнтовані на захист, насамперед, прав і свобод громадянина; усвідомлення того, що він особисто і поліція в цілому утримуються за рахунок податків населення і відповідно служать платнику податків; глибоке розуміння того, що поліція зобов'язана надати допомогу кожному громадянину і коли вчиняється злочин, і при нещасному випадку, в екстремальній ситуації, побутовому конфлікті, раптового захворюванні чи, скажімо, несподіваних пологах на вулиці. До миттєвих і правильних дій у всіх

цих випадках поліцейський повинен бути готовим беззастережно, його навички при підготовці мають бути доведені до автоматизму.

Список бібліографічних посилань

1. Глинкин М. А. Милиция и беспредел. М. : Центрполиграф, 2010. 443 с.
2. О полицейских силах США // Борьба с преступностью за рубежом. 2015. Вып. 11. С. 21.
3. Інтернаціональна поліцейська асоціація. *Іменем Закону*. 1994. № 35.
4. Колонтаевская И. Ф. Изучение, обобщение и использование зарубежного опыта профессиональной подготовки специалистов в высших и средних специальных учебных заведениях МВД России. М. : Инфра-М, 2015. 184 с.
5. Волошенюк О. В., Проневич О. С. Значення порівняльно-правових досліджень для підвищення професіоналізму персоналу ОВС. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 28. С. 345–351. URL: <http://old.visnyk.univd.edu.ua/?controller=service&action=download&download=30971> (дата звернення: 09.11.2019).
6. Ануфрієв М. І., Бандурка О. М., Яриш О. Н. Вищий заклад освіти МВС України : наук.-практ. посіб. Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 1999. 369 с.

Одержано 12.11.2019

УДК 340.15(477)

Галина Олегівна ПРОХОРЧЕНКО,

кандидат технічних наук,

доцент кафедри управління експлуатаційною роботою

Українського державного університету

залізничного транспорту (м. Харків)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКОЇ ЗАЛІЗНИЧНОЇ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ У 20-Х РОКАХ ХХ СТОРІЧЧЯ

29 червня 1919 р. Постановою Ради Народних Комісарів була організована залізнична міліція УСРР, яка перебувала у віданні НКВС і будувалася за лінійним принципом. Залізнична міліція створювалася з урахуванням структури шляхів. При Управлінні кожної залізниці організовувалося Управління залізничної міліції, а на лінії – районні і дільничні установи міліції.

Згідно з § 7, 8 Постанови, залізничну радянську робітничо-селянську міліцію на кожній дорозі складали: завідуючий управлінням залізничної міліції та інструктори, начальники районів і дільниць, старші міліціонери та міліціонери. При завідуючих управліннями, начальниках районів залізничної міліції створювалася канцелярія з відповідним штатом службовців [1, с. 226].

30 березня 1920 р. Постановою Народного комісаріату внутрішніх справ, з метою керівництва усіма видами міліції в Україні, а саме: загальною, залізничною, річковою, морською та карним розшуком, при НКВС було затверджено Головне управління радянської робітничо-селянської міліції (Головміліція). Штат Головміліції складався з 8 відділів, загальною чисельністю 87 посад. Штат всієї міліції (загальна, залізнична, річкова, морська) налічував 45 тис. одиниць [1, с. 237].

Структура відділу залізничної міліції Головного управління складалася з п'яти лінійних управлінь: Південно-Західного, Південного, Одеського, Катеринославського, Донецького, а також районних і дільничних управлінь [2].

Лінійне управління складалося з адміністративного відділу, відділу карного розшуку та підвідділу постачання. Однак кожен підрозділ мав свою структуру і штатний розклад. І тільки дільничне управління мало у своєму штаті посади начальника дільниці, його помічника і трьох діловодів.

Штати кожного лінійного, районного та дільничного управління затверджувалися начальником Головного управління та начальником відділу залізничної міліції.

Лінійне управління Південно-Західної залізниці формувалося по 10 районах: Київський, Одеський, Жмеринський, Фастівський, Козятинський, Бирзульський, Уманський, Коростенський, Знаменський, Бобринський. На 24 квітня 1920 р. у штаті управління залізничної міліції та кримінально-розшукових відділах налічувався 3331 співробітник, серед них 2975 рядових міліціонерів і 356 осіб, що належали до командного складу і карного розшуку.

Наприклад, лише в Одеському районному управлінні було 588 молодших міліціонерів, 20 старших міліціонерів, 3 помічники начальника району, 4 начальники дільниць, 6 помічників начальників дільниць, 3 діловоди, 5 агентів кримінального розшуку та 11 конторників.

Залізнична міліція Південної залізниці формувалася по семи районах. Білгородський район мав 3 дільниці й 109 міліціонерів, Люботинський – 2 дільниці й 51 міліціонера, Харківський – 3 дільниці й 695 міліціонерів, Полтавський – 2 дільниці й 81 міліціонера,

Кременчуцький – 3 дільниці й 120 міліціонерів, Конотопський – 4 дільниці й 260 міліціонерів, Київський – 3 дільниці й 85 міліціонерів.

Донецьке лінійне управління складалося з шести районів: Готнянського, Основ'янського, Лиманського, Дебальцівського і Попаснянського. Штат управління складав 1351 співробітник, з них: 49 – командний склад, 124 канцелярських службовці, 76 старших міліціонерів, 1054 молодших міліціонери, 47 агентів карного розшуку.

12 липня 1920 р. у зв'язку з реальною небезпекою окупації України інтервентами Реввійськрада Південно-Західного фронту видала наказ № 1272 «Про ліквідацію всіх управлінь залізничної міліції в межах фронту». У зв'язку з цим до 15 серпня 1920 р. на кожному лінійному управлінні створювалися ліквідаційні комісії, до складу яких обов'язково входили представники робітничо-селянської інспекції. Весь архів залізничної міліції начальник лінійного управління передавав до Головного управління, а поточні справи, дислокаційні оперативні дані – начальнику оборони доріг. У свою чергу начальники районної міліції передавали всі необхідні документи батальйонам залізничної міліції, що формувалися. Усі співробітники залізничної міліції вливалися у новостворені бойові одиниці – окремі стрілецькі батальйони залізничної міліції, що мали свою структуру і штатний розклад. Сформовані частини у стройовому й господарському відношенні підпорядковувалися комбригу ВОХР, а в оперативному – начальнику оборони відповідних доріг.

Влітку 1920 р. на залізницях вводився новий інститут військово-адміністративного управління – особливо уповноважені Ради робітничої та селянської оборони, які мали надзвичайні права.

З метою встановлення охорони порядку на залізничних і водних шляхах Постановою республіканського уряду від 5 червня 1921 р. «Про залізничну і водну міліцію» в УССР була створена залізнична міліція.

Головною причиною реорганізації міліції в руслі військового будівництва стало те, що попередні структури, створені в період «боротьби з контрреволюцією», були перенесені зі старого бюрократичного апарату з усіма його особливостями. Скажімо, такі елементи правоохоронного механізму як управління (всіх рівнів) залізничної і водної міліції виявилися малоефективними, інертними, неініціативними [3].

Насамкінець, необхідно зазначити, що організаційна структура правоохоронних органів у цей період видозмінювалась досить часто. Це пояснювалося як реалізацією керівництвом НКВС загальнодержавної концепції режиму економії, спрощення й здешевлення

державного апарату, так і інтенсивним пошуком нових, більш ефективних організаційних форм.

Список бібліографічних посилань

1. Історія міліції України у документах і матеріалах : у 3 т. / за ред. П. П. Михайленка, Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Генеза, 1997. Т. 1 : 1917–1925. 499 с.

2. Шевченко А. Є. Проблеми становлення залізничної та водної міліції України в перші роки радянської влади. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2005. № 1. С. 270–275.

3. Шевченко А. Є. Організаційно-правові аспекти становлення та адміністративної діяльності спеціальних підрозділів НКВС України на транспорті у кінці 20-х – середині 40-х рр. ХХ ст. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, Донецк. юрид. ін-т МВС при Донецк. нац. ун-ті. Київ, 2005. 468 с.

Одержано 08.11.2019

УДК [324:342.53(477)«2019»]:004.77

Михайло Вадимович РАДІО,

*аспірант кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
та іноземних мов Європейського університету (м. Київ)*

СТОРІНКИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У FACEBOOK У ХОДІ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ 2019 Р.

Про важливість соціальних медіа в політичному житті України (разом з іншими факторами) наявність у них сторінок депутатів різних рівнів, Президента, органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади нашої держави. А у 2017 р. створено облікові записи Центральної виборчої комісії в соціальних мережах Facebook та Twitter [6]. Дострокові парламентські вибори активізували агітаційну роботу у соціальних медіа, включно з використанням сторінок політичних партій (аналізуються ті, які набрали 5 % і більше голосів 21 липня 2019 р.). Згідно результатів щорічного опитування «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 р.», Facebook залишається найбільш популярним серед соціальних медіа у використанні українцями (включно як джерело новин). І його частка продовжує збільшуватись [4]. Тому проаналізовано сторінки у Facebook політичних партій: «Слуга народу» [7], «Опозиційна платформа – За життя» [5], ВО «Батьківщина» [1], «Європейська Солідарність» [3], «Голос» [2].

Розглядається період з 24 травня по 19 липня 2019 р., що відведений чинним законодавством України на виборчу агітацію.

На сторінці «Слуга народу» у Facebook оприлюднено всю програму партії (16 розділів), а також необхідність: курсу України до ЄС та НАТО, повернення людей з війни, кращих умов для бізнесу, боротьби проти корупції, реформи судової системи. Знаходимо інформацію про «постпраймериз» стосовно кандидатів, створення і оновлення Telegram-бота, ZooPark (для надсилання випадків копіювання кольорів та інших складових формату партійного бренду або неправомірного використання назви). Користувачам надавалась можливість поставити питання лідеру партії. Публікувались: посилання із заохоченням використовувати ресурс LIFT (для можливості долучення до змін), додаток (на Iphone та Android) для зв'язку з кандидатом і потім депутатом від партії, інтернет-сайти «мажоритарників».

Серед основних повідомлень сторінки проросійської (на думку багатьох експертів) партії «Опозиційна платформа – За життя» були: досягнення миру (тобто врегулювання конфлікту на Донбасі), необхідність відновлення зв'язків з СНД, декларувалось, що Ю. Бойко є кандидатом в прем'єр-міністри України. Паралельно критикувались: високі тарифи, чинний на той період склад Кабінету Міністрів України, медреформа. Подавалась інформація про зустріч лідерів партії з керівництвом Росії (загалом негатив стосовно країни-агресора – відсутній).

У ВО «Батьківщина» знаходимо досить багато посилань на партійний сайт. Також тут розміщували інформацію про підтримку: зниження тарифів, боротьби з корупцією, відкритих списків, реформи освіти, реформи медицини, газової та аграрної сфер (особливий акцент був на земельному питанні), доступності житла для молоді, вступу України до НАТО. Аносувались ефіри за участі кандидатів у депутати від даної політичної сили. Тимошенко позиціонували як кандидата у прем'єри, до того ж кілька разів згадувались ініціативи, які реалізовувались нею на цій посаді раніше. Наявні кілька постів про всесвітньовідомих жінок.

На сторінці партії «Європейська Солідарність» презентовано кандидатів у народні депутати від партії з акцентом на нові обличчя. Декларувались гасла про недопуск реваншу, незмінність курсу України до ЄС та НАТО, необхідність закону про імпичмент Президенту, підтримку діючому на той час складу Кабінету Міністрів України, протест через повернення делегації Росії до ПАРЕ. Значна кількість постів розміром в одне речення, а наприкладі – посилання на інші соціальні медіа (Telegram, Viber, Instagram, Twitter, YouTube та сайт). Кілька разів поширено 3-Д фото.

Партія «Голос» обіцяла деолігархізацію, продовження децентралізації, зміни для ефективної роботи парламенту України, врегулювання ринку землі. Також презентувались представники команди політичної сили, публікувались історії прихильників партії та пости на підтримку політв'язнів. Велась робота з активізації користувачів Facebook: поширювались анкети волонтерів «Туру змін», запускався флешмоб #ПритулуВРаду та заклики писати про перетворення, яких очікують виборці від Верховної Ради України. Представники політсили надавали відповіді на питання, обраних з коментарів користувачів. Періодично анонсувались відкриття коворкінгів змін у різних містах. Презентовано програму партії у форматі аудіокниги, а також розроблено бота для контролю за перебігом виборів.

Підсумовуючи вищевикладене варто зазначити, що політичні партії не використовували весь потенціал Facebook-у. Переважна більшість з даних політичних сил не реагували на коментарі користувачів. У форматі постів перевага віддавалась фото та відео (проте на сторінці ВО «Батьківщина» найчастіше робились посилання на партійний сайт). Лише текстові повідомлення не використовувались масово. За кількістю постів (569) та реакцій (807962) лідерство належить партії «Голос», всі інші мали трохи менше 300 повідомлень (тільки «Слуга народу» розмістили 248). А от коментарів найбільше (69297) було на сторінці «Європейська Солідарність». За ними «Голос» (68497), «Слуга народу» (47566), ВО «Батьківщина» (31312) і «Опозиційна платформа – За життя» (3576). Партіями застосовували інші соціальні медіа в агітаційній кампанії, посилання на які розміщувались у Facebook.

Список бібліографічних посилань

1. Батьківщина // Facebook : сайт. URL: <https://www.facebook.com/Batkivshchyna/> (дата звернення: 04.11.2019).
2. Голос // Facebook : сайт. URL: <https://www.facebook.com/GolosZmin/> (дата звернення: 04.11.2019).
3. Європейська Солідарність // Facebook : сайт. URL: <https://www.facebook.com/EuropeanSolidarity.official/> (дата звернення: 04.11.2019).
4. Інтернет переміг телевизор // ZN,UA : сайт. 25.10.2019. URL: https://dt.ua/SOCIUM/internet-peremig-televizor-327367_.html (дата звернення: 04.11.2019).
5. Оппозиционная платформа – За жизнь // Facebook : сайт. URL: <https://www.facebook.com/OppositionPlatformForLife/> (дата звернення: 04.11.2019).
6. Про створення сторінок Центральної виборчої комісії в соціальних мережах : протокольне рішення Центральної виборчої комісії України від 06.11.2017 № 6 // Центральна виборча комісія : офіц. сайт. URL:

<https://act.cvk.gov.ua/acts/pro-stvorennnya-storinok-tsentralnoi-viborchoi-komisii-v-sotsialnih-merezah.html> (дата звернення: 04.11.2019).

7. Слуга Народу // Facebook : сайт. URL: <https://www.facebook.com/sluganarodu.official/> (дата звернення: 04.11.2019).

Одержано 13.11.2019

УДК 821.161.1

Ігор Віталійович ЧОРНИЙ,

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри українознавства факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВІСТІ ЛАДИ ЛУЗИНОЇ «ПРИНЦЕСА МРІЯ»

Одна із головних рис творчості сучасної української російськомовної письменниці Лади Лузіної (Владислави Кучерової) – «києвоцентризм». Майже в усіх творах авторки дія відбувається в українській столиці, а Київ виступає в них повноцінним персонажем (якщо не головним героєм). Особливо це стосується знакового для творчого доробку Лузіної циклу «Київські відьми», завдяки якому вона й здобула неабияку популярність. Зараз до циклу входить десять творів, які умовно можна розподілити на дві групи: «етнографічні» (присвячені народним святам та обрядам) та «культурологічні» (у яких йдеться про історико-культурні аспекти киевознавства). Повість «Принцеса Мрія» (2011) належить до другої групи творів.

Практично в кожному з «культурологічних» текстів «Київських відьом» події розгортаються навколо якоїсь-то історичної будівлі Києва, оповитої романтичним флером таємниць та загадок. Це принципова позиція письменниці, яка вважає, що українцям вкрай необхідно знати свої традиції, власний родовід, історію рідного міста/села. І вкрай важливо робити це на рівні «міфологеми», що зараз є дуже затребуваним. Ось і в «Принцесі Мрії» центром оповіді стає славнозвісна споруда, розташована в історичному центрі Києва, – «Шоколадний будиночок», збудований на межі XIX–XX століть архітектором Володимиром Николаєвим на замовлення відомого київського мецената, купця першої гільдії Семена Могілевцева.

З «Шоколадним будиночком» Ладу Лузіну пов'язують деякі біографічні обставини. Крім театрального інституту, вона вчилася також у будівельному СПТУ № 18 за фахом «ліпник-модельник

архітектурних деталей» і брала участь у реставраційних роботах у «Шоколадному будиночку» та ще в одній історичній будівлі, яка неодноразово виникає в різних частинах «Київських відьом», – знаменитому «Будинку з химерами». Там вона займалась реставрацією ліпнини і ретельно вивчила архітектурні особливості обох будов, які були закритими для відвідування пересічними громадянами.

Унікальні інтер'єри «Шоколадного будиночка» виконано в різних художніх стилях (готика, ренесанс, бароко, модерн). Особливе зацікавлення викликає зала № 4, оздоблена в стилі модерн (улюбленому стилі Лади Лузіної). Тут представлено чудові вітражі та розписи, один з яких є копією плакату відомого французького художника Альфонса Муха до драми Едмона Ростана «Принцеса Мрія» (1895), у якій головну роль принцеси Меліссінди зіграла славетна актриса Сара Бернар (1844–1923). Саме її портрет і зобразив на своєму плакаті Муха. Бернар кілька разів приїздила до Києва з гастролями (1881, 1908), спричиняючи неймовірний сплеск глядацької цікавості до її творчості. Імовірно, що Могілевцев особисто знав актрису.

Використовуючи для стрижня інтриги повісті міську легенду про те, що Семен Могілевцев, начебто, збудував «Шоколадний будиночок» задля таємних зустрічей із заміжною родовитою дамою, ім'я якої й досі невідоме, Лада Лузіна розповідає історію цієї цікавої столичної споруди, а також змальовує сторінки театрального життя Києва межі XIX–XX століть. Для цього авторка широко застосовує прийом інтертексту, послуговуючись драмою Едмона Ростана «Принцеса Мрія». Навіть назву своєї повісті вона запозичує в французького митця.

Сюжетні повороти віршованої драми й фентезійної повісті часто співпадають. Так, стрижневими моментами в Ростана є кохання трубадура Жофруа Рюделя до жінки, обіцяної іншому, квіткава символіка, де головною квіткою є лілея, а також спіткання закоханих перед смертю героя. Все це знаходимо й у повісті Лади Лузіної. Одна з киевиць, Марія Ковальова, з'являється помираючому Семену Могілевцеву у вигляді Сари Бернар яку, уявою авторки, й закоханий меценат і промисловець. На ній, як і в Меліссінди в фінальній сцені, розкішне вбрання, безліч дорогоцінностей, вінець з білих лілей. Супроводжує героїню шлейф з екзотичних пахощів (як і у п'єсі). Таким чином, з одного боку, киевиці дарують Могілевцеву мить щастя, з'єднання з коханою, чого він так і не отримав за життя, з іншого ж, за допомогою цієї сцени старша киевиць Катерина Дображанська намагається дізнатися, куди купець сховав подарунок Сари Бернар – дорогоцінну брошку в вигляді лілей.

Паралельно з головним у повісті розгортається ще один сюжет, пов'язаний із тим же таки «Шоколадним будиночком». Лузіна розповідає історію сумного фіналу життя одного з відомих мешканців будинку – вченого археолога й музеєзнавця Миколи Макаренка (1877–1938). За версією письменниці, він був одним з власників скарбу Сари Бернар, яким розплатився за порятунок від руйнації Софійського собору, буцімто попросивши у чарівної лілеї: «Нехай пропаду я, а не вона». Символ кохання врятував об'єкт любові вченого, взявши досить велику ціну: життя за життя.

Поетиці «Принцеси Мрії» Лади Лузіної, як і більшості «культурологічних» творів циклу «Київські відьми», притаманні розлогі описи київських старожитностей, архітектурних пам'яток, реалій життя Києва межі XIX–XX століть. Особливу увагу авторка приділяє культурі модерну, символом якої стає в повісті творчість французького художника Альфонса Муха та актриси Сари Бернар.

Висновок. Таким чином, повість Лади Лузіної «Принцеса Мрія» написано в дусі задекларованого авторкою створення міфологеми рідного міста. Письменниця розкриває перед читачем сторінки невідомих історій відомих «місць сили». Органічно поєднуючи історію та легенду, Лузіна втілює думку щодо нероздільності дійсності та мрії.

Список бібліографічних посилань

1. Лузіна Л. Принцеса Грєза : повість. Харьков : Фолио, 2011. 119 с.
2. Принцеса Грєза : драма // Пьесы / Э. Ростан. М. : Правда, 1983. С. 97–194.

Одержано 11.11.2019

УДК 930(476)+357.71

Ігар Іванавіч ШАЎЧУК,

*доктар гістарычных навук, дацэнт,
прафесар кафедры ўсеагульнай гісторыі
Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта*

ПРАДВЕСНІК БЕЛАРУСКАЙ АКАДЭМІЧНАЙ НАВУКІ: ГІСТОРЫЯ ВІВУЧЭННЯ

У дадзеным тэксце ўвага звернута на час стварэння Інстытута беларускай культуры, які стаў асновай стварэння Беларускай акадэміі навук – сённяшняй НАН Беларусі. ІБК прысвечана вялікая колькасць публікацый. Сярод іх асноўная частка ўяўляе сабой

нязначныя, ужо хрэстаматыйныя, згадкі пра час стварэння ўстановаў. Яны не ўносяць нічога новага ў канцэптуальныя пазіцыі нешматлікіх спецыяльных работ па дадзенай тэматыцы. Таму ўвага нададзена, галоўным чынам, тым выданням, якія прысвечаны высвятленню часу стварэння і пачатку дзейнасці Інбелкульту. Выклікаюць інтарэс і некаторыя замежныя публікацыі. У дадзеным выпадку яны прадстаўлены працамі А. Грынбаўма (Ізраіль) і Ф. Ф. Перченка (Росія). Гэты выбар абумоўлены не толькі цікавым фактычным матэрыялам, якія змешчаны ў іх працах, але перш за ўсё арыгінальнымі поглядамі і высновамі па гісторыі навукова-арганізацыйнай сітуацыі ў Беларусі міжваеннага перыяду [1; 2].

Інстытут беларускай культуры, нягледзячы на зменлівую палітычную сітуацыю розных перыядаў, не ігнараваўся і даваеннай гістарыяграфіяй, і пасляваеннай. У другой палове 1940–1960-х гадах яго гісторыя знайшла адлюстраванне ў абагульняльных працах, манаграфіях і брашурах па іншай гістарычнай праблематыцы. Спецыяльныя публікацыі сталі прысвячацца Інстытуту з пачатку 1970-х гадоў, што абумоўлівалася 50-гадовым юбі-леем установы і падрыхтоўкай да друку 5-томнай гісторыі БССР (У. А. Палуян, Э. Р. Іофе, У. У. Грамовіч [3–5]). Ініцыявалася распрацоўка названай праблемы і стварэннем групы па вывучэнні гісторыі навукі ў складзе акадэмічнага Інстытута гісторыі, асноўнай задачай якой вызначалася напісанне гісторыі АН БССР. Яе супрацоўнікамі таксама падрыхтавана першая манаграфія, прысвечаная гісторыі ІБК [6]. Аўтарскія працы неаднолькавыя і па колькасці фактычнага матэрыялу, а значыць па глыбіні аналізу гісторыі ІБК, і, такім чынам, па зробленых высновах. Сказанае стала, у пэўнай ступені, адлюстраваннем не столькі ўплыву палітычнай сітуацыі на асвятленне пытання. Галоўным чынам гэта абумоўлівалася задачамі, пастаўленымі перад сабой навукоўцамі. Хтосьці зрабіў Інбелкульт прадметам спецыяльнага даследавання, а хтосьці атачыў Інстытут больш шырокім гістарычным кантэкстам з мэтай рэалізацыі іншых навуковых задач.

Што тычыцца часу стварэння ІБК, то сёння ў пераважнай большасці публікацый дамінуе вядомая схема: ён створаны на базе Навукова-тэрміналагічнай камісіі 30 студзеня 1922 г. Варта мець на ўвазе момант, які мае істотнае значэнне для разумення актуальных гістарыяграфічных акцэнтаў. Дамінуючая схема стварэння ІБК (НТК-ІБК) і час – 30 студзеня сыходзяць каранямі як раз у міжваенны перыяд, перш за ўсё ў 1920-я гады. Што цікава,

нават тады актыўныя ўдзельнікі падзей прадстаўляюць розныя погляды на час стварэння гэтых устаноў. Хоць адносна НТК здавалася б усё ясна, з прычыны наяўнасці дакументаў, якія захаваліся. Згаданая схема прапанавана першым старшынём ІБК С.М. Некрашэвічам [7] і намеснікам наркама асветы А.В. Баліцкі на паседжаннях СНК і ЦВК. З 1926 г. яна падтрымана наступнымі публікацыямі: кнігай «Інстытут беларускай Культуры» (1926 г.) [8], артыкулам Я.П. Каранеўскага [9] і інш. Менавіта гэтыя публікацыі і сталі крыніцай сённяшняй «кананізаванай» канцэпцыі, прадстаўленай вышэй. Гэта акалічнасць прывяла да таго, што многія публікацыі нават тэкстава амаль не адрозніваюцца, не кажучы ўжо аб канцэптualiных падыходах у асэнсаванні гісторыі першай комплекснай навуковай установы Беларусі найноўшага часу.

Пераважная большасць аўтараў грунтуецца на пазіцыях, закладзеных у публікацыях некаторымі арганізатарамі навукі яшчэ ў пачатку 1920-х гадоў без крытычнага асэнсавання іх амаль праз стагоддзе. Доказы фактычнага існавання ІБК з 1921 г., яго стварэння не на грунце НТК і іх раўналежнага існавання папросту ігнаруюцца. У лепшым выпадку некарэктна запазычаюцца ў іншых аўтараў. Таксама незаўважаным застаецца меркаванне аб паўторным стварэнні ІБК у 1925 г. (А. Грынбаум, Ф.Ф. Перчанок і інш.). Што цікава, найбольш поўна і кваліфікавана дадзенае пытанне атрымала асэнсаванне ў даследаваннях гэтых двух аўтараў у 1970–1980-я гг. Яны адкрыта абвяргаюць папярэднюю схему стварэння і пачатку дзейнасці Інстытута, прадстаўляючы факты і думкі, што прымушаюць, у шэрагу выпадкаў, пагадзіцца з іх думкамі. Такім чынам, гістарыяграфічнае вывучэнне наяўнай літаратуры дазваляе канстатаваць недаследаванасць гэтай гісторыка-навуковай праблемы, схематызм яе прадстаўлення ў навуковых публікацыях, выкарыстанне аднаго і таго самага матэрыялу, запазычанага амаль выключна з публікацый 1920-х гадоў. Таму ўяўляецца цалкам апраўданым далейшая доследная праца ў гэтым кірунку.

Спіс бібліяграфічных спасылак

1. Еврейская наука и научные учреждения в Советском Союзе. 1918–1953 // Евреи в России. Историографические очерки. 2-я половина XIX века – XX век / А. М. Гринбаум. Иерусалим, 1994. С. 3–180.
2. Анастасьин Д., Вознесенский И., Перченко Ф. Начало трёх национальных академий // Память : истор. сб. Вып. 5. М., 1981 ; Париж, 1982. С. 165–225. URL: <http://www.ihst.ru/projects/sohist/books/memory/5/165-225.pdf> (дата звароту: 05.11.2019).

3. Палуян У. А. Інститут беларускай культуры і станаўленне беларускай савецкай навукі. *Весці АН БССР. Серыя грамад. навук.* 1972. № 6. С. 104–111.

4. Иофе Э. Р. Першыя крокі. *Польмя.* 1972. № 2. С. 205–209.

5. Грамовіч У. У. Інститут беларускай культуры // Беларус. сав. энцыкл. : у 12 т. Т. 5. Мінск, 1972. С. 110.

6. Інститут беларускай культуры / рэдкал.: М. А. Барысевіч і інш. Менск : Навука і тэхніка, 1993. 255 с.

7. С. Н. Інститут Беларускай Культуры. *Адрджэньне.* 1922. Сш. 1. С. 278–282.

8. Інститут Беларускае Культуры (Інбелкульт). Гісторыя ўз'янікнення. Сучасная структура. Навукова-даследчая дзейнасць / апрацаваў А.І. Цьвікевіч. Менск : ДВБ, 1926. 118 с.

9. Каранеўскі І. Інститут беларускай культуры. *Наш край.* 1927. № 10. С. 16–20.

Атрымаў 11.11.2019

УДК 930(476)+357.71

Ігор Івановіч ШЕВЧУК,

доктор історичних наук, доцент,

професор кафедры загальної історії

Брестського державного університету

ПРОВІСНИК БІЛОРУСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ НАУКИ: ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ

(Переклад з білоруської І. В. Чорного)

У цьому тексті увагу звернуто на час створення Інституту білоруської культуры, який став основою створення Білоруської Академії Наук – сьгоднішньої НАН Білорусі. ІБК присвячена велика кількість публікацій. Серед них основна частина являє собою незначні, вже хрестоматійні, згадки про час створення установи. Вони не вносять нічого нового до концептуальних позицій небагатьох спеціальних робіт з даної тематики. Тому увагу приділено, головним чином, тим виданням, які присвячені з'ясуванню часу створення і початку діяльності Інбелкульту. Викликають інтерес і деякі зарубіжні публікації. В даному випадку вони представлені роботами А. Грінбаума (Ізраїль) і Ф. Ф. Перченка (Росія). Цей вибір обумовлений не тільки цікавим фактичним матеріалом, що міститься в їх роботах, але насамперед оригінальними поглядами і висновками з історії науково-організаційної ситуації в Білорусі міжвоєнного періоду [1; 2].

Інститут білоруського культури, незважаючи на мінливу політичну ситуацію різних періодів, не ігнорувався і довоєнною історіографією, і післявоєнною. У другій половині 1940-х – 1960-х роках його історія знайшла відображення в узагальнюючих роботах, монографіях і брошурах з іншої історичної проблематики. Спеціальні публікації стали присвячуватиметься Інституту з початку 1970-х років, що обумовлювалося 50-річним ювілеєм установи і підготовкою до друку 5-томної історії БРСР (В. О. Полуян, Е. Р. Іоффе, В. В. Громович [3–5]). Ініціювалися розробка зазначеної проблеми і створення групи з вивчення історії науки в складі академічного Інституту історії, основним завданням якої визначалося написання історії АН БРСР. Її співробітниками також підготовлено першу монографію, присвячену історії ІБК [6]. Авторські роботи неоднакові і за кількістю фактичного матеріалу, а значить за глибиною аналізу історії ІБК, і, отже, за зробленими висновками. Зазначене стало, певною мірою, відображенням не стільки впливу політичної ситуації на висвітлення питання. В основному це обумовлювалося завданнями, поставленими перед собою вченими. Хтось зробив Інбелкульт предметом спеціального дослідження, а хтось оточив Інститут ширшим історичним контекстом з метою реалізації інших наукових завдань.

Що стосується часу створення ІБК, то сьогодні в переважній більшості публікацій домінує відома схема: він створений на базі Науково-термінологічної комісії 30 січня 1922 р. Слід мати на увазі момент, який має суттєве значення для розуміння актуальних історіографічних акцентів. Домінуюча схема створення ІБК (НТК-ІБК) та час – 30 січня йде корінням саме в міжвоєнний період, насамперед, у 1920-ті роки. Цікаво, що навіть тоді активні учасники подій представляють різні погляди на час створення цих установ. Хоча щодо НТК, здавалося б, все ясно, зважаючи на наявність документів, які збереглися. Згадана схема запропонована першим головою ІБК С. М. Некрашевичем [7] і заступником наркома освіти А. В. Балицьким на засіданнях РНК і ЦВК. З 1926 р. вона підтримана наступними публікаціями: книгою «Інститут Білоруської Культури» (1926 р.) [8], статтею Я. П. Кореневського [9] та ін. Саме ці публікації і стали джерелом сьогоднішньої «канонізованої» концепції, представленої вище. Ця обставина привела до того, що багато публікацій навіть текстуально майже не відрізняються, не кажучи вже про концептуальні підходи в осмисленні історії першої комплексної наукової установи Білорусі новітнього часу.

Переважає більшість авторів базується на позиціях, закладених в публікаціях деякими організаторами науки ще на початку

1920-х років без критичного осмислення їх майже через століття. Докази фактичного існування ІБК з 1921 року, його створення не на ґрунті НТК і їх паралельного існування просто ігноруються. У кращому випадку некоректно запозичуються в інших авторів. Також непоміченим залишається думка про повторне створення ІБК в 1925 р. (А. Грінбаум, Ф. Ф. Перченко та ін.). Цікаво, що найбільш повно і кваліфіковано це питання отримало осмислення в дослідженнях цих двох авторів у 1970–1980-ві рр. Вони відкрито спростовують попередню схему створення та початку діяльності Інституту, представляючи факти і думки, що змушують, в ряді випадків, погодитися з їх думками. Таким чином, історіографічний огляд наявної літератури дозволяє констатувати недостатність вивчення цієї історико-наукової проблеми, схематизм її подання в наукових публікаціях, використання одного і того ж матеріалу, запозиченого майже виключно з публікацій 1920-х років. Тому видається цілком виправданим подальша дослідна робота в цьому напрямку.

Список бібліографічних посилань

1. Еврейская наука и научные учреждения в Советском Союзе. 1918–1953 // Евреи в России. Историографические очерки. 2-я половина XIX века – XX век / А. М. Гринбаум. Иерусалим, 1994. С. 3–180.
2. Анастасьин Д., Вознесенский И., Перченко Ф. Начало трёх национальных академий // Память : истор. сб. Вып. 5. М., 1981 ; Париж, 1982. С. 165–225. URL: <http://www.ihst.ru/projects/sohist/books/memory/5/165-225.pdf> (дата звернення: 05.11.2019).
3. Палуян У. А. Інститут беларускай культуры і станаўленне беларускай савецкай навукі. *Весці АН БССР. Серыя грамад. навук.* 1972. № 6. С. 104–111.
4. Юфе Э. Р. Першыя крокі. *Польмя.* 1972. № 2. С. 205–209.
5. Грамовіч У. У. Інститут беларускай культуры // Беларус. сав. энцыкл. : у 12 т. Т. 5. Мінск, 1972. С. 110.
6. Інститут беларускай культуры / рэдкал.: М. А. Барысевіч і інш. Менск : Навука і тэхніка, 1993. 255 с.
7. С. Н. Інститут Беларускай Культуры. *Адрджэньне.* 1922. Сш. 1. С. 278–282.
8. Інститут Беларускае Культуры (Інбелкульт). Гісторыя ўзьнікнення. Сучасная структура. Навукова-дасьледчая дзейнасьць / апрацаваў А. І. Цьвікевіч. Менск : ДВБ, 1926. 118 с.
9. Каранеўскі І. Інститут беларускай культуры. *Наш край.* 1927. № 10. С. 16–20.

Одержано 11.11.2019

Наукове видання

**Сучасні проблеми правового,
економічного та соціального розвитку держави**

Тези доповідей
VIII Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Харків, 6 грудня 2019 р.)

Українською, російською, англійською та білоруською мовами

Відповідальні за випуск: *С. О. Ткаченко, П. О. Білоус, Н. О. Волошина*
Комп'ютерне верстання: *А. О. Зозуля*
Редагування списків бібліографічних посилань: *С. С. Тарасова,
П. О. Білоус*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 14,93. Обл.-вид. арк. 14,2.
Тираж 70 пр. Зам. № 2019-38.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.